

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

На правах рукопису

ЗІНЧЕНКО Віктор Олександрович

УДК 336.71 (477) (043.5)

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Науковий керівник: д.е.н., професор
Єпіфанов Анатолій Олександрович

Суми – 2008

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ	10
1.1. Визначення сутності стійкості банківської системи та її елементів	10
1.2. Дослідження умов та факторів стійкості банківської системи на макро- та мікрорівні	33
1.3. Підходи до побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи	57
Висновки до розділу 1	78
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	81
2.1. Аналіз умов та факторів стійкості банківської системи України ...	81
2.2. Дослідження складових механізму забезпечення стійкості банківської системи України	100
2.3. Методи оцінки стійкості банківської системи України (на макро- і мікрорівні)	129
Висновки до розділу 2	151
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ ЯК СКЛАДОВОЇ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	154
3.1. Удосконалення механізму моніторингу на основі впровадження індикатора стійкості банківської системи	154
3.2. Використання моделі дефолту для оцінки ризику ліквідності банківської системи	171
Висновки до розділу 3.....	184
ВИСНОВКИ	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	192
ДОДАТКИ	209

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Банківська система є важливою складовою механізмів ринкового та державного регулювання економіки, має виключне значення для формування і підтримки базового рівня довіри у суспільстві як передумови сталого розвитку, включаючи довіру економічних суб'єктів один до одного, до національної грошової одиниці та держави. Протягом 2002-2007 років банківська система України розвивалася динамічно, покращилися її кількісні і якісні характеристики, підвищилася конкурентоспроможність українських банків. Стійкість і спроможність українських банків протистояти кризовим явищам у суспільстві підтвердилися у кінці 2004 року, коли банківська система успішно справилася з загрозою втрати ліквідності, яка була пов'язана з політичною дестабілізацією в країні. Діяльність банків протягом 2002-2007 років характеризувалася поліпшенням якості активів, нарощуванням капітальної бази, залученням депозитів, підвищенням ефективності діяльності, що є ознаками достатньої стійкості.

Водночас на даному етапі розвитку спостерігається посилення фінансової нестабільності, яка охоплює не лише національну економіку, а й поширюється у регіональному і світовому масштабі та має як циклічний, так і епізодичний характер. Зазначена тенденція підсилюється відкритістю економік у цілому та банківських систем зокрема внаслідок лібералізації міжнародної торгівлі фінансовими послугами. Це вимагає використання нових концепцій, методологічних та методичних підходів до вивчення методів оцінювання та умов забезпечення стійкості національної банківської системи.

В економічній літературі значна увага приділяється проблемам становлення стабільної банківської системи, підвищення її стійкості.

Концептуальні основи становлення і розвитку сучасної банківської системи України досліджували у своїх працях А.С. Гальчинський, О.В. Дзюблюк, А.О. Єпіфанов, А.М. Мороз, І.В. Сало, С.А. Циганов та інші вчені.

Саме їх наукові праці дозволили сформуванати загальнонаукову основу та визначити основні підходи до дослідження проблеми забезпечення стійкості банківської системи України.

Проблеми забезпечення стійкості банківської системи, її протиріччя і шляхи їх вирішення знайшли своє відображення в дослідженнях вітчизняних вчених О.В. Васюренка, В.М. Гейця, Г.Т. Карчевої, О.І. Кіреєва, С.М. Козьменка, О.М. Колодізева, В.Л. Кротюка, В.І. Лисицького, І.О. Лютого, Л.О. Примостки, М.Ф. Пуховкіної, М.І. Савлука, Р.І. Тиркала та інших.

Серед наукових праць, у яких досліджуються проблеми стійкості банківської системи в цілому та окремі її аспекти зокрема, необхідно виділити роботи таких зарубіжних учених, як: Ф. Аллен, Н. Веллінк, Д. Даймонд, Ч.Кіндлебергер, К.-Дж. Ліндгрєн, Ф. Мишкін, І. Фішер, М. Фрідман, Л. Шумахер та ін.

Не зменшуючи значущості наукових напрацювань в рамках загальної теорії систем, досліджень щодо забезпечення стійкості банків, окремих проблем функціонування вітчизняної банківської системи, зокрема її платоспроможності та ліквідності, слід все ж констатувати, що у вітчизняній економічній науці практично відсутні спеціальні дослідження методичних засад забезпечення стійкості функціонування банківської системи.

Відсутність комплексних теоретичних розробок, що обґрунтовують побудову системи оцінки та управління стійкістю банківської системи та відповідають цілям розбудови банківської системи України, яка б сприяла довгостроковому економічному зростанню країни, її фінансовій безпеці, була здатна і готова без загрози національним інтересам інтегруватися у світовий економічний простір, зумовила вибір теми дисертаційного дослідження та свідчить про його актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові результати, теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження були використані при виконанні науково-дослідних тем "Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні" (номер державної реєстрації

0102U006965) і “Розвиток механізму функціонування банківської системи України під впливом іноземного капіталу” (номер державної реєстрації 0107U012112). До звітів за цими темами включені пропозиції автора щодо удосконалення моніторингу стійкості банківської системи, а також щодо оцінювання наслідків входження іноземних банків до банківської системи України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є наукове обґрунтування теоретичних засад, розробка методичних підходів та практичних рекомендацій щодо побудови системи забезпечення стійкості банківської системи України та розвитку складових механізму її регулювання.

Відповідно до мети дослідження передбачено вирішення таких завдань теоретичного, методичного та прикладного характеру:

- з’ясувати сутність поняття “стійкість банківської системи” з урахуванням структурної стійкості та наявності самоорганізації системи, а також існуючих визначень цього поняття в економічній літературі;
- виокремити основні макро- та мікроекономічні умови та фактори, що визначають стійкість банківської системи, і з’ясувати характер їх впливу;
- систематизувати теоретичні аспекти впливу діяльності центральних банків на стійкість банківської системи та описати методи оцінювання такого впливу;
- дослідити та описати методи оцінки стійкості банківської системи з метою виявлення можливості їх використання для ефективного банківського нагляду;
- визначити сутність, структуру, функції і принципи формування елементів механізму забезпечення стійкості банківської системи з урахуванням тенденцій її розвитку;
- проаналізувати основні тенденції розвитку банківської системи України з метою виявлення відповідностей із загальною стратегією розвитку держави та визначення факторів забезпечення стійкості на макро- та мікрорівні;
- розробити практичні рекомендації щодо удосконалення

моніторингу стійкості банківської системи України;

- обґрунтувати можливість використання моделі дефолту для оцінки ліквідності банківської системи в контексті превентивного нагляду за стійкістю банківської системи.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення стійкості банківської системи України як елемента національної економіки.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні і прикладні аспекти стійкого розвитку банківської системи України.

Методи дослідження. В дисертації застосовано широкий інструментарій загальноприйнятих методів наукового дослідження економічних відносин, а саме: метод аналізу і синтезу (при дослідженні мікро- і макроекономічних чинників впливу на стійкість банківських систем), метод абстрагування (при розкритті поняття стійкості банківської системи), метод кількісного та якісного порівняння (при дослідженні підходів до оцінювання стійкості банківської системи), функціонально-системний підхід, описово-аналітичний метод, статистичні методи, зокрема графічний (при дослідженні умов та факторів впливу на стійкість банківської системи України), аналіз динамічних рядів (при виявленні факторів впливу на стійкість банківської системи України) тощо.

При проведенні дисертаційного дослідження використано наукові праці закордонних і вітчизняних учених з питань функціонування банківської системи, регулювання та нагляду, закони України, постанови Верховної Ради, Кабінету Міністрів, Національного банку України, звіти банків України та Асоціації українських банків, матеріали науково-практичних конференцій за темою дослідження. Проаналізовані монографічні дослідження і статті зарубіжних та вітчизняних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів. Нові наукові положення дисертації, які розроблено автором особисто та виносяться на захист, полягають у наступному:

вперше:

- розроблено та обґрунтовано комплексну модель забезпечення

стійкості банківської системи, яка враховує потребу гнучкого і вчасного реагування на можливі внутрішні та зовнішні негативні впливи. Запропонована структур-но-функціональна схема побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи розмежує заходи щодо зниження індивідуального ризику та системного ризику, що дозволяє розробити алгоритм дії наглядових органів при реалізації ризиків;

- запропоновано визначати інтегральний індикатор ліквідності банківської системи на основі оцінки ймовірності дефолту, що ґрунтується на моделі діяльності банку, в якій він розглядається з погляду потоків залучення і розміщення грошових коштів (що не відносяться до міжбанківських операцій), та який, поряд з геп-аналізом, нормативами ліквідності, коефіцієнтним аналізом, можна використовувати при комплексній оцінці ризику ліквідності банківської системи;

удосконалено:

- систематизацію основних умов і факторів забезпечення стійкості банківської системи та доведено необхідність розгляду банківської системи в процесі розвитку, який визначається умовами і факторами макро- та мікрорівня і дозволяє визначити, що стійкість банківської системи забезпечується в тому числі і стійкістю банків як складових даної системи;

- методичний підхід до оцінки загроз стійкості банківської системи, яка відрізняється від існуючих введенням додаткових ознак та груп загроз (первинні та вторинні, прямі та опосередковані, явні та неявні), а також ранжуванням останніх за ступенем значимості та дасть змогу розробити заходи щодо управління загрозами;

набули подальшого розвитку:

- теоретичне обґрунтування економічного змісту поняття “стійкість банківської системи”, для характеристики якого пропонується враховувати структурну стійкість і наявність самоорганізації, завдяки чому стійкість банківської системи може бути охарактеризована як здатність системи повертатися в рівноважний стан, незважаючи на вплив зовнішніх та внутрішніх

чинників, базуючись на структурній стійкості, здатності до самоорганізації, підтримці стійкості банків, що входять до системи, та управлінському впливі центрального банку країни;

- уніфікований механізм нормативного регулювання діяльності банків завдяки доповненню і розвитку основних принципів, цілей, завдань і методів організації діяльності з моніторингу стійкості банківської системи України.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені в ході дослідження наукові та практичні висновки і рекомендації можуть бути використані для підвищення ефективності роботи наглядових органів щодо забезпечення стійкості банківської системи України. Розроблені методичні підходи використовуються Національним банком України і враховані у діяльності банків, зокрема:

- методика дистанційного аналізу ризику, що базується на концепції ризик-орієнтованого нагляду, включена до системи аналізу діяльності банків Національного банку України (довідка про впровадження від 13.09.2007 № 43-310/1814);

- матеріали дисертаційного дослідження в частині удосконалення методичного інструментарію оцінки ризику ліквідності банків обговорені на засіданні Ради Асоціації українських банків та рекомендовані до впровадження в діяльність банків – членів АУБ (довідка від 21.04.2008 № 04-10/0225);

- підходи до удосконалення комплексу інструментів і методів макропруденційного нагляду використано у Раді Національного банку України (довідка про впровадження від 04.04.2008 № 10-010/50).

Особистий внесок здобувача. Результати наукового дослідження, які виносяться на захист, отримані автором особисто і знайшли своє відображення в опублікованих працях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи дисертанта. Особистий внесок здобувача у роботі [126] за списком опублікованих праць полягає у визначенні ризиків, що виникають у зв'язку зі

спрощенням процедури кредитування фізичних осіб, та їх впливу на стійкість банків України.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення і результати дослідження оприлюднені та доповідалися на науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема, на Міжнародному семінарі “Робота зі збанкрутілими фінансовими установами” (м. Бішкек, Киргизька республіка, 2003 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Банківська система в умовах трансформації фінансового ринку України” (м. Київ, 2003 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України” (м. Суми, 2003, 2006, 2007 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика” (Суми, 2006-2008 рр.).

Наукові публікації. Основні положення дисертації, які повністю висвітлюють результати дослідження, викладено в 14 наукових працях загальним обсягом 9,05 друк. арк., з них: 10 наукових статей опубліковані у наукових фахових виданнях (3,9 друк. арк.), 3 – у матеріалах наукових конференцій (0,15 друк. арк.), 1 – в інших виданнях (5,0 друк. арк.).

Структура та обсяг дисертації визначається метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст дисертації викладений на 192 сторінках. Робота включає 5 таблиць, 24 рисунки, список використаних джерел із 191 найменування на 17 сторінках і 8 додатків на 30 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

1.1. Визначення сутності стійкості банківської системи та її елементів

З метою дослідження стійкості банківської системи, а також для визначення факторів, що впливають на її стійкість, проведемо дослідження того, яке місце займає банківська система в національній економіці.

Дати точне визначення поняття «банківська система» достатньо складно, тому підходи різних дослідників залежать в основному від прийнятого ними рівня абстракції.

При розгляді банківської системи, як об'єкту дослідження, її необхідно розглядати в процесі розвитку, який визначається безліччю умов і чинників зовнішнього і внутрішнього характеру. Іншими словами, розвиток банківської системи обумовлений комплексом процесів, що відбуваються у зовнішньому середовищі і комплексом процесів у самій банківській системі та середовищі, яке її оточує. Ці процеси відбуваються об'єктивно, оскільки засновані на економічних законах розвитку; більш того, вони незалежні від волі конкретних суб'єктів. Такий підхід дозволяє вилучити систему з навколишнього середовища і проводити її аналіз на основі вхідної та вихідної інформації та аналізувати структуру.

У міжнародній практиці найбільш поширеною є думка про те, що банківська система – це сукупність банківських і небанківських фінансових установ, що виконують окремі банківські операції. Але і там існують різні точки зору на це питання, наприклад, німецькі автори відзначають, що банківська система – це сукупність універсальних і спеціалізованих банків та

емісійного банку [1]. Таке визначення тлумачить банківську систему як механічне об'єднання банків, що не має заздалегідь окреслених цілей, своїх специфічних функцій і не виконує самостійної ролі на грошовому ринку. В дійсності це не так. Як зазначає М.І.Савлук: «Банківська система має своє особливе призначення, свої специфічні функції, які не просто повторюють призначення і функції окремих банків. Виникає банківська система не внаслідок механічного поєднання окремих банків, а будується за заздалегідь виробленою концепцією, в межах якої відводиться певне місце кожному виду банків і кожному окремому банку». Під банківською системою, на його погляд, слід розуміти «законодавчо визначену, чітко структуровану сукупність фінансових посередників грошового ринку, які займаються банківською діяльністю» [2].

В підтвердження визначеної вище точки зору російський вчений О.І.Лаврушин визначає банківську систему як «сукупність банків, банківської інфраструктури, банківського законодавства і банківського ринку, що знаходяться в тісній взаємодії один з одним і зовнішнім середовищем» [3].

Л.М. Стрельбицька і М.П. Стрельбицький надають два визначення поняття «банківська система». У першому варіанті визначення банківська система характеризується як сукупність банків, що виконують відповідні функції. Банківська система, на їх думку – це «сукупність різних видів банків і банківських інститутів в їх взаємозв'язку, що існує в тій чи іншій країні в певний історичний період. Ця система є внутрішньо організованою, взаємопов'язаною, має загальну мету і завдання». В другому варіанті до складу банківської системи включаються кредитно-фінансові установи, зокрема, фонди спеціального призначення, кредитні товариства, ломбарди, каси взаємодопомоги [4].

Наведені вище визначення не характеризують діяльність банківської системи як складової кредитної системи. Проте метою функціонування банківської системи як сукупності всіх банків країни, які взаємодіють між собою, дотримуючись встановлених норм і правил ведення банківської справи

є, перш за все, забезпечення ефективного грошово-кредитного регулювання економіки, кредитно-розрахункового обслуговування господарського обороту, а також стабільної діяльності банківських установ [5]. Це, в свою чергу обумовлює необхідність розгляду законів функціонування кредитної системи в цілому, а банківської системи – як її складової. Діяльність банківської системи як підсистеми національної економіки підпорядкована цілям економічної політики держави і полягає в стимулюванні оптимальних темпів господарського розвитку шляхом надання економіці специфічного товару – грошей. В контексті такого підходу заслуговує на увагу визначення банківської системи, надане А.М.Морозом, який вважає, що «банківська система – сукупність різноманітних видів банків та банківських установ у їх взаємозв'язку, складова частина кредитної системи» [6].

Банківська система має як загальносистемні, так і особливі властивості. До загальносистемних властивостей можна віднести цілісність, ієрархічність і інтегративність [7].

Цілісність виявляється у тому, що зміна структури, зв'язків і поведінки будь-якого економічного суб'єкта діє на всі інші економічні суб'єкти і змінює систему в цілому. Правильним є і зворотне: будь-яка зміна банківської системи викликає перетворення структури, зв'язків і поведінки економічних суб'єктів.

Ієрархічність системи означає, що вона включена підсистемою в систему вищого порядку – кредитну систему, економічну систему, а кожен її компонент також є системою.

Інтегративність банківської системи полягає у тому, що вона має власні характеристики, які відсутні у її складових елементів. Тому перенесення на банківську систему властивостей окремого банку означає заперечення її соціального характеру. Специфічні властивості банківської системи виникають у процесі кооперації її підсистем (банків).

Підсумовуючи вищезазначене, можна побудувати загальну схему економічної системи (рис. 1.1).

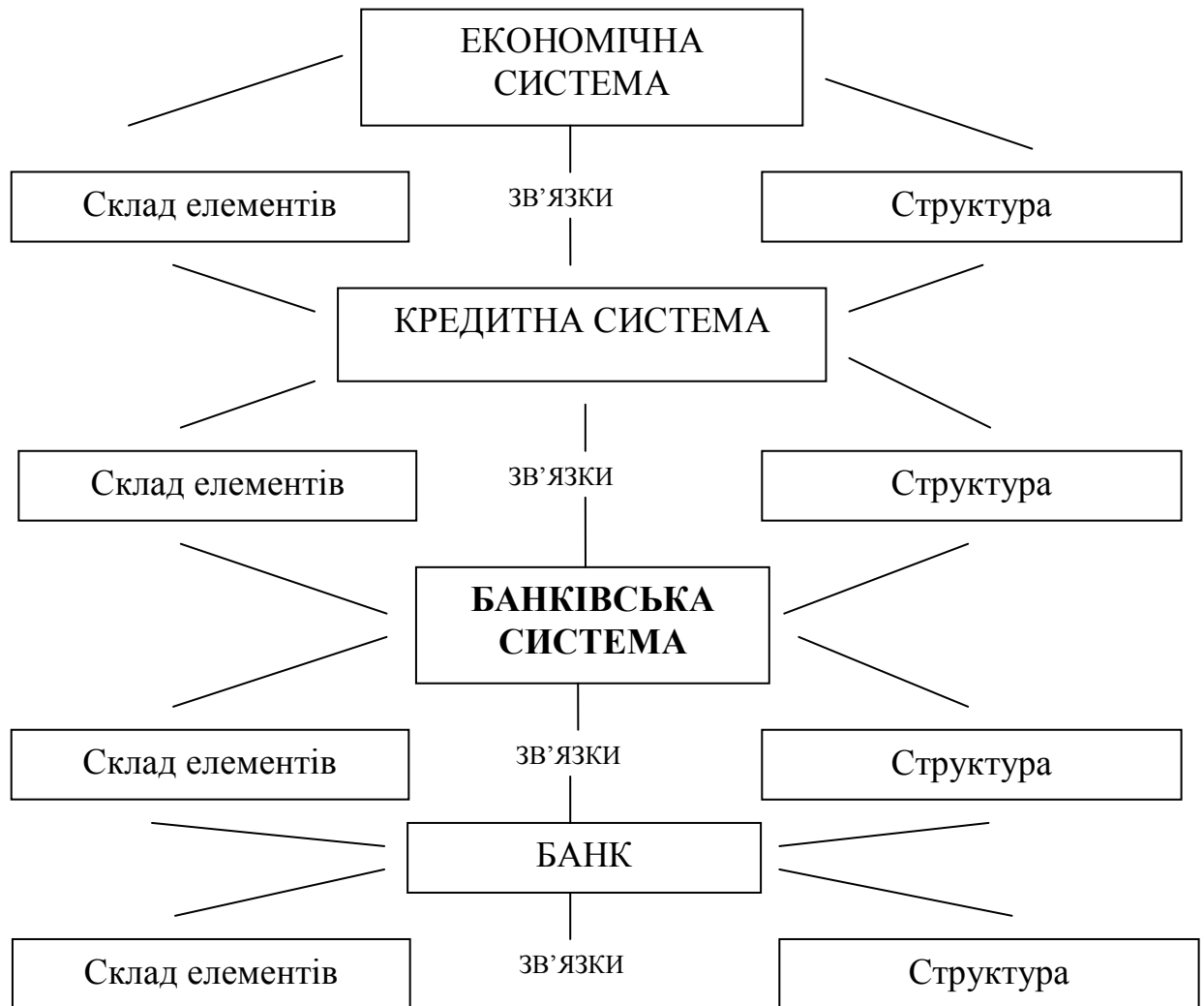

Рис. 1.1. Місце банківської системи в економічній системі [8, С. 26]

Особливими властивостями банківської системи є:

- її підсистеми мають нечіткі межі: один і той же економічний суб'єкт може одночасно приймати участь в різних процесах самоорганізації економіки, може бути елементом системи, що самоорганізовується, і навколишнього середовища одночасно;

- самоорганізація банківської системи виникає з кооперації не тільки економічних суб'єктів нижчого рівня один з одним, але і з економічними інститутами, а також кооперації інститутів між собою;

- банківська система є динамічною системою;

- банківська система – стохастична система, невіддатлива точному і детальному прогнозу.

Таким чином, банківську систему слід визначити як складову економічної та кредитної систем, а за своєю сутністю як складну самоорганізаційну систему, яка складалась під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників протягом тривалого часового періоду і є цілісною сукупністю установ, що здійснюють банківську діяльність й виконують функцію внутрішнього управління ними [8, с. 25].

Таке розуміння банківської системи дозволяє визначити, що стійкість банківської системи забезпечується в тому числі і стійкістю банків як складових даної системи.

Дослідження поняття «стійкість» доцільно розпочати з виявлення його специфіки, а також її місця серед інших економічних понять. Доцільно відзначити, що в економічній літературі дискусії про співвідношення понять «стабільність», «стійкість» та «надійність» ведуться достатньо активно [9, 10, 11, 12, 13, 14, 15].

Насамперед, розглянемо визначення, які пропонуються для даних термінів словниками та енциклопедіями.

Термін «надійний» інтерпретується як: «1) внушающий доверие; 2) прочный, с трудом поддающийся разрушению, порче, крепкий; 3) хорошо работающий; 4) постоянный, не прекращающийся, рассчитанный на долгий срок, не временный; 5) стойкий, держащийся твердо, не колеблюсь, не падая, восстанавливающийся после незначительного отклонения» [16].

Термін «стійкий» формулюється наступним чином: «Устойчивый – стоящий, держащийся твердо, не колеблюсь, не падая, не подверженный колебаниям, постоянный, твердый, стойкий» [16].

Термін «стабільний» визначається як «устойчивый, постоянный, сформированный на определенном уровне, неизменный [5]»

З аналізу наведених визначень вже можна визначити ключову роль поняття «стійкість» для характеристики певної системи, оскільки і визначення терміну «надійний», і визначення терміну «стабільний», включають у себе поняття «стійкий».

У «Великому економічному словнику» під редакцією А.Н. Азріяна стійкість визначається як «стойкость, постоянность, неподверженность риску потерь и убытков» [5, С. 1138].

В «Українському енциклопедичному словнику» стійкість трактується, як сталість, постійність, невідкладність ризику втрат і збитків [17]. «Новий тлумачний словник української мови» містить таке визначення: «Стійкість системи – спроможність системи відновлювати попередній (або близький до нього) стан після деякого збурення, яке виявляється у відхиленні параметрів системи від номінального значення» [18].

На нашу думку, особливості поняття «стійкість», визначені З.А.Тимофєєвою, достатньо обґрунтовують його головну роль у ході характеристики банку і банківської системи [19]:

1) суспільний рівень визнання якості функціонування. Стійкість – узагальнююче поняття, яке сприймається однаково всіма учасниками економічних відносин.

2) критерії оцінки. Оцінка стійкості суб'єкта здійснюється на основі широкого спектру стандартизованих індикаторів, що переважно вивчаються в динаміці. Крім того, таким індикаторам (групам показників) притаманний рівень суспільного визнання. Саме тому стійкість в економічних термінах і поняттях частіше всього пов'язується з різноманітними фінансовими співставленнями.

3) відсутність недостатності поняття. Стійкість характеризується вивченням певних якісних характеристик на визначеному часовому інтервалі. На цьому часовому інтервалі стійкий об'єкт не тільки зберігає свої параметри і нівелює вплив різноманітних внутрішніх і зовнішніх факторів, але і досягає нових якісних і кількісних характеристик, іншими словами, в «стійкість» вкладається поняття здатності до розвитку, незважаючи на сприятливе чи несприятливе зовнішнє середовище.

Таким чином, для характеристики будь-якої економічної системи, у тому числі банку та банківської системи, доцільно використовувати саме поняття

«стійкість», яке дозволяє надавати комплексну оцінку результатам їх діяльності, що будуть однозначно інтерпретуватися усіма суб'єктами, зацікавленими в її оцінці та забезпеченні.

Слід зауважити, що термін «стійкість», як такий, не є економічною категорією, він широко використовується практично у всіх сферах наук, наприклад, у фізиці, хімії, математиці, психології, екології тощо.

Відповідно до [20] економічна категорія – це «теоретическое (абстрактное) выражение основных сторон производственных отношений. Выделение экономической категории позволяет обобщать массовые явления экономической жизни, познавать экономические законы».

У [21] зазначено що, економічні категорії – це «важнейшие понятия экономической науки, отражающие существенные стороны экономических явлений и процессов, например деньги, стоимость, цена, труд и т.п.»

Як свідчать наведені визначення, для того, щоб визнаватися економічною категорією, поняття повинно бути пов'язане з економічною наукою, масовими явищами економічного життя, тоді, як було зазначено вище, поняття «стійкість» застосовується і в інших сферах, не пов'язаних з економічною наукою.

Отже, нами визначено, що «стійкість» не є економічною категорією, вона виступає як одна з базових характеристик функціонування будь-яких систем, у тому числі економічних.

Розглянемо базові підходи до визначення стійкості в теорії систем та виділимо її ключові ознаки, які повинні враховуватися при формуванні власного визначення поняття «стійкість» по відношенню до банку і банківської системи.

У теорії систем, як правило, розглядаються закономірності поведінки систем під дією зовнішніх впливів [22]. Система вважається стійкою, якщо незначні зміни зовнішніх впливів призводять до незначних змін у поведінці системи. Отже, стійкість пов'язана з характером поведінки після припинення зовнішнього впливу. Іншими словами, стійкість системи – це затухання її

перехідних процесів [23]. Якщо система не є стійкою, то вона не повертається в рівноважний стан, а віддаляється від нього або здійснює неприпустимо значні коливання [24].

Існує підхід до визначення стійкості, за яким система в першу чергу, повинна бути передбачувана, а потім керована [25, 26].

В.Г.Алієв [27, С. 96] визначає стійкість як «способность системы функционировать в состояниях, по меньшей мере, близких к равновесию, в условиях постоянных внешних и внутренних возмущающих воздействий».

Дане визначення у своїй роботі запропонував і Л.Л. Терехов, який також зазначає, що «устойчивость – это способность системы функционировать в состояниях, близких к равновесным, в условиях постоянных внешних и внутренних возмущающих воздействий» [28].

Н.В. Зубанов и С.В. Пестриков в роботі «Анализ устойчивости функционирования экономических систем относительно поставленных целей» [29] визначають явище стійкості як постійність, незмінність, а стійкість системи розглядають як «... способность системы, функционирующей по определенному алгоритму, достигать цели функционирования в определенной фазе развития».

З наведених вище визначень можна зробити висновок, що стійкість – це така властивість системи будь-якого виду, яка забезпечує її рівноважний стан, незважаючи на впливи зовнішнього середовища та зміни у внутрішніх параметрах. При цьому для підтримки стійкості всієї системи необхідно збереження стійкості кожного її елемента.

У економічній теорії стійкість розглядається в якості одного з ключових понять концепції економічної рівноваги, відповідно до якої досягнення і утримання стаціонарно-рівноважного стану в економіці відноситься до найбільш важливих задач, що вирішуються як на макро-, так і на мікрорівні. При цьому економічні суб'єкти намагаються перевести економічну систему в оптимальний стан, розглядаючи його як рівновагу, яка асоціюється зі стійкістю [30].

Н.В. Зубанов и С.В. Пестриков виділяють два види стійкості: статична (перехід системи з одного стану в інший) і динамічний (розвиток системи).

В.Г. Алієвим також виділено два роди стійкості. Стійкість першого роду схожа зі статичною рівновагою, коли система завжди повертається в початковий стан. Стійкість другого роду притаманна системі, коли вона після виходу з рівноваги переходить в коливання поряд з новим рівноважним станом, що відповідає динамічній рівновазі.

Всіма науковцями, що досліджують проблему забезпечення стійкості будь-яких систем, зазначається, що вона залежить від значної кількості факторів. Конкретний набір факторів та умов забезпечення стійкості певної системи залежать від характеристик самої системи, кількості елементів, що входять до її складу, зв'язків між ними, чутливості до зміни умов зовнішнього середовища тощо.

Д.Т. Корніловим в [31] визначено, що втрата може відбутися унаслідок зміни параметрів системи (біфуркації), наявності зовнішніх впливів (зокрема, занадто значних або якісно несумісних з системою), або при порушенні зв'язків у системі, коли змінюється її структура (структурна нестійкість).

Н.В. Зубановим и С.В. Пестриковим запропонований розподіл факторів стійкості на кількісні та якісні. Також фіксується той факт, що оцінка стійкості повинна здійснюватися при поєднанні зазначених вище груп, тобто кількісне визначення стійкості неефективне без якісного і навпаки [29].

На основі наведених вище міркувань можна зробити висновок, що стійкість системи – це її здатність повертатися в рівноважний стан після впливу визначених факторів (зміни параметрів системи, наявності зовнішніх впливів, або при порушенні зв'язків у системі, коли змінюється її структура) без додаткових управлінських впливів.

Водночас, визначено, що, чим менший час повернення системи до рівноважного стану (без додаткового управлінського впливу), тим менш керована дана система, тобто можливість її переведення в бажаний стан пов'язана з більшими витратами часу і ресурсів.

Дане твердження призводить до появи одного з основних протиріч у забезпеченні стійкості певної системи. З одного боку, чим більш стійка система, тим вона менш керована, тобто тим більше зусиль необхідно прикласти для забезпечення її руху в бажаному напрямку. З іншого боку, необхідність цілеспрямованого руху до цілі змушує систему видозмінюватися, формувати і реалізувати управлінські функції, тобто зменшує її стійкість. Як відзначає Д. Вахрушев: «Обеспечение динамической устойчивости экономической системы заключается в ее способности быть одновременно и устойчивой, и изменчивой» [32].

Досліджуючи теорію систем на сучасному етапі її розвитку зазначимо, що значна увага приділяється питанням їх організації та самоорганізації. Це обумовлюється тим, що традиційний підхід до управління економічними процесами, який ґрунтувався на лінійному уявленні про їх функціонування, був замінений на розуміння того, що вони мають нелінійний характер. Розглянемо дане твердження більш детально.

В управлінні економічними системами на основі лінійного підходу результат зовнішнього керуючого впливу завжди прямо пропорційний бажаній реакції системи.

Найближчим до такого становища є світ закритих, самодостатніх, централізовано керованих економічних систем. Вони мають жорстко фіксовані межі, їх дія відносно не залежить від оточуючого середовища. Однак концепція лінійності в описі, аналізі і реалізації змодельованих економічних процесів остаточно втратила актуальність після побудови складнішої концепції – концепції відкритих систем. Такі системи під впливом середовища самі створюють динамічну рівновагу і дають новий результат.

Фундаментальні закони економіки, тобто закони попиту і пропозиції, мають нелінійний характер. Апроксимація нелінійних залежностей до форми прямо пропорційних залежностей різко спрощує їхній формально-аналітичний опис і подальше аналітичне дослідження. Цей підхід вже достатньо науково і методологічно обґрунтований, а основні принципи, покладені в основу законів

нелінійних відкритих систем, узагальнені в ряді праць [33, 34, 35]. Визначено, що економіка за своєю природою є принципово нелінійною, насамперед, тому, що ця властивість генетично визначена нелінійністю економічних систем (середовищ). Економічні системи є відкритими, бо неминуче зазнають впливу потоків енергії, речовини та інформації, а дисипація (розсіяння або навіть і «впорядкований» хаос) є необхідним процесом, залежним від зовнішнього середовища. Саме вона може сприяти конструюванню і побудові регулярних структур у нелінійному відкритому середовищі.

Отже, одночасна наявність таких властивостей, як відкритість системи та її нелінійність при обов'язковій дисипації забезпечує спроможність цієї системи самоорганізовуватися. Тобто вона є безпосередньою причиною виникнення дисипативної структури і початку еволюційної історії системи як ланцюга біфуркацій.

Г. Хакен зазначає: «Мы называем систему самоорганизующейся, если она без специфического воздействия извне обретает какую-то пространственную, временную и функциональную структуру. Под специфическим воздействием мы понимаем такое, которое навязывает системе структуру или функционирование. В случае же самоорганизации система испытывает неспецифическое воздействие» [36]. В [37] зазначено, що «Самоорганизация, целенаправленный процесс, в ходе которого создается, воспроизводится или совершенствуется организация сложной динамической системы».

Як свідчать наведені визначення, процеси організації та самоорганізації наявні тільки в системах високого рівня складності, значної кількості елементів, зв'язки між якими мають імовірнісний характер. Відмінна особливість процесів самоорганізації – їх цілеспрямований, але разом з тим спонтанний порядок, «эти процессы, протекающие при взаимодействии системы с окружающей средой, в той или иной мере автономны, относительно независимы от среды» [38].

Це означає, що для повного аналізу банківської системи, розгляду її

характеристик, у тому числі і такої як стійкість, неможливо застосування традиційного підходу на основі лінійних залежностей між частинами даної системи, тобто банківській системі на притаманна сумативність характеристик сукупності банків та інших кредитних установ, що входять до складу системи. Це призводить до того, що забезпечення стійкості на рівні кожного конкретного елементу банківської системи не призводить до формування стійкості на рівні банківської системи в цілому.

Навпаки, для сукупностей, що складаються з взаємодіючих елементів, у тому числі банківської системи, ці умови не можуть виконуватися. Звідси виникає проблема необхідності урахування взаємозв'язку і якостей системи, що не зводяться до суми якостей окремих елементів, з метою оцінки її стійкості.

Для обґрунтування даної тези розглянемо необхідні умови виникнення явища самоорганізації і їх наявність в банківській системі.

Концепція самоорганізації передбачає наступне:

1. Об'єктом дослідження є відкриті системи в стані нерівноваги, що характеризуються інтенсивним обміном ресурсами між підсистемами і між системою та зовнішнім середовищем.

Банківська система відповідає даній ознаці, вона є відкритою, оскільки можливий обмін ресурсами з зовнішнім середовищем (економічною системою країни) та між окремими елементами системи.

2. Процеси в банківській системі відбуваються узгоджено.

3. Відхилення від рівноваги можуть перевищувати критичні значення, зокрема, це суттєві відхилення характеристик банківської системи, що спостерігаються в період кризи.

4. Процеси розглядаються у такому діапазоні параметрів, коли для їх опису необхідні нелінійні математичні моделі. Виходячи зі складності і нестабільності впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, банківська система задовольняє такій вимозі.

Потрібно зауважити, що стійкість є комплексним поняттям і може розглядатися як на макро-, так і на мікрорівні. Розуміння стійкості організації

(мікрорівень) сформувався на базі теорії загальної економічної рівноваги і механістичної концепції, відповідно до яких стійкість являє собою певний вихідний стан об'єкту, а також його здатність повернутися до даного стану незалежно від дії різноманітних внутрішніх та зовнішніх чинників, повернути рівновагу.

Будь-який суб'єкт економіки в процесі своєї діяльності вчиняє певні дії, спрямовані на досягнення результату, у відповідності з цілями і завданнями, визначеними на початку функціонування. Однак даний суб'єкт не може функціонувати відокремлено від інших економічних суб'єктів. Зовнішнє середовище має, як властивість, повну невизначеність і може вплинути на результат діяльності економічного суб'єкту двоюким чином. У першому випадку економічне, політичне і соціальне середовище буде сформоване таким чином, що основні задачі діяльності будуть досягнуті, отриманий економічний ефект. У другому випадку діяльність суб'єкта буде неможлива або ускладнена рядом факторів, що призведуть весь економічний процес суб'єкта в нестійкий стан. Причому зовнішнім факторам притаманна постійна мінливість, що в будь-якому випадку не дозволить економічному суб'єкту з точністю спрогнозувати результат діяльності.

Для економічної діяльності характерна динамічність, мінливість. Стійкість організації стає обов'язковою умовою її функціонування в кожен конкретний момент часу. Для виконання цієї умови необхідно враховувати системний характер, що відображає системність економічного середовища [39]. Взаємозв'язок всіх економічних суб'єктів призводить до того, що всі вони починають залежати один від одного і функціонують як єдине ціле. Тому у випадку виникнення будь-якого порушення в самій системі, втрати рівноваги внутрішніх процесів, необхідно спиратися на системний аналіз ситуації, що враховує багатогранність зовнішнього середовища.

У економічному аналізі і менеджменті – стійкість організації – одна з характеристик, що дозволяють здійснювати і прогнозувати його платоспроможність. У маркетингу стійкість організації означає збереження

обсягу продаж та сектору ринка, який він займає. По відношенню до міжнародних ринків капіталу під стійкістю розуміють стан мікро- або макрорівноваги, що близький до стагнації.

У вітчизняній та зарубіжній економічній літературі відсутнє чітке визначення поняття стійкості банку. Так, на думку Ю.С. Масленчикова [40] і Т.В. Нікітіної [41, С. 104], стійкість банку є ринковою категорією, що відображає стан банку у відповідному ринковому середовищі, що забезпечує цілеспрямованість його руху в теперішній час та в прогностичній перспективі.

Значний вклад у вивчення і розробку підходів до оцінки стійкості банківської системи в цілому і комерційного банку зокрема вніс Г.Г. Фетісов [9, 42,43,44,45,46,47,48].

У роботі «Устойчивость коммерческого банка и рейтинговые системы ее оценки» автор визначає стійкість як поняття, що характеризує якість банківської діяльності. Стійкість банку визначається як «способность обеспечивать его прочность, крепкость» [9, С. 17]. Автор визначає стійкість банку наступним чином: «Устойчивость банка – это его способность, в том числе, выполнять свои обязательства перед клиентами, кредиторами и вкладчиками и обеспечивать потребности в краткосрочном и долгосрочном кредитовании в условиях воздействия изменяющихся внешних и внутренних факторов». Поняття стійкості банку вивчається автором в значенні його стійкої рівноваги або стабільності.

Схоже визначення запропоноване І.Я. Лукасевичем і Р.Є. Баранніковим [49, С. 30], які визначають стійкість банку наступним чином: «Устойчивость – способность банка в динамических условиях рыночной среды противостоять внешним и внутренним негативным факторам, обеспечивать надежность вкладов юридических и физических лиц, защищать интересы акционеров и своевременно выполнять свои обязательства по обслуживанию клиентов».

Порівняно з попереднім, на нашу думку, дане визначення є дещо обмеженим, оскільки розглядає забезпечення стійкості тільки в контексті виконання зобов'язань перед клієнтами, тобто практично ототожнює його з

ліквідністю. Ми вважаємо, що стійкий банк – це банк, який в умовах тиску зовнішнього та умов внутрішнього середовища не тільки забезпечує на достатньому рівні ліквідність, але й зберігає здатність здійснювати банківську діяльність, тобто надає кредити, здійснює операції на ринку цінних паперів тощо.

Дану точку зору підтримав і В.М. Коваль, який зазначає, що «під стійкістю банку слід розуміти здатність останнього виконувати на заданому суспільством рівні притаманні йому функції і роль в економіці не залежно від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, які перешкоджають їх здійсненню. Отже, стійкість банку – це його здатність виконувати свої обов'язки перед клієнтами, кредиторами і вкладниками, забезпечувати потреби в короткостроковому і довгостроковому кредитуванні в умовах впливу змінюваних зовнішніх і внутрішніх факторів» [50].

А.М. Тавасієв розглядає стійкість банку «як достижение коммерческим банком равновесного состояния на каждый данный момент времени за счет саморегулирования собственной деятельности, адаптации к внутренним и внешним условиям функционирования» [51], С. 148]. Стійкість банку, на думку автора, виражає стан банку в умовах реального економічного і соціального середовища, в основі забезпечення стійкості банку лежить його стабільність.

Л.Д. Касаєва [52] визначає стійкість як «качество кредитной организации, как меру соответствия результатов текущей деятельности банка его стратегическим целям». Отже, як і Г.Г. Фетисов, вона ототожнює поняття стійкості з якістю банку. На нашу думку, дане твердження значно звужує розуміння поняття якості банку, в якій стійкість є необхідною, але недостатньою умовою формування поняття якості. Л.Д. Касаєва також розглядає стійкість в контексті стабільності стану кредитної організації в довготривалій середньостроковій перспективі.

Є.Б. Герасимова зазначає, що під стійкістю банку розуміється: «...состояние устойчивого развития, не просто погашение всех внешних и внутренних воздействий, а гибкое реагирование на них, с тем чтобы не столько

предотвращать, сколько умело использовать новые обстоятельства, свойства и отношения для саморазвития системы «Банк» [53].

В.Н. Котенков та Б.В. Сазикин зазначають, що «устойчивость коммерческого банка – это такое его качественное состояние равновесия в движении, при котором реализуется достижение и укрепление надежности, постоянства и доверия в плане неподверженности разрушению» [54].

Як бачимо з наведених тверджень, у підході до визначення поняття «стійкість банку» превалює механістичний підхід, тобто стійкість банку розуміється як здатність виконувати свої функції незалежно від впливу зовнішніх та внутрішніх чинників. Г.Г. Фетісов розглядає стійкість банку з наступних позицій:

1. З позиції рівномірності розвитку банку і його операцій: банки, що швидко розвиваються; банки, що рівномірно розвиваються; банки, що нерівномірно розвиваються за висхідною траєкторією.

2. З позиції адекватності розвитку банку економічному середовищу: адекватність загальній діловій активності; своєчасність загальної ділової активності.

3. З позиції методів забезпечення стійкості: банки з агресивною політикою, банки з консервативною політикою.

4. З позиції суспільної корисності: суспільно значущий банк, спекулятивний банк.

Такий багатогранний підхід до дослідження стійкості банку дозволяє зробити висновок про те, що стійкість необхідно вивчати, приймаючи до уваги вплив на діяльність банку факторів зовнішнього середовища, специфіку діяльності банку залежно від обраної ним стратегії і тактики роботи на ринку банківських послуг, загальну динаміку його роботи, а також інші особливості цього банку.

Оскільки банк в ринковому середовищі необхідно розглядати як відкриту систему, яка є упорядкованою, такою, що самостабілізується (має здатність долати внутрішні обмеження і досягати нового, більш стійкого стану) та

самоорганізується (характеризується наявністю динамічного балансу між внутрішніми можливостями та зовнішнім впливом), то акцент у визначенні стійкості повинен робитися не на нівелюванні впливу внутрішніх та зовнішніх факторів, а на гнучкому реагуванні на них з тим, щоб не попереджувати їх, а вміло використовувати нові обставини, якості і відносини для забезпечення саморозвитку банку.

Можна виділити три різновиди банків: як швидко розвиваються, які розвивають рівномірно, які розвиваються нерівномірно за зростаючою траєкторією. Нестійкими банками вважають ті з них, які допускають розвиток за низхідною траєкторією, де зростання капіталу банку поєднується з помітним і тривалим падінням обсягу капіталу і прибутковості. По відношенню до таких банків необхідним є додаткові спостереження і за необхідності – втручання регулюючих органів.

Різниця в обсягах операцій, що виконуються банком, дало підставу В.Н.Живалову ввести в науковий оборот поняття якості стійкості. Він пропонує розрізняти три варіанти цієї якості. «1) стійкість при незмінних, стабільних параметрах (показниках діяльності банку); 2) стійкість при обсягах банківських операцій, які схильні до зменшення; 3) стійкість при постійно зростаючих масштабах діяльності банку, зростанні його активів, рентабельності» [55]. Перевага тут надається третьому варіанту як стратегічному орієнтиру розвитку банку. Погоджуючись з даною класифікацією банків, ми, однак, вважаємо, що поняття якості стійкості дещо глибше, ніж це визначено автором та включає в себе як ступінь стійкості, так і фактори, що її визначають.

Стійкість банку можна розглядати з позиції адекватного зовнішньому середовищу розвитку банку. Зрозуміло, що до категорії стійких банків будуть відноситися ті, які при загальному зниженні ділової активності збережуть обсяги своєї діяльності на стабільному рівні або продемонструють певне пожвавлення своєї діяльності. Водночас, необхідно зауважити, що банки і їх операції розвиваються по мірі розвитку економіки і якщо обсяг промислових та торговельних операцій зменшується, то це викликає відповідне зменшення

грошових потоків, які проходять через банки, зменшення обсягів депозитів, розрахункових, валютних операцій тощо. Тому банк, що знизив ділову активність в умовах економічного спаду, можна вважати стійким банком

Розповсюдженням недоліком у визначенні стійкості банку як у вітчизняній, так і російськомовній науковій літературі, є її ототожнення з фінансовою стійкістю. Так, Р.М. Галикеев, розробляючи систему рейтингової оцінки стійкості банку в ринкових умовах, фактично досліджує лише фінансову стійкість, тобто визначення стану структури активів і пасивів, що гарантують постійну платоспроможність банку [56, 57]. За визначенням О.І. Лаврушина та інших авторів [58] банк вважається стійким, якщо він платоспроможний, має достатній капітал, ліквідний баланс, і задовольняє ряду вимог щодо якості капіталу. А.М. Мороз та ряд інших відомих вітчизняних учених також характеризують поняття фінансової стійкості з точки зору ключових фінансових показників діяльності банку[5].

На думку В. Пантелєєва та С. Халяви «своєрідним відображенням стійкого перевищення доходів над витратами і є фінансова стійкість, яка, як головний компонент загальної стабільності, відповідає такому станові фінансових ресурсів, розподілу та використанню їх, який задовольняє вимоги ринку і забезпечує розвиток будь-якого комерційного підприємства, в тому числі і банку, на основі зростання прибутку (норми накопичення) та раціоналізації структури капіталу за умови збереження платоспроможності в умовах допустимого рівня ризику» [59].

І.М. Парасій-Вергуненко зазначає «фінансова стійкість банку – це головна умова його існування та активної діяльності. Вона формується під впливом об'єктивних та суб'єктивних факторів і оцінюється за допомогою як окремих показників, так і зведених комплексних показників, які лежать в основі рейтингових оцінок діяльності банків». [60]

І.М. Васькович категорію «фінансова стійкість банку» розглядає як «здатність системи трансформувати банківські ресурси (фінансові, трудові інформаційні) та з максимальною ефективністю й мінімальним ризиком

виконувати свої функції, витримуючи вплив зовнішніх і внутрішніх факторів» [61]

О. Л. Малахова підкреслює, що «під фінансовою стійкістю банку, в більш широкому змісті, слід розуміти стан усєї сукупності фінансових відносин комерційного банку, що забезпечує його безперервне функціонування та розвиток. У більш вузкому розумінні фінансова стійкість банку може розглядатися як такий стан фінансових ресурсів, що виражається у їх збалансованості, достатній ліквідності активів та наявності необхідних резервів» [62].

Фінансова стійкість дійсно є базовим параметром забезпечення стійкості банку. Вона може бути визначена за допомогою аналізу фінансово-економічних показників діяльності банку, які синтезують характеристики інших складових стійкості банку: обсяг і структуру власних коштів, рівень доходів і прибутку, прибутковість капіталу, ліквідність, мультиплікативну ефективність власного капіталу і створення банком доданої вартості, а також параметри діяльності, пов'язані з забезпеченням інформаційно-аналітичної і технологічної підтримки управління фінансами банку.

Однак, крім фінансових показників, які переважно є кількісними, існують і якісні показники, в зв'язку з чим в економічній літературі виділяють капітальну, комерційну, організаційно-структурну і функціональну стійкість банку [11, 40, 41, 63].

Таким чином, стійкість банку – це динамічна характеристика, що передбачає забезпечення його цілісності та здатності виконувати свої функції у процесі адаптації до зовнішнього середовища при стабільному зростанні фінансових показників, незалежно від впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, що включає капітальну, комерційну, організаційно-структурну і функціональну стійкість.

Виходячи з мети дослідження, постає питання про стійкість банківської системи країни, яка визначається не тільки стійкістю окремого банку. Поняття «стійкість банківської системи», на відміну від стійкості банку, включає

безпосередньо фактори, що забезпечують стійкість як окремого банку, так і всієї банківської системи країни з урахуванням ефекту синергії та самоорганізації.

Потрібно підкреслити, що проблема забезпечення стійкості банківської системи постала лише після отримання Україною статусу незалежної держави, яка будувала ринкову економіку. Для України як республіки, що входила до складу СРСР та мала планову економіку, проблема забезпечення стійкості не існувала. Банківська система була представлена виключно державними банками: Державним банком СРСР та його республіканськими конторами та декількома спеціалізованими банками. Відповідно, за всіма зобов'язаннями банків перед вкладниками відповідала держава. Банківська криза могла виникнути лише як наслідок загальнодержавної кризи, відповідно, інструменти банківського регулювання в класичному розумінні не застосовувались, використовувалась в обмеженому вигляді порівняно з ринковими методами система емісійно-касового регулювання; система банківського контролю за витратами коштів на заробітну плату і витратами готівки на інші цілі; організація інкасації торгового виторгу; організація грошового обігу (єдність каси, обмеження використання готівки в суспільному секторі економіки).

В країнах з ринковою економікою рівень стійкості банківської системи залежить від значної кількості факторів мікро та макрорівня.

На макрорівні стійкість залежить від ступеня розвитку ринкових відносин у сферах обігу грошей, кредиту, цінних паперів, організації заходів центрального банку, спрямованих на підтримку стійкості банків, розвиненості правових відносин в країні, від темпів інфляції, способів покриття бюджетного дефіциту, збалансованості попиту та пропозиції на товари і послуги і т.д.

Стійкість банківської системи також залежить від стійкості кожного окремого банку, оскільки банки прямо пов'язані ринком міжбанківських кредитів і депозитів через розрахункові і клірингові центри. Банкрутство банку, що має широку кореспондентську мережу і виступає посередником в міжбанківських розрахунках, несприятливо позначиться на роботі всіх його

кореспондентів. Залишки коштів на кореспондентських рахунках такого банку можуть виявитися безнадійно втраченими, і, крім того, банки будуть змушені шукати або організувати інший подібний розрахунковий центр.

Банкрутство одного або декількох банків – активних позичальників міжбанківського ринку викликає значні фінансові проблеми у всіх банків-кредиторів, що, в свою чергу, може спровокувати неповернення банками коштів своїм кредиторам і т.д. і призвести до масових банкрутств і фінансової паніки. Питання про імунітет банківської системи до подібного роду потрясінь безпосередньо пов'язане із проблемою стійкості.

На відміну від стійкості окремого банку, питання про стійкість банківської системи не знайшло поки широкого висвітлення в економічній літературі.

На думку Я.Кузьміна, В. Радаєва та ін. [64], «под устойчивостью банковской системы и качеством функционирования коммерческого банка следует понимать практическую способность, двигаясь в конкретный период времени, минимально отклоняться от оптимальной траектории движения во многомерном пространстве».

В.М. Вербенська зазначає, що «у найбільш широкому розумінні стійкість банківської системи – це її здатність під дією певних ендогенних або екзогенних дестабілізуючих чинників (шоків) в умовах динамічної та структурної нестабільності за рахунок внутрішніх сил уникати масового банкрутства фінансових інституцій з метою виконання своїх функцій з перерозподілу ресурсів у економіці в не меншому обсязі, ніж до впливу зазначених чинників» [65].

У роботі С.М. Ільєсова наводяться наступне визначення: «экономическая система (в том числе и банковская) функционирует устойчиво по определенному параметру, если отклонение данного параметра не превышает допустимой величины, а помехи могут быть компенсированы в определенных пределах» [66]. На нашу думку, важливим висновком автора, що повинен урахуватися при побудові механізму забезпечення стійкості, є обґрунтування

доцільності дослідження сфери стійкості, яка являє собою певну систему параметрів, вихід за межі якої переводить систему зі стійкого стану в нестійкий.

На думку Г.Г. Фетісова, стійкість банківської системи – це такий комплексний позитивний стан, який характеризується розвитком якісних параметрів її діяльності і діяльності окремих її елементів у взаємодії з інтересами економіки» [43].

Стійкість банківської системи визначена в роботі Д.А. Мастепанової «как экономическая категория, представляющая собой определенное исходное состояние, позволяющее эффективно и полноценно реализовывать функцию банков как кредитно-расчетных учреждений в русле обеспечения экономического роста, а также способность восстанавливать это состояние после каких-либо отклонений от исходных параметров, вызванных кризисными моментами в различных секторах экономики» [67, С. 6].

У всіх наведених визначеннях поняття «стійкість банківської системи» знайшла відображення така її характеристика, як здатність підтримувати параметри функціонування в певних межах, незважаючи на вплив різноманітних дестабілізуючих факторів. Водночас, не врахованою залишається належність банківської системи до складних нелінійних систем, що визначає їх стійкість, про що зазначалося раніше.

На нашу думку, для переходу від розгляду поняття «стійкості банку» до поняття «стійкості банківської системи», в першу чергу, необхідно приймати до уваги системні якості, наявність яких свідчить про те, що характеристика банківської системи значно ширше і складніше, ніж сума характеристик тих банків, що діють в її межах.

Отже, для характеристики поняття стійкості банківської системи необхідно урахувати її структурну стійкість і наявність самоорганізації, а саме поняття стійкості банківської системи може бути охарактеризована як її здатність повертатися в рівноважний стан, не зважаючи на вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, базуючись на структурній стійкості; здатності до

самоорганізації; підтримці стійкості банків, що входять до системи та управлінському впливу центрального банку країни.

Стійкість банківської системи можна розглядати як форму руху і як стан банківської системи, а також здатність відновлювати цей стан після певних кризових моментів (спаду в економіці, фінансової кризи тощо).

Стійкість банківської системи як форма руху є її динамічною характеристикою, за якою відбувається збалансований розвиток всіх елементів банківської системи відповідно до умов зовнішнього середовища та внутрішніх параметрів функціонування системи.

Стійкість банківської системи як стан – це якісна характеристика. Відповідно до неї забезпечується виконання всіх її функцій, а також забезпечується здатність відновлювати цей стан після будь-яких відхилень від безпечних параметрів, викликаних дією кризових моментів (спадом економіки, фінансовою кризою, трансформацією економіки).

Застосувавши запропоноване визначення поняття «стійкість банку» до національної банківської системи, одержимо наступне: стійкість банківської системи країни можна розуміти як єдину базу забезпечення своєчасного і безперешкодного переміщення вартостей у межах національної економіки. Вона забезпечується, по-перше, достатньою кількістю високоліквідних коштів (обсягом грошової маси в обігу); по-друге, надійністю (безперебійністю) функціонування платіжних систем, ефективною організацією розрахунків; по-третє, загальністю охоплення системою нагляду комерційних банків, що здійснюється центральним банком та контролюючими органами; по-четверте, стабільністю головних макроекономічних показників національної економіки, серед яких низький рівень інфляції, бюджетного дефіциту і розвиненість правових відносин у країн, по п'яте стійкістю окремого банку.

1.2. Дослідження умов та факторів стійкості банківської системи на макро- та мікрорівні

Незважаючи на розвиток теорії стійкості банківської системи, питання визначення факторів впливу на стійкість банківської системи залишається дискусійними та не вирішеними.

У своїх працях В.М. Вербенська досліджувала зв'язок стійкості банківської системи з лібералізацією міжнародної торгівлі фінансовими послугами в країнах Центральної та Східної Європи і в Україні [65]; О.О.Затварською були встановлені критерії стабільного функціонування та сталого розвитку банківської системи з метою забезпечення її стійкості [68]; С.М. Ільясов вивчає дану проблему з позиції управління і регіональних особливостей банківської системи [66], І.В. Ларіонова – з точки зору стабільності банківської системи [69], В.С. Стельмах, А.О. Спіфанов, І.В.Сало, І.І. Д'яконова, М.А. Спіфанова – з точки зору стійкості банківської системи України [70], Г.Г Фетисов. – з позиції методології оцінки стійкості банківської системи [42]. Увагу слід приділити розробці російської вченої І.В.Ларіонової, яка найбільш повно виокремила та охарактеризувала умови та фактори, які визначають стабільність банківської системи на макрорівні та на рівні системи [69].

Об'єктом дослідження у визначених роботах є фінансова стабільність банківської системи, що звужує розуміння стійкості, крім того, відсутня єдина класифікація факторів, що впливають на стійкість системи без врахування країни, не визначений вплив факторів, а також не обґрунтовані межі їх впливу на банківську систему.

Проблемою стійкості займалися не тільки відомі економісти, а й математики: О.М. Ляпунов [71], А.Пуанкаре [72], В.В.Румянцев [73].

Поділ на зовнішні і внутрішні фактори, як показали дослідження, є пріоритетною класифікацією і, на наш погляд, прийнятною та доцільною.

Найбільш змістовною класифікацією факторів стійкості, на наш погляд, є класифікація, яка була запропонована С.М. Ільєсовим [66]. Ним пропонується поділ факторів стійкості банківської системи на зовнішні і внутрішні, що є пріоритетною класифікацією і, на наш погляд, прийнятною та доцільною.

Сукупність зовнішніх факторів автор підрозділяє на декілька основних груп:

1) загальноекономічні умови, що включають ресурси для інвестицій, конкурентоспроможність вітчизняних товарів, приток (відток) капіталу, промисловий потенціал, вибуття і оновлення основних фондів, структура експорту, імпорту, темпи інфляції;

2) стан внутрішнього грошового і фінансового ринків: маржа по кредитах, прибутковість операцій фінансового сектора національного ринку, політика центрального банку, спеціалізація у сфері банківських послуг;

3) соціально-політична ситуація: політична стабільність в країні, політика уряду, залежність від регіональних умов, сприятливі (несприятливі) зовнішньоекономічні умови.

У ході переліку зовнішніх факторів, що впливають на стійкість, автор відзначає фактори «нестійкості банківської системи»: політична нестабільність, дисбаланси в динаміці загальноекономічного розвитку, нестійкість бюджетно-фінансової системи, інфляція, неефективність податкової системи, низький рівень доходів населення, складності в обслуговуванні зовнішнього боргу.

Серед внутрішніх факторів С.М. Ільєсов виділяє наступні: політика окремого банку, стратегічне планування, рівень управління, кваліфікація кадрів, взаємовідношення із засновниками, забезпеченість власними коштами, система ефективного внутрішнього аудиту, обсяги створених резервів, ефективна кредитна і депозитна політики. Такий підхід більше підходить до визначення факторів стійкості окремого банку, а не банківської системи.

Проте, погоджуючись з розглянутим підходом, щодо зовнішніх факторів, слід визначити, що банківська система функціонує у певному взаємозв'язку із економічною системою (див. п. 1.1). Зовнішня по відношенню до банківської

системи економічна система створює середовище для функціонування та розвитку першої. Стійкість банківської системи визначається умовами та факторами зовнішніми, які є умовами та факторами, які формуються на макрорівні, та внутрішніми, які формуються на рівні самої системи (мікрорівні). Об'єкти, які створюють зовнішнє та внутрішнє середовище, мають неоднаковий вплив на функціонування банківської системи. Саме тому стійкість банківської системи може бути забезпечена за умови врахування впливу кожного з факторів окремо та у сукупності, а також розробки адекватних механізмів реагування на вплив.

До базових умов стійкості на макрорівні слід віднести, перш за все, стабільність економіки, яка передбачає макроекономічну стабільність. Відносно проблем стабільності економіки серед фахівців існує декілька точок зору. Одна з них полягає в тому, що «економіка підлягає значним коливанням з причини зміни сукупного попиту та пропозиції. Модель сукупного попиту та сукупної пропозиції розкриває механізм виникнення економічних коливань. У результаті зсувів відповідних кривих під впливом зовнішніх факторів можуть виникати економічні потрясіння та шоки. Одним з інструментів, спрямованих на нейтралізацію зовнішнього впливу, є політика втручання уряду через проведення грошово-кредитної політики. Центральне місце в проведенні такої політики відводиться центральному банку, оскільки йому належить ініціатива по розробці та реалізації грошово-кредитної політики» [74, 75, 76, 77, 78, 79, 80].

Завданням грошово-кредитного регулювання є підтримка стабільного зростання грошової маси (пропозиції грошей) відповідно до попиту на них. Представники різних шкіл розглядають різноманітні інструменти її проведення [81, 82, 83, 84].

Будь-яка держава ставить перед собою різні цілі економічного розвитку, які знаходять відображення в економічній політиці держави [85]. Ці цілі можна поділити на стратегічні, проміжні та тактичні. Ефективність економічної політики багато в чому залежить від спроможності вибудовувати пріоритети,

оскільки названі цілі можуть суперечити одна одній [86]. Наприклад, для стимулювання зростання виробництва необхідні інвестиції в економіку, які, в свою чергу, викликають інфляцію. Це протиріччя неминуче. Економічна, у тому числі, грошово-кредитна політика, повинна мати певну ієрархію цілей. Достатньо повно систематизовані цілі грошово-кредитної політики С.А.Цигановим в роботах «Еволюція національних банківських систем в умовах інтернаціоналізації світового господарства» та «Генезис банківських систем у трансформаційних економіках: структурно-функціональний аналіз» [87, 88].

Стратегічними цілями грошово-кредитної політики було визначено досягнення такого зростання суспільного виробництва, за якого буде забезпечена повна зайнятість, стійкість цін (стримування інфляції), збалансованість платіжних відносин із зовнішнім світом. При визначенні стратегічних цілей часто говорять про «магічний» чотирикутник, гранями якого є основні макроекономічні показники (зростання виробництва, рівень цін, зайнятість робочої сили, сальдо платіжного балансу). Так, завдання стимулювання виробництва в багатьох випадках важко сумісне з завданням боротьби з інфляцією або забезпеченням рівності зовнішніх балансів. Якщо боротьба з інфляцією або закріплення на зовнішніх ринках обираються в якості пріоритетних цілей, то тільки за рахунок відмови від високих темпів росту або повної зайнятості. Центральний банк своєю грошово-кредитною політикою повинен сприяти досягненню цих цілей і діяти узгоджено з урядом та парламентом. Важливо відзначити при цьому, що серед кінцевих, стратегічних цілей існує одна, відповідальність за реалізацію якої несе в усьому світі центральний банк країни, – зберігання внутрішньої і зовнішньої вартості національної валюти. Ця ціль досягається за допомогою різних інструментів грошово-кредитного регулювання економіки, суть якого полягає в тому, що центральний банк впливає на обсяги грошової маси в обігу і ціну кредиту, тобто процентну ставку. Ці два компоненти постійно знаходяться у полі зору центрального банку.

Проміжними цілями грошово-кредитної політики є досягнення такого стану деяких ключових економічних змінних, який сприятиме досягненню стратегічних цілей. Такими змінними є поживлення чи стримування кон'юнктури на товарних і грошових ринках. Змінюючи масу грошей та рівень процентної ставки, можна регулювати пропозицію грошей і попит на товари, а через них – рівень цін, обсяги інвестицій, зростання виробництва та зайнятості. Оскільки проміжні цілі визначаються на тривалі проміжки часу, їх ефективність може проявлятися не відразу. Часто напроти, спочатку їх досягнення може приводити зовсім не до очікуваних результатів, наприклад, зростання грошової маси чи зниження процентних ставок з метою поживлення ринкової кон'юнктури у короткостроковому періоді може спричинити зростання попиту і цін. І лише згодом, коли ці заходи активізують інвестиційну діяльність, зростання виробництва, відбудеться стабілізація цін.

Тактичні цілі грошово-кредитної політики є короткостроковими і покликані забезпечити досягнення проміжних цілей завдяки оперативним заходам центрального банку. Їх постановка та реалізація ускладнюється необхідністю узгодження з іншими видами цілей та взаємоузгодженнями, з вирішенням проблем їх певної суперечливості. До основних тактичних цілей можна віднести досягнення певних змін у показниках процентних ставок, валютних курсів, розмірів та структури грошової маси. Можуть ставитися завдання їх збільшення або зменшення на певну кількість пунктів або стабілізації.

Усі три групи цілей грошово-кредитної політики знаходяться в ієрархічному взаємозв'язку. Найвищу сходинку тут займають стратегічні цілі, для досягнення яких реалізуються проміжні цілі, а їх досягнення, в свою чергу, вимагає реалізації тактичних цілей [89].

Для забезпечення стійкості банківської системи має значення побудова регулювання та нагляду за банківською діяльністю. Потрібно зауважити, що чітке визначення поняття «банківське регулювання» відсутнє. Нерідко терміни «банківське регулювання», «банківський нагляд» і «банківський контроль» не

розрізняють і вживають їх як синоніми [90, С. 37-38; 91, С. 52-61; 92, С. 11-13]. Окремі автори зміщують акценти на користь того чи іншого поняття.

В.П. Поляков як узагальнююче бере поняття «банківське регулювання», що визначає систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк забезпечує стабільне й безпечне функціонування банківської системи [93, С. 139].

В.В. Пасічник розмежовує згадувані поняття і зазначає, що під банківським регулюванням розуміють розробку та видання уповноваженими органами на підставі законів нормативно-правових актів, які регламентують види і способи банківської діяльності. А під контролем за діяльністю банків слід розуміти цілісне й безперервне відстеження здійснення банками їх діяльності згідно із нормативно-правовими актами [94, С. 238].

Досить цікавою є позиція представників USAID, які вказують на такі особливості застосування вищезазначених термінів. Поняття «регулювання» часто належить до юридичних правил чи адміністративних вимог, що пред'являються органами влади. «Нагляд» означає процедуру постійного моніторингу за відповідністю цих вимог. «Пруденційний нагляд» є спеціалізованим типом нагляду, який, за загальним правилом, належить до фінансових інститутів, передусім банків. Замість того, щоб просто створювати правила, які регулюють діяльність банків, підхід пруденційного нагляду розроблений для гарантування фінансової стійкості банків. Країни, що вдаються до пруденційного нагляду, здійснюють його двома шляхами:

1) гарантуючи те, що банки вчиняють діяльність з обмеження та контролю за ризиком;

2) гарантуючи те, що банківська діяльність здійснюватиметься особами, які відповідають критеріям порядності і чесності [95].

На нашу думку, терміни «банківське регулювання» і «банківський нагляд» – це різні види діяльності щодо виконання завдання забезпечення стійкого функціонування банків, що доповнюють один одного.

Якщо виходити з положень теорії права, то, як справедливо зазначає

О.П.Орлюк, «наглядовий орган за своєю суттю не має відносин підлеглості із органом, за яким здійснюється нагляд. Наглядовий орган оцінює діяльність відповідної особи лише з позиції законності, але не доцільності, не втручаючись у його оперативну або іншу форму діяльності» [96, С. 158]. «На відміну від нагляду, контроль передбачає, як правило, наявність відносин підлеглості між органом, що контролює, та особою, над якою здійснюється контроль, а також втручання в оперативну діяльність підконтрольної особи з метою усунення допущених порушень» [97, С. 240-268].

Фахівці у сфері банківської діяльності, досліджуючи поняття «банківське регулювання», «банківський нагляд» як різні види діяльності, в більшості випадків під банківським регулюванням розуміють розробку й видання уповноваженими органами на підставі законів нормативно-правових актів, що регламентують види і способи банківської діяльності. Під контролем за діяльністю банків мається на увазі цілісне й безперервне відстеження здійснення банками їх діяльності згідно з нормативно-правовими актами.

Проте існують й інші підходи до визначень даних понять.

Так, Б.П. Адамик під банківським регулюванням розуміє систему заходів, за допомогою яких центральний банк забезпечує стабільне, безпечне функціонування банків, запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі. А основною метою банківського нагляду вважає своєчасне реагування на порушення та негативні тенденції в діяльності комерційних банків з метою їх нормалізації, укріплення фінансового стану, підтримки стабільності й надійності як кожного банку зокрема, так і банківської системи у цілому [98, С. 174].

В цьому контексті заслуговують на увагу визначення даних понять, що подані у фінансовому словнику, а саме:

«банківське регулювання – це одна з функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність комерційних банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення

банківського законодавства;

банківський нагляд – 1) діяльність щодо створення ефективної системи захисту інтересів кредиторів і вкладників, оперативного реагування на події, які дестабілізують діяльність банківської установи; 2) контроль банку за використанням банківського кредиту»[99, С. 277, 376].

На нетотожності термінів «банківське регулювання», і «банківський контроль» наголошує О.П. Орлюк, оскільки відносить їх до різних (хоча і взаємодоповнюючих) видів діяльності. Регулювання, на її думку, включає в себе розробку й видання уповноваженими установами конкретних правил, інструкцій, методологічних матеріалів, що базуються на чинному законодавстві та визначають структуру і способи здійснення банківської діяльності. Контроль за діяльністю банків здійснюється з метою забезпечення їх надійності і стійкості. Він передбачає цілісний і безперервний нагляд за здійсненням банками своєї діяльності відповідно до чинного законодавства [96, С. 162].

Викладене свідчить про неоднозначність вирішення питання щодо поняття та обсягу банківського регулювання, про наявну наукову дискусію у застосуванні зазначених термінів та розумінні їх природи. Тим більше, що сама сутність банківського регулювання є складною за змістом. З одного боку, – це функція державного управління, по відношенню до якого вона виступає засобом реалізації політики держави. З іншого боку, саме банківське регулювання можна розглядати як управлінську діяльність, що має свої методи, способи, форми реалізації.

Банківське регулювання як одна з форм державного управління є системою заходів, за допомогою яких держава через центральний банк (або інший уповноважений орган) забезпечує стабільне й безпечне функціонування банків, попереджає дестабілізаційні процеси в банківському секторі.

При цьому банківське регулювання як функція державного управління покликане сприяти забезпеченню:

— стійкості роботи і зміцненню фінансового стану банківської установи;

- орієнтації та стимулюванню діяльності банку в галузі кредитування на виконання пріоритетних завдань розвитку економіки та підвищення добробуту суспільства;
- наукової організації грошового обігу в народному господарстві;
- створенню системи гарантій захисту інтересів вкладників, в першу чергу, фізичних осіб.

Що до основних цілей і завдань банківського регулювання, то фахівці формулюють їх по-різному.

Зокрема, відомий італійський фахівець Карло Нанні вважає, що кінцевими цілями банківського регулювання є:

- підтримання стабільності й довіри до банківської системи шляхом забезпечення платоспроможності банківських структур, відвернення системного ризику (тобто ризику того, що банкрутство одного або кількох банків спричинить кризу всієї банківської системи);
- захист вкладників та інших клієнтів банківської системи від надмірного ризику збитків та інших видів шкоди, що виникає внаслідок банкрутства, шахрайства, зловживань, маніпуляцій та інших видів посадових правопорушень з боку постачальників фінансових послуг (індивідуальний ризик);
- забезпечення безперебійного ефективного, надійного та результативного функціонування фінансових ринків, включаючи правильну роботу конкурентних ринкових сил (стимулювання ефективності системи) [100].

Аналогічні формулювання можна знайти і в працях багатьох інших авторів, а також у банківському законодавстві. Так, у ст. 55 Закону України «Про Національний банк України» зазначається, що головною метою банківського регулювання і нагляду є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів [101].

Методи банківського регулювання, як зазначає Р. Бернд, матеріалізуються через систему заходів, які умовно поділяють на превентивні,

що застосовуються для уникнення можливих негативних наслідків за тієї чи іншої економічної ситуації, та протекційні, що вживаються для захисту від уже існуючої ситуації [102, С. 135].

До превентивних заходів, зокрема, можна віднести:

- вимоги щодо розміру та структури власного капіталу банку;
- вимоги щодо ліквідності;
- диверсифікацію банківських ризиків;
- обмеження виконуваних операцій.

До протекційних заходів належать:

- створення системи гарантування вкладів;
- формування банками резервів на покриття кредитних та інших ризиків;
- рефінансування центральним банком комерційних банків;
- допомога інших державних органів.

У науковій літературі передбачені й інші підходи до класифікації методів банківського регулювання. Так, О.П. Орлюк поділяє їх на економічні та адміністративні [103, С. 23-24].

Економічні методи включають нормативні (встановлення кількісних нормативів або розмірів обмежень чи пільг) та коригуючі (застосування впливу для конкретної ситуації). Вони спрямовані на досягнення економічних цілей – цільового кредитування, визначення норм обов'язкових резервів тощо [104, С. 3-4].

Сутність адміністративних методів (а саме вони посідають чільне місце в організації банківського регулювання) може бути виражена в такому:

- а) встановлення певного порядку дії у сфері державного управління (приписи);
- б) заборона певних дій (заборони);
- в) надання можливості вибору дій (жорсткий варіант дозволів, розрахований на поведінку посадових осіб, які зобов'язані вибрати один з передбачених адміністративно-правовою нормою варіантів дій у відповідних

умовах);

г) надання можливості діяти на свій розсуд (м'який дозвіл, розрахований переважно на громадян);

д) допуск за певних умов паритетного юридичного становища сторін у відношенні, що регулюється (процесуальна рівність).

Наступною базовою умовою стійкості банківської системи на макрорівні є наявність ринкової інфраструктури. Під ринковою інфраструктурою слід розуміти сукупність суб'єктів матеріального, технологічного, організаційного, інформаційного, фінансового та правового характеру, які забезпечують безперервність функціонування ринкового механізму та відтворювального процесу при реалізації товарів та послуг на основі цін, які встановлені на підставі рівноваги платіжного попиту та пропозиції. Для банківської системи фахівці виділяють наступні елементи інфраструктури: законодавство, фінансові ринки та відповідну організаційну структуру [61]. Не поглиблюючись в описання всіх складових, можна відзначити, що до організацій, які входять до складу інфраструктури, можна віднести рейтингові агентства, аудиторські фірми, кредитні бюро тощо. Аналіз кожної із складових можна провести в межах окремого дослідження.

Таким чином, до умов стійкості банківської системи, які формуються на макрорівні, можна віднести макроекономічну стабільність, яка досягається шляхом проведення ефективної грошово-кредитної політики, та ринкову інфраструктуру. Серед зовнішніх факторів виокремлюються стабілізаційна політика, виконання економічних меж кредитування потреб держави, формування грошового обороту грошовими активами.

Як було визначено, стійкість банківської системи може бути забезпечена також при виконанні умов, які формуються в самій системі.

Серед умов стабільності банківської системи, які формуються на рівні системи, слід виділити: забезпечення ліквідності системи, капіталізація та захист інтересів кредиторів та вкладників (рис. 1.2).

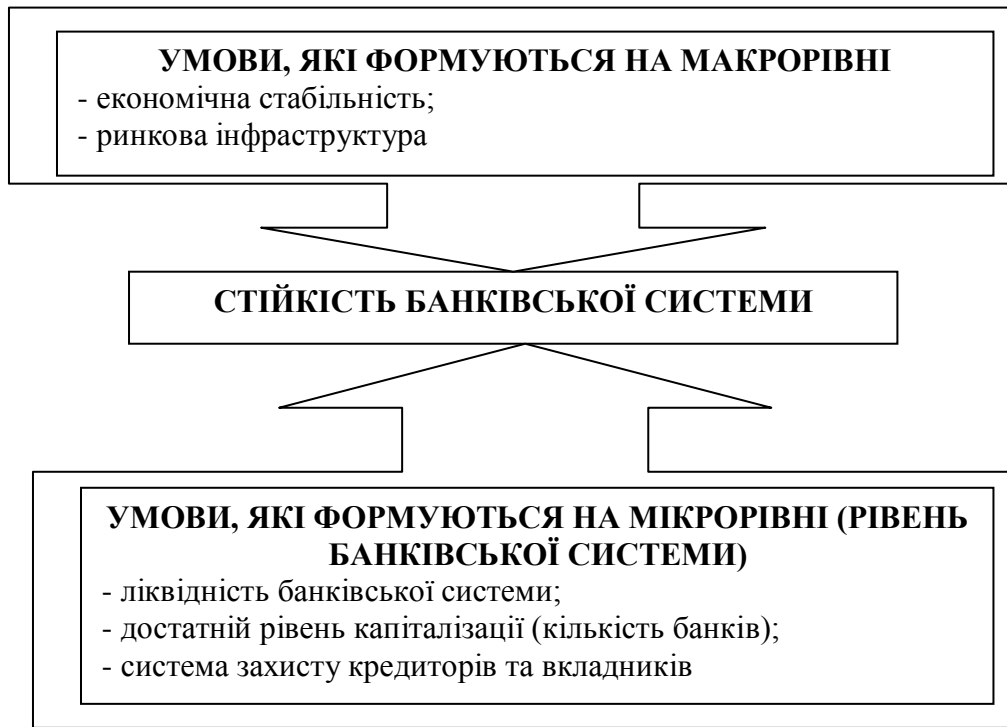

Рис. 1.2. Умови забезпечення стійкості банківської системи

Забезпечення ліквідності здійснюється через систему регулювання з боку центрального банку.

У сучасних економічних умовах ліквідність розглядається як багаторівнева система категорій, яка включає міжнародну ліквідність, ліквідність банківської системи, ліквідність банку та ліквідність балансу банку, в тому числі ліквідність його активів та пасивів (додаток А).

Міжнародна ліквідність характеризується здатністю країн своєчасно і в повному обсязі виконувати свої міжнародні зобов'язання та погашати борги. Її засоби – вся сукупність платіжних інструментів, які можуть використовуватися у міжнародних розрахунках: золото, вільно конвертовані валютні запаси держав, кредитні гроші (векселі, банкноти, чеки, депозити), міжнародні або композитивні (штучні) гроші.

Ліквідність банківської системи – це спроможність забезпечити своєчасне виконання всіх боргових зобов'язань перед вкладниками, кредиторами і засновниками банківських установ, можливість залучати в повному обсязі вільні кошти юридичних і фізичних осіб та надавати кредити та інвестувати

розвиток економіки країни [105].

У сучасній економічній літературі розглядається зовнішня та внутрішня ліквідність банківської системи. Зовнішня ліквідність – здатність країни виконувати свої міжнародні зобов’язання, повертати борги. Вона відображає міжнародні резерви та інші зовнішні вимоги і зобов’язання органів грошово-кредитного регулювання, а також зовнішні активи та зобов’язання банків країни.

Відповідно, внутрішня ліквідність банківської системи – це здатність виконувати свої зобов’язання перед резидентами країни – юридичними та фізичними особами.

Ліквідність банківської системи, в першу чергу, залежить від політики центрального банку і держави у сфері кредитування, ліквідності комерційних банків країни, а також від стану розвитку міжбанківського ринку.

Наразі ліквідність банківської системи, на наш погляд, забезпечується: золотовалютним запасом, рівнем капіталізації грошово-фінансових установ, обсягом сформованих резервів банків під активні операції і залучені депозити та рівнем розвитку фінансових ринків.

На ліквідність банківської системи впливають:

- зовнішній та внутрішній борг країни;
- рівень інвестицій;
- динаміка кредиторської і дебіторської заборгованості;
- рівень інфляції;
- законодавчо-нормативна база захисту кредитора;
- рейтинг України у світовому фінансовому просторі тощо.

Наступним рівнем в системі категорій є ліквідність банку. Потрібно відзначити, що дана категорія в економічній літературі трактується неоднозначно. Загалом існують дві найбільш поширені точки зору. З одного боку ліквідність банку визначається як можливість використання певного активу банку як готівкових коштів або швидкого перетворення його в такі, а також як здатність активу зберігати при цьому свою номінальну вартість

незмінною. Згідно з цією точкою зору, банк вважається ліквідним, якщо суми його грошових коштів, які він може швидко мобілізувати, дозволяють повністю і своєчасно виконувати зобов'язання за пасивом. При цьому зобов'язання мають погашатися без шкоди для прибутку банку. У даному визначенні відображений істотний момент: у ньому підкреслюється, що ліквідним може вважатися тільки такий банк, активи якого не знецінюються, тобто мають високу якість. Отже, головну увагу слід приділяти якості активів [106].

Згідно з іншою точкою зору ліквідність банку трактується як якісна характеристика об'єкта економічних відносин, а саме як здатність погашати свої зобов'язання в строк [45].

Отже, ліквідність банку – це його здатність своєчасно виконувати свої зобов'язання перед кредиторами і вкладниками. Вона відтворює динаміку всіх фінансових потоків за активними і пасивними операціями, зміну вартості активів і пасивів у часі. Складність забезпечення ліквідності, як свідчить аналіз, полягає в оптимізації ліквідності та дохідності банку. Чим вища ліквідність – тим нижча дохідність, і навпаки.

Ліквідність банку, як основна узагальнююча якісна характеристика залежить від сукупності факторів, що обумовлюють ефективність діяльності будь-якого банку.

За характером впливу на рівень ліквідності фактори доцільно поділити на зовнішні та внутрішні. В свою чергу, внутрішні фактори складаються з двох основних груп – економічних та організаційних (додаток Б).

Серед економічної групи факторів можна виділити такі, як: капітальна база банку, якість і диверсифікованість активів, якість депозитів, залежність від зовнішніх джерел фінансування, збалансованість активів та пасивів за строками і сумами [107, 108].

Одним із основних внутрішніх організаційних факторів впливу на ліквідність банку є менеджмент, тобто система управління діяльністю банку.

Якість менеджменту впливає на ефективність механізму управління активами і пасивами банку. Ефективний менеджмент передбачає наявність

висококваліфікованих працівників, сучасного програмного забезпечення та створення належних умов для продуктивної роботи колективу.

Ще одним із внутрішніх організаційних факторів, що опосередковано впливає на ліквідність банку, є його імідж. Кожен комерційний банк постійно працює над створенням свого позитивного іміджу, оскільки це дає йому переваги над конкурентами в залученні ресурсів та забезпечує стабільність клієнтської бази. Банку зі стабільною діловою репутацією легше залучити кошти і на міжбанківському ринку.

Наведені вище внутрішні фактори мають більше чи менше значення впливу на ліквідність банку, залежно від індивідуальних особливостей банку, фінансового стану засновників, кола клієнтів, строку функціонування банку, спеціалізації тощо.

Стан ліквідності банку також залежить від ряду зовнішніх факторів, що знаходяться за межами компетенції банку. Ці фактори можна розділити на такі окремі підсистеми впливу – програмні та загальні.

До програмних факторів впливу належать економічне становище країни, її економічна політика (особливо грошово-кредитна, фіскальна), ступінь розвитку ринку цінних паперів та міжбанківського ринку, організація системи рефінансування комерційних банків, повноваження та ефективність роботи контрольних органів.

Як відомо, успішне функціонування банківської системи суттєво залежить від економічного становища країни, а ефективна грошово-кредитна політика держави забезпечує стабільність економічної бази діяльності банків, підкріплює довіру вітчизняних та закордонних інвесторів до банків. У свою чергу, несприятлива зміна загальної політичної й економічної ситуації, як правило, призводить до істотного перерозподілу коштів клієнтів, що значною мірою впливає на стабільність пасивів. Насамперед, це стосується внесків населення, коштів банків і нестабільної частини залишків поточних рахунків юридичних осіб. Однак значні зміни можуть спричинити зниження і стабільної частини залишків поточних рахунків юридичних осіб.

Розглядаючи такий фактор впливу на ліквідність банку, як розвиток ринку цінних паперів, слід зазначити, що він дає можливість комерційним банкам завдяки вкладенням у цінні папери забезпечити ліквідність активів при збереженні їх прибутковості. В країнах з розвинутою ринковою економікою найшвидший шлях перетворення активів банку в грошові кошти пов'язаний з функціонуванням фондового ринку. Для нашої країни, де фондовий ринок сьогодні малоактивний, вплив цього фактору на рівень ліквідності банків є несуттєвим.

Ще одним зовнішнім фактором, який сприяє швидкому перерозподілу між банками тимчасово вільних грошових ресурсів, є розвиток міжбанківського ринку, з якого для підтримання своєї ліквідності банк може залучити кошти на різний строк, у тому числі й на один день. Оперативність отримання коштів з міжбанківського ринку залежить від загальної фінансової кон'юнктури, організації міжбанківського ринку та іміджу банка [109].

Рівень ліквідності банків також залежить від можливостей доступу до централізованих джерел ресурсів. З цим фактором тісно пов'язаний фактор ефективності роботи наглядових та контролюючих органів, який встановлює та контролює дотримання обов'язкових нормативів.

Значною мірою підтримка ліквідності банків залежить від циклічних змін, надзвичайних факторів та сезонних коливань, що формують підсистему загального впливу на рівень ліквідність банку.

Надзвичайними факторами вважають страйки, наслідки стихійних лих, військові конфлікти, революційні політичні та економічні події. Сезонні зміни, як правило, пов'язані з сільськогосподарськими роботами та функціонуванням інших сезонних галузей. У комерційних банків збільшуються вклади восени, після збирання врожаю та підвищується попит на кредитні ресурси навесні. Циклічні зміни зумовлені піднесенням або спадом ділової активності товаровиробників та підприємців в економіці країни. Ці зміни найбільш характерні для періоду економічних криз або фаз піднесення та економічного процвітання. Довгострокові коливання можуть охоплювати кілька економічних

циклів та бути результатами таких факторів, як зрушення в споживанні, заощадженнях, інвестиційних процесах, кількості населення, його зайнятості, науково-технічному рівні виробництва тощо.

Проблема капіталізації як предмет дослідження полягає у визначенні загальної фінансової стабільності банківської системи в цілому та можливості виконувати кожним банком окремо взяті на себе грошові зобов'язання належним чином у певні строки. Проблема капіталізації – це проблема недостатньої адекватності банків до розміру сформованих ними активів.

Поширеним вважається уявлення про те, що виконання окремим банком нормативу мінімального рівня регулятивного капіталу та норми адекватності капіталу є проблемою капіталізації на мікроекономічному рівні. Крім цього, ще одною стороною даної проблеми є низький рівень рентабельності капіталу банку, небажання власника банку нарощувати капітал через загрозу втратити контроль над ним. Водночас, варто враховувати й іншу обставину, що звичайно не приймається до уваги при розгляді даної проблеми, а саме: слабка капіталізація банку пов'язана з низькою концентрацією банківського капіталу. Це зумовлюється наявністю значної кількості банківських установ в країні та невеликою щодо цієї кількості капітальної бази, що на них припадає.

Недокапіталізація банку визначається як обмеження розміром капіталу можливості прийняття ряду ризиків, у тому числі обмеження надання кредитів позичальникам. Важливим є те, що недостатня капітальна база банку стає на заваді розширенню операцій з обслуговування клієнтів, а також створює низький інвестиційний потенціал банківської установи. Разом з цим, вимоги до комерційного банку про збільшення розміру капіталу мають бути обґрунтованими та виваженими. В іншому випадку це може призвести до появи монополістичних тенденцій у кредитній сфері в процесі розвитку великих багатопрофільних банківських установ та скороченні малих банків.

Варто враховувати й те, що банк має значно більше можливостей інформаційного та аналітичного забезпечення процесу прийняття чи уникнення ризиків порівняно з клієнтами та органами регулювання. З цього випливає, що

банк має можливість управляти ризикам на основі отриманої інформації і без необхідності збільшення капітальної бази. Виходом з даної ситуації є визначення банківського ризику з урахуванням впливу рівня капіталізації.

Приведені вище міркування є доказом того, що капітальна база банку є основою для здійснення банківської діяльності і визначає загальні можливості його функціонування, перелік пропонованих послуг та можливих операцій, а також взаємовідносини з клієнтами, центральним банком країни, органами нагляду. Питання капіталізації банків на мікрорівні залежить, перш за все, від самих банків, їх менеджменту та політики власників. Застосування адміністративних методів та примусових заходів не може вирішити проблему недостатньої адекватності банків до розміру сформованих ними активів. Лише побудова ринкової моделі адекватного збільшення капіталів банків може стати шляхом вирішення цієї проблеми. При цьому існує об'єктивна потреба вдосконалення правових умов діяльності банків та підприємницького сектору в цілому, а також послаблення адміністративних вимог та обмежень, що надасть можливість власникам банків здійснювати ефективний зовнішній та внутрішньобанківський менеджмент [110].

При розгляді проблеми капіталізації банків не правильно було б виключати її макроекономічний аспект. Як відомо, на банки припадає значна частина перерозподілу позичкових капіталів на грошовому ринку та пов'язаних з цим ризиків. Банки відіграють важливу роль у здійсненні монетарної політики, а через неї впливають і на економічні процеси. Отже, достатній рівень капіталізації є передумовою фінансової стабільності країни.

Важливим аспектом проблем капіталізації на макрорівні є те, що кожний окремий банк може виконувати норматив мінімального розміру капіталу та норматив адекватності, але банківська система може не забезпечувати потреби суспільства через недостатній розмір банківського капіталу в цілому по системі.

Відомо, що при оцінці капіталізації банків на макрорівні ключовим індикатором визначають відношення сукупного банківського капіталу до ВВП.

Прийнято вважати, що для ефективного функціонування банківського сектора необхідний капітал обсягом мінімум 5-6% ВВП.

Слід зазначити, що оскільки акумуляція вільних коштів фізичних та юридичних осіб та задоволення потреб економіки та домашніх господарств в банківських послугах є одним з основних завдань банківської системи, то варто розглянути рух коштів в економіці при посередництві банків.

Банківський кредит є основою для появи коштів в економіці, які призначені для проведення платежів між економічними суб'єктами. Тобто з'являються нові засоби платежу і відповідно зростає грошова маса. Виходячи з мети кредиту, нові гроші будуть працювати в економіці, а після переміщення їх в інші економічні одиниці, зокрема в інші банки, будуть витрачатися як ресурси для видання нових кредитів. Це призведе до розширення і зростання депозитів, і, як наслідок, до появи ресурсу для нового кредиту. Отже, співвідношення активів до ВВП показує внесок банків у створення ВВП.

Варто зазначити, що банки при нарощенні обсягів кредитів обмежені показником адекватності капіталу. Тобто банки можуть мати значний ресурсний потенціал, але не зможуть трансформувати його в активи, якщо величина регулятивного капіталу буде недостатньою. Отже, існує безпосередній зв'язок між кредитами банку, часткою комерційних банків у ВВП, рівнем капіталізації банківського сектору та грошовою масою.

Важливо відмітити, що існує зв'язок між масштабами капіталу банку та умовами забезпечення макроекономічного зростання в країні в цілому. Банківська діяльність ґрунтується, як зазначалося вище, на послідовній організації процесів залучення та розміщення фінансових ресурсів, а капітал банку визначає можливості реалізації цих угод. З цього випливає, що вимога підвищення рівня капіталізації банків має бути в основі будь-яких програм розвитку банківської системи. Це питання загальнодержавної ваги, оскільки завдання підвищення розміру капіталу банків є інструментом державної економічної політики [111, 112].

Підводячи підсумок, слід зазначити, що в забезпеченні суспільства

грошовою масою та послугами банків має бути зацікавлений уряд, який повинен створити економіко-правові умови зростання капіталу та вирішити це практично як управлінську задачу через комерційні банки та центральний банк.

Сума необхідного капіталу залежить від ризику, які приймає на себе банк. Як правило, визначаючи обсяг необхідного капіталу, банк стоїть перед альтернативою: чи збільшити свій капітал в міру зростання ризику, чи вкласти кошти в активи, які не пов'язані з підвищенням ризику. Таким чином, власний капітал має бути тим більший, чим більше частка ризикових активів. Тому керівники банків і органи нагляду за банками намагаються знайти оптимальне співвідношення між величиною власного капіталу та іншими статтями балансу, враховуючи проблему «прибуток – ризик» [113].

Ряд вчених вважають, що власники банку повинні забезпечувати більший капітал для зниження ризику банкрутства. Однак висловлюється думка, що банкрутство залежить від управління, що банки, де рівень управління високий, можуть працювати і з низькими нормами капіталу, точно визначити обсяг, який повинен мати у своєму розпорядженні банк, має управлінський персонал. Беззаперечним є те, що обсяг капіталу має бути достатнім для виконання захисної, оперативної, регулюючої функції, забезпечення довіри вкладників і органів контролю.

Що стосується визначення достатності капіталу банків з позиції регулятора з метою уникнення системних криз, то основними причинами регулювання величини банківського капіталу є обмеження ризику банкрутства банків, підтримка довіри суспільства та обмеження витрат, пов'язаних зі страхуванням банків [114].

В Україні достатність капіталу банків регламентується Інструкцією «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [115].

При розгляді особливостей визначення достатності капіталу банку з позиції регулятора та виходячи з внутрішніх потреб банку, необхідно враховувати, що рівень капіталу визначає максимальний обсяг активів, тобто баланс банку не може зростати за межі коефіцієнту адекватності капіталу.

Необхідно враховувати, що умови діяльності банків в країнах, економічні системи яких перебувають у стадії трансформації, пов'язані з вищими ризиками, як економічними, так і ринковими. Тому банківські управлінці та регулюючі органи це повинні враховувати і практикувати встановлення більш високих нормативів адекватності капіталу.

Що стосується системи захисту кредиторів та вкладників, то дана умова пов'язана із формуванням ефективної системи страхування та гарантування вкладів фізичних та юридичних осіб.

Страхування (гарантування) вкладів – це комплекс заходів держави та центрального банку, спрямований на підтримку стійкості банківської системи. В середині самої банківської системи склалися певні форми солідарності банків, для яких стійкість всієї системи є важливою умовою їх нормальної діяльності. Тому в деяких випадках банки самі організують страхування.

Втручання держави в такому випадку має спільні риси з втручанням в інші сфери, де повністю вільний ринок загрожує інтересам суспільства і повинен бути обмеженим. Проте стійкість банківської системи вважається одним з найважливіших пріоритетів економічної політики держави, від якої залежить макроекономічна стабільність та економічне зростання держави. Як законодавчо, так і в рамках традицій, держава несе відповідальність за стійкість банківської системи. Що стосується страхування вкладів, то досвід свідчить, що в більшості країн світу держава приймає на себе в тій чи іншій мірі відповідальність за приватні (комерційні) банки незалежно від наявності прямого законодавства, якщо банкрутство таких банків загрожує підриву стійкості всієї системи.

Практично у всіх країнах захист вкладників на законодавчій основі обмежується малими вкладами. Це досягається встановленням максимальної суми гарантованого вкладу. При захисті шляхом дискреційних заходів, що приймаються з розгляду уряду, перелік вкладів, які гарантуються, може бути ширшим, але переваги надаються малим вкладникам.

Виділяють наступні підходи до страхування депозитів:

1) явна відмова від захисту вкладів (практикується в Новій Зеландії, де спеціальні вимоги відносно прозорості банківських операцій дозволяють потенційному вкладнику самому оцінити перспективи повернення своїх коштів, знаючи про стан банку);

2) визначення законом переважного права вимоги вкладників банку перед іншими вимогами при ліквідації банку-банкрута (в Австралії та Монголії);

3) неясність у відношенні покриття;

4) неявна гарантія (спеціальні закони або фонди відсутні, кошти для фондів не резервуються, однак за минулим досвідом або за заявами відповідних осіб вклади громадян можуть бути відшкодовані, сума компенсацій залишається на розгляд влади);

5) обмежене покриття (гарантії розповсюджуються на частину вкладу, на окремі види вкладів, існує державний, змішаний або приватний страховий фонд – найбільш розповсюджена система);

б) повне покриття (застосовується в умовах системної кризи, після нормалізації, як правило, замінюється системою обмеженого покриття, як це було в Швеції та Фінляндії).

Ефективність першого підходу обмежена можливістю адекватно оцінювати стан банку. Іноді доволі складно оцінити якість кредитного портфелю банку, наслідком чого є падіння ринкової дисципліни (контроль вкладників над банком: при підвищенні ризиків вони наказують банк, вилучаючи кошти або вимагаючи підвищення процентів), прозорість фінансової системи залишається недостатньою. У випадку відсутності позитивно виражених гарантій (перший-четвертий підхід) зростає можливість панічного вилучення коштів з банків.

Створення системи страхування депозитів (п'ятий та шостий підходи) несе в собі певні ризики та проблеми, причому повне покриття небезпечно не тільки значними витратами держави, але й посиленням деяких ризиків, характерних для страхування депозитів. Відповідно, повне покриття застосовується, як вже зазначалося, в умовах кризи, в той час як в нормальних

умовах розвитку банківської системи МВФ рекомендує використовувати обмежене покриття.

За класифікацією МВФ системи страхування розподіляються на два основних види:

- експліцитний (формальний, відкритий);
- імпліцитний (неформальний, прихований).

Неформальний вид системи страхування депозитів характеризується, як правило, відсутністю:

по перше, законодавчих засад, що передбачають юридичну відповідальність (фінансова допомога здійснюється у відповідності до практики минулих років або за заявою офіційних осіб);

по друге, необхідних правил, пов'язаних з масштабами та видами компенсацій (фінансова допомога у випадку неплатоспроможності здійснюється вибірково);

по третє, конкретного фонду для надання фінансової допомоги

Переваги неформальної системи полягають в рівній захищеності дрібних та великих вкладників і відсутності необхідності для держави організувати страховий фонд. До недоліків такого типу системи відносять: рішення про санацію банку залежить від долі державної участі в даному банку; приватним проблемним банкам допомога, як правило, не надається; платники податків несуть основну частину витрат на поновлення ліквідності банківської системи; уряд самостійно приймає рішення про банкрутства банків.

Формальна система страхування банківських депозитів чітко передбачає юридичні, адміністративні, фінансові умови в ряді законів та законодавчих актів. Звичайно, державою визначаються типи інститутів та депозити, що підлягають страхуванню, межі страхування (ліміти страхових внесків та виплат); право управління та участі; порядок фінансування; умови неплатоспроможності; порядок та процедуру банкрутства банку.

При страхуванні вкладів завжди постає питання про співвідношення приватної та державної участі в цьому процесі. Теоретично приватна система

страхування депозитів вважається економічно ефективною, політично незалежною та гнучкою. При нестачі коштів у приватного інституту страхування виникає необхідність державного втручання. Приватне страхування потребує жорсткого державного регулювання та державного нагляду. Найбільш привабливою рисою державного страхування в умовах стабільної економіки, а отже і дієздатної бюджетної системи, є найбільша довіра до нього з боку вкладників та держави. Державна система гарантування вкладів прийнята в більшості країн, в окремих країнах застосовується поєднання державного та приватного страхування.

Аналіз практики страхування банківських депозитів дозволив виділити чотири основні організаційні форми системи страхування.

Перша форма передбачає 100% участь держави, де управління та фінансування здійснюється державою. Така форма має високу ступінь морального ризику, оскільки банки не розділяють витрат при банкрутстві інших банків.

Друга форма – система страхування через фонди, що керуються суспільними корпораціями та частково фінансуються банками.

Третя форма – фонди, що спільно керуються банками та державою, фінансуються, як правило, банками. Ця змішана форма дозволяє розширити можливості по формуванню власних коштів системи страхування, але, в той же час, зменшує стимули для сторонніх інвесторів.

Четверта форма – часткове управління зі схемою взаємного страхування, без участі держави. Вона перекладає частину витрат, що виникають при банкрутствах банків, на самі банки.

Багато з існуючих страхових систем відрізняє недостатній рівень капіталізації, в цьому випадку гарантування вкладів пов'язано з додатковими гарантіями для держави. Тому потрібно з особливою увагою віднестись до впровадження системи страхування депозитів в країнах з дефіцитом бюджету [116].

Таким чином, до умов стійкості банківської системи, які формуються на

макрорівні, можна віднести макроекономічну стабільність, яка досягається шляхом проведення ефективної грошово-кредитної політики, та ринкову інфраструктуру. Серед зовнішніх факторів виокремлюються стабілізаційна політика, виконання економічних меж кредитування потреб держави, формування грошового обороту грошовими активами.

Серед умов стійкості банківської системи, які формуються на рівні системи, слід виділити: забезпечення ліквідності системи, капіталізація та захист інтересів кредиторів та вкладників.

Забезпечення ліквідності здійснюється через систему регулювання з боку центрального банку; достатність капіталу пов'язана як з першою умовою, так і досягається завдяки ефективному менеджменту на рівні окремого банку; що стосується системи захисту кредиторів та вкладників, то дана умова пов'язана із формуванням ефективної системи страхування та гарантування вкладів фізичних та юридичних осіб.

1.3. Підходи до побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи

Одним з завдань даного дослідження є побудова механізму забезпечення стійкості банківської системи. Узагальнимо існуючі підходи та на їх основі запропонуємо власний підхід до побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи.

Під економічним механізмом мається на увазі сукупність організаційних структур і конкретних форм і методів управління, а також правових норм, за допомогою яких реалізують економічні закони, здійснюється процес відтворення [117, 118]. У зв'язку з цим, на наш погляд, доцільно визначати механізм впливу на стійкість банківської системи як складну систему, що включає необмежену кількість вбудованих механізмів.

Основою будь-якого механізму є організаційно-структурна складова, а саме його об'єкт та суб'єкт. Проведемо дослідження об'єктів та суб'єктів, що входять до складу механізму забезпечення стійкості банківської системи.

Специфіка стійкості банківської системи полягає в тому, що, з однієї сторони, її можна розглядати як об'єкт (виходячи з поняття «механізм забезпечення стійкості банківської системи»), з іншої – вона являє собою базову характеристику банківської системи, без якої неможливе її функціонування, а параметри стійкості банківської системи є цільовими при здійсненні процесу управління її розвитком.

Стійкість банківської системи як об'єкт є складною, оскільки на неї впливає значна кількість різноспрямованих факторів (пункт 1.2 даного дослідження), що виключає прямий управлінський вплив на неї. Це призводить до того, що процес забезпечення стійкості банківської системи має опосередкований характер: для забезпечення стійкості банківської системи вплив здійснюється не на неї безпосередньо, а на певний фактор або підсистему, що породжує загрозу втрати стійкості банківської системи.

У якості об'єкту можуть виступати як окремі компоненти банківської системи – банки, інші кредитні організації, банківська інфраструктура, – так і банківська система в цілому, що досліджується на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Також при визначенні об'єкту управління необхідно обов'язково урахувати те, що механістичне об'єднання банків та інших елементів не утворює банківську систему, яка продукує синергетичний ефект та має здатність до самоорганізації.

Основні характеристики організаційно-структурної складової механізму забезпечення стійкості банківської системи наведені на рис. 1.3.

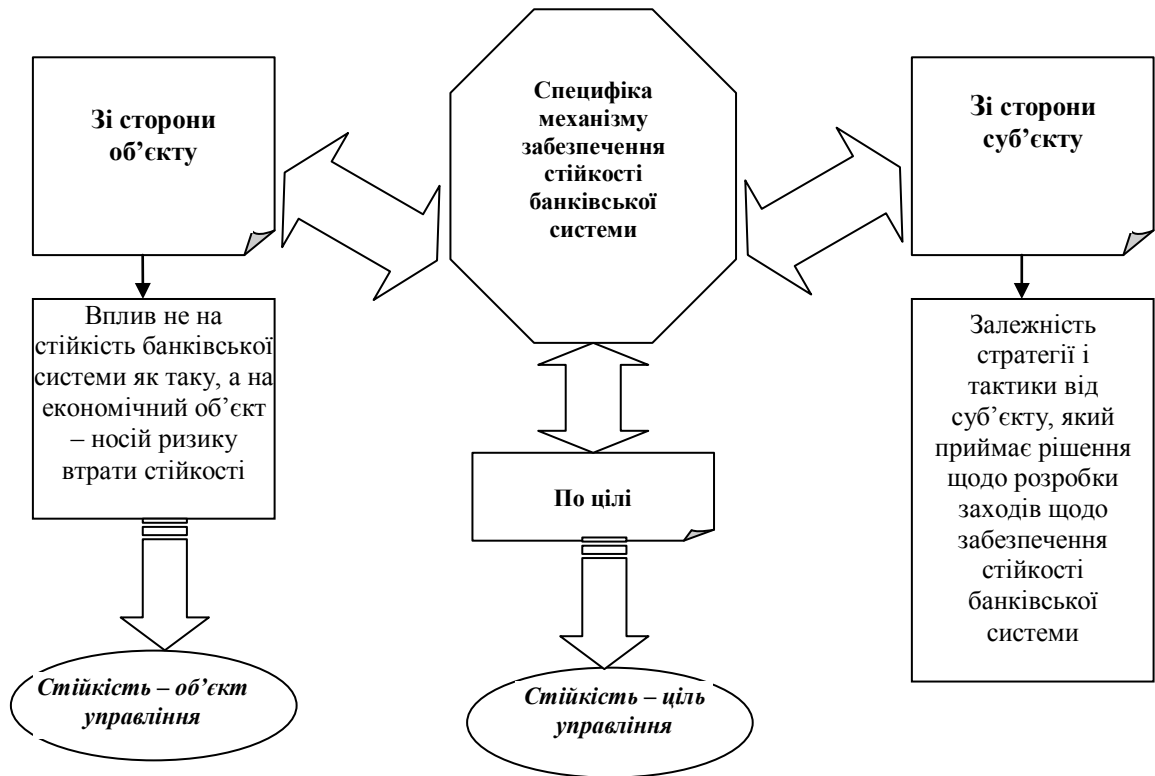

Рис. 1.3. Характеристика стійкості банківської системи як об'єкту

Невід'ємною складовою механізму забезпечення стійкості виступають суб'єкти, які за допомогою різноманітних інструментів забезпечують розвиток банківської системи за заздалегідь визначеною траєкторією з урахуванням цілей розвитку держави та виконанням базової умови – забезпечення її стійкості.

Суб'єктів забезпечення стійкості банківської системи відповідно до прийнятого у роботі підходу пропонуємо класифікувати наступним чином:

1. Внутрішні по відношенню до системи

– органи спеціального управління, діяльність яких спрямована на забезпечення стійкості окремих банків і банківської системи в цілому.

Побудова системи органів спеціального управління банківською системою визначається сукупністю факторів, різноманіття яких надає кожній з

них визначену національну специфіку. Як правило, виділяють чотири основні моделі організації нагляду та регулювання банківської діяльності [119].

Перша модель базується на законодавчому закріпленні за центральним банком виключних повноважень в сфері регулювання та нагляду за банківською діяльністю. Друга модель, яку називають «змішаною», представлена країнами, де функції нагляду і контролю виконуються спеціалізованими органами за безпосередньою участю центрального банку і міністерства фінансів. Третя модель характеризується тим, що нагляд за банківською діяльністю здійснюється спеціалізованими органами в тісній взаємодії з міністерством фінансів при опосередкованій участі центрального банку. Четверта модель об'єднує країни, що прийняли законодавчі рішення про створення мегарегулятора на ринку фінансових послуг. Майже в усіх з них функції нагляду відокремлені від центральних банків.

Незалежно від того яким чином побудована система спеціальних органів управління банківською системою та як вони вбудовані в систему органів державного управління, їх діяльність спрямована на забезпечення стійкості банківської системи.

– менеджмент комерційних банків, спрямований на підтримання достатнього рівня стійкості банку, що передбачає розробку внутрішніх методик аналізу і оцінки стійкості банку та розробку заходів, спрямованих на її підвищення.

Банки мають внутрішньобанківську підсистему управління ризиками, що включає: Загальні збори акціонерів; Спостережну раду банку з відповідними профільними комітетами; Правління банку як основний виконавчий орган, що забезпечує реалізацію прийнятих рішень у сфер управління ризиками; Ревізійну комісію та службу внутрішнього аудиту як основні контролюючі органи; профільні комітети (кредитний, тарифний, комітет з управління активами і пасивами тощо); службу ризик-менеджменту та інші структури, що задіяні в процесі ідентифікації, оцінки, мінімізації та контролю ризиків банку

2. Зовнішні по відношенню до системи включають державні органи загальної компетенції, діяльність яких прямо чи опосередковано:

- впливає на стійкість банківської системи в цілому;
- пов'язана з впливом на діяльність центрального банку;
- впливає на стійкість окремих комерційних банків.

Необхідність окремого виділення цих органів пов'язана з тим, що забезпечення стійкості банківської системи не можна розглядати відокремлено від забезпечення економічної, насамперед фінансової безпеки держави, значний вплив на які реалізується саме за допомогою органів загальної державної компетенції. Від того, наскільки стратегія розвитку банківської системи пов'язана зі стратегією розвитку економіки країни, в кінцевому підсумку залежатиме її стійкість.

В узагальненому вигляді взаємодія суб'єктів механізму забезпечення стійкості банківської системи представлена на рис. 1.4.

В якості основних функцій суб'єктів механізму забезпечення стійкості можна назвати:

- формування механізму забезпечення стійкості на основі принципу узгодженості з зовнішнім середовищем та стратегією розвитку економіки країни;
- координація механізму, заснована на принципі узгодженості функціонування всіх основних складових механізму;
- регулювання механізму, що базується на основі своєчасного коригування його управлінського і аналітичного інструментарію.

Відповідно до зазначеного вище, функціонування керуючої підсистеми у складі механізму забезпечення стійкості визначають наступні принципи:

- принцип адаптивності, що дозволяє проводити активне чи пасивне пристосування до мінливих внутрішніх і зовнішніх умов функціонування банківської системи;

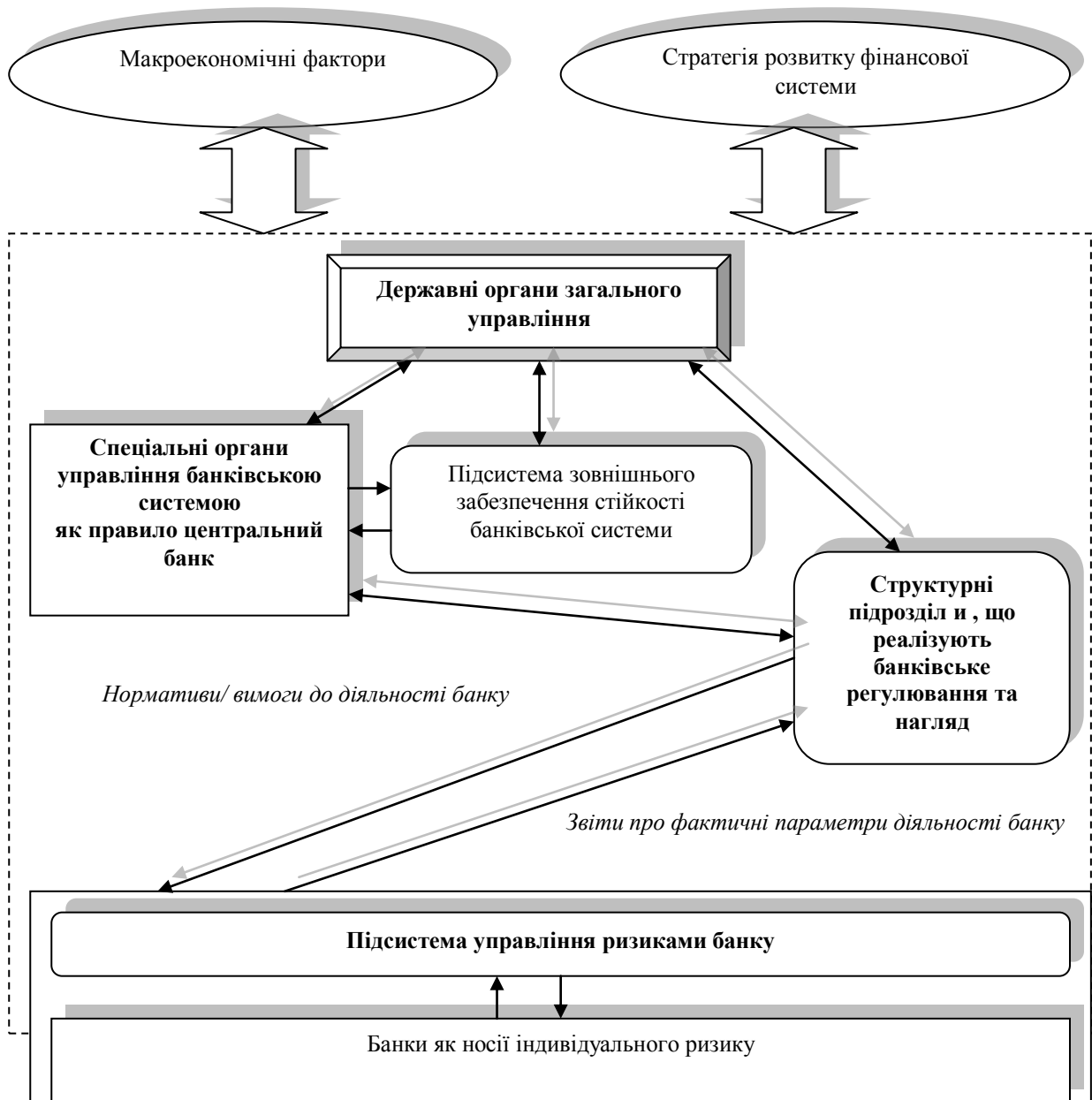

Рис. 1.4. Суб'єкти механізму забезпечення стійкості банківської системи

– принцип нових задач, що визначає відкритість механізму забезпечення стійкості банківської системи для суттєвих змін зовнішнього чи внутрішнього середовища і забезпечує підтримку його адаптивних якостей;

– принцип динамічної стабільності, який забезпечує еволюційний розвиток банківської системи в межах визначеної стадії або фази циклу її розвитку з урахуванням фази розвитку економічної системи держави.

Перераховані вище принципи формують основні функції механізму забезпечення стійкості банківської системи, до яких відносяться:

- цільова функція, що характеризує постійність і узгодженість цілей функціонування механізму забезпечення стійкості банківської системи залежно від цілей розвитку банківської та економічної системи держави;
- аналітична функція, що передбачає оцінку, прогнозування і аналіз рівня розвитку банківської системи, визначення стадії і фази циклу її розвитку;
- управлінська функція, що передбачає розробку і прийняття рішень по забезпеченню стійкості банківської системи, що відповідають сформованим зовнішнім умовам і визначеним внутрішнім обмеженням;
- організаційна функція, що забезпечує ефективне функціонування механізму забезпечення стійкості банківської системи на основі підпорядкування (співпорядкування, взаємозв'язку) суб'єктів управління, уточнення їх функціональних обов'язків і компетенцій;
- контрольна функція, яка дозволяє своєчасно виявляти різноманітні відхилення від заданих цільових установок, планових параметрів і критеріїв стійкості банківської системи за допомогою розробки і впровадження ефективної системи моніторингу та контролю.

В узагальненому вигляді функціональна складова механізму забезпечення стійкості банківської системи наведена на рис. 1.5.

Реалізація даних функцій залежно від ієрархічного рівня суб'єктів управління отримує визначену специфіку, але в основі їх покладено базові функції, що наведені вище.

Так, діяльність органів управління загальної компетенції, насамперед, передбачає:

- реалізацію цільової функції шляхом розробки нормативних документів, у тому числі стратегії та шляхів реалізації економічної політики держави, визначення концепції розвитку банківської системи, її цільових орієнтирів в контексті забезпечення економічного зростання в державі.
- реалізацію організаційної функції шляхом визначення засад побудови органів спеціального управління банківської системи, їх кількості, підпорядкованості тощо;

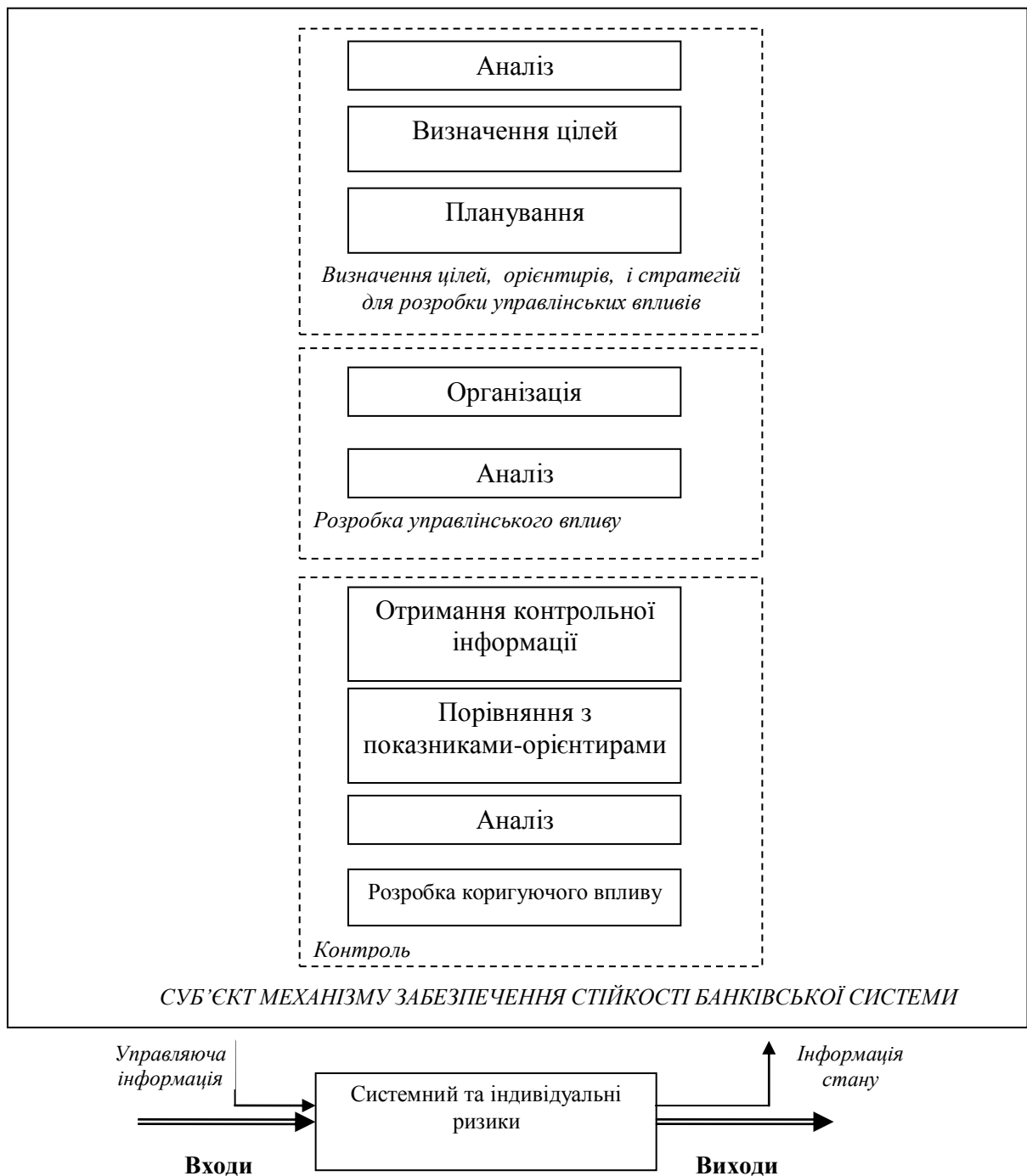

Рис. 1.5. Функції механізму забезпечення стійкості банківської системи

– реалізація контрольної функції здійснюється шляхом побудови ефективної системи контролю за органами спеціального управління банківською системою.

Діяльність спеціальних органів управління передбачає реалізацію основних функцій забезпечення стійкості, які були визначені вище:

- реалізація цільової функції передбачає розробку нормативних документів, у тому числі стратегії та шляхів реалізації грошово-кредитної політики, стратегії розвитку банківської системи, визначення цільових орієнтирів діяльності банківської системи, обумовлених вимогами підтримки її стійкості.

- реалізація управлінської функції здійснюється шляхом застосування інструментів банківського регулювання;

- аналітична функція передбачає формування інформаційної бази та розробку відповідних аналітичних моделей, що забезпечують оцінювання стійкості банківської системи, інформування зацікавлених осіб, державних органів і комерційних банків про результати аналізу;

- організаційна функція реалізується шляхом побудови системи нагляду і регулювання діяльності банків, їх підпорядкованості та взаємозв'язку між ними (пряма реалізація) та шляхом впливу на побудову організаційно-управлінської структури банків (вимоги до керівництва, до базових структур з управління ризиками, до складу Спостережної ради банку; сертифікація внутрішніх аудиторів тощо);

- реалізація контрольної функції здійснюється шляхом побудови ефективної системи банківського нагляду.

Діяльність менеджменту банку в системі забезпечення його стійкості передбачає:

- реалізацію цільової функції шляхом розробки системи планів (стратегічних, тактичних та оперативних) за всіма напрямками діяльності банку, що включають систему цілей відповідного ієрархічного рівня та сукупності заходів, що здійснюються органами управління для досягнення поставлених цілей. Стійкість у даному випадку розглядається як базове обмеження при розробці системи планів, і, водночас, як невід'ємна характеристика діяльності банку, без якої неможливе його функціонування.

– реалізацію управлінської функції що здійснюється шляхом застосування відповідного інструментарію, що забезпечує реалізацію цілей, поставлених перед банком на плановий період часу. Як правило, це різноманітний набір інструментів мінімізації ризиків, що супроводжують всі напрямки діяльності банку. Їх вибір та комбінація визначається загальною схильністю банку до ризику («апетитом до ризику») та загальною стратегією його розвитку на плановий період часу.

– реалізацію аналітичної функції шляхом формування інформаційної бази та розробки відповідних аналітичних моделей, що забезпечують оцінювання зовнішніх умов функціонування банку, які впливають на його стійкість; оцінювання внутрішніх умов діяльності банку та рівня ризиків, які він приймає на себе в своїй діяльності; оцінювання стійкості банків-контрагентів тощо. Результати діяльності використовуються як на етапі розробки планів, так і в процесі поточного моніторингу та контролю за діяльністю банку, а також в ході підсумкового аналізу та контролю за діяльністю банку за певний звітний період.;

– організаційна функція реалізується шляхом побудови організаційної та управлінської структури банку, яка забезпечує ефективне управління ним;

– реалізація контрольної функції здійснюється шляхом побудови ефективної системи контролю за діяльністю банку та передбачає злагоджену взаємодію спостережної ради банку, служби внутрішнього аудиту, органів ризик-менеджменту та інших структур, які в підсумку забезпечують стійкість банку.

Виходячи з наведених вище принципів і функцій, структуру механізму забезпечення стійкості банківської системи пропонується розглядати у вигляді сукупності певних локальних механізмів:

1) з точки зору компонентного складу:

$$Mech^{загал} = \{ G, Kr, F, M \} \quad (1.1)$$

де G – стратегічні цілі, що відповідають стадії циклу розвитку банківської системи, а також стадії розвитку національної та світової економік та реалізація яких забезпечує стійкість банківської системи;

Kr – критерії досягнення даних цілей;

F – фактори, що впливають на стійкість банківської системи;

M – методи забезпечення стійкості банківської системи.

2) з точки зору функцій:

$$Mech^{загал} = \{ Mech^G, Mech^D, Mech^{Dis} \} \quad (1.2)$$

де M^G – механізм управління цілями забезпечення стійкості банківської системи;

M^D – механізм діагностики;

M^{Dis} – механізм прийняття рішень по забезпеченню стійкості банківської системи.

Сукупність запропонованих локальних механізмів має подвійну природу. З одного боку, виділені механізми є складовими частинами загального механізму забезпечення стійкості банківської системи, і відповідно, мають аналогічний загальному механізму компонентний склад: об'єктів, суб'єктів, інструментів тощо.

З іншого боку, вони ініціюють управлінські впливи по регулюванню, координації окремих компонентів загального механізму забезпечення стійкості банківської системи. Так, вибір цілі, що відповідає існуючим умовам розвитку банківської системи, забезпечується механізмом управління цілями, визначення значень критеріїв досягнення цілі і методу управління стійкістю – механізмом діагностики; оцінка достатності ресурсів для досягнення цілей – механізмом прийняття рішень.

Розглянемо більш детально окремі складові, що формують загальний механізм забезпечення стійкості.

Основою механізму забезпечення стійкості банківської системи в якості

цільової підсистеми виступає стратегія її розвитку на певний період.

Досліджуючи механізм управління цілями забезпечення стійкості банківської системи, потрібно зазначити, що банківська система, яка є частиною фінансової системи, знаходиться під взаємним впливом її складових. Тому для визначення обґрунтованих цілей забезпечення стійкості, в першу чергу, має бути визначена стратегія розвитку фінансової системи в цілому.

Стратегія забезпечення стійкості банківської системи повинна визначатися на рівні державних органів загального управління (профільних міністерств), оскільки вся система, спрямована на забезпечення стійкості, повинна діяти в єдиному режимі, підпорядковуватися загальним правилам і працювати на реалізацію раніше розробленого стратегічного плану розвитку економічної та фінансової системи країни. Тому забезпечення стійкості банківської системи повинно здійснюватися в рамках єдиної стратегії і бути спрямованим на вирішення основних задач.

В стратегії розвитку банківської системи, як правило, зазначаються цілі і задачі, які визначені перед нею на даному етапі, основні напрямки політики центрального банку в сфері банківського регулювання і нагляду, засади грошово-кредитної політики, а також визначаються конкретні заходи щодо реалізації поставлених цілей зі строками та виконавцями.

Відповідно до класичного підходу прийнято виділяти довгострокову стратегію розвитку банківської системи, яка має характер концепції та визначає загальні цілі банківської системи, і як правило, розробляються на тривалу перспективу (10 і більше років).

Реалізація довгострокової стратегії забезпечує досягнення постійно діючої мети – побудови такої банківської системи, яка б сприяла довгостроковому економічному зростанню країни та її фінансовій безпеці.

В рамках довгострокової стратегії розвитку банківської системи можлива розробка середньострокової стратегії, яка має по відношенню до неї підпорядкований характер. Цілі та завдання середньострокових стратегій

розробляються в рамках загальних цілей стратегії довгострокового розвитку за основними напрямками функціонування банківської системи та можуть виражатися в кількісних та якісних показниках.

Середньострокові цілі розробляються на визначний стратегією період відповідно до ситуації на національному та світових фінансових ринках. До них можуть відноситися:

- забезпечення стійкості банківської системи;
- забезпечення прозорості (транспарентності) банківської системи;
- підвищення конкурентоспроможності банківської системи тощо.

Відповідно до мінливих умов зовнішнього середовища та внутрішніх характеристик банківської системи розробляється відповідний комплекс короткострокових оперативних цілей, реалізація яких сприятиме досягненню середньострокових цілей, які відповідають тактичному рівню управління, та, в кінцевому підсумку, сприятиме забезпеченню стійкості банківської системи в довгостроковій перспективі.

В узагальненому вигляді ієрархія цілей наведена на рис. 1.6.

Підсумовуючи зазначене вище, слід зауважити, що стратегія розвитку банківської системи (як середньо-, так і довгострокова) визначає всі аспекти її функціонування, встановлюючи її цілі і методи їх досягнення в довгостроковій перспективі. Тому саме вона визначає особливості побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи. Взаємозв'язок між стратегією розвитку банківської системи і механізмом забезпечення її стійкості проявляється не тільки в тому, що перша визначає другий, але і у наявності зворотного зв'язку, а саме: вибір того чи іншого варіанту побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи може вимагати певного коригування зазначеної стратегії чи попереднього урахування певних ризиків втрати стійкості при її розробці.

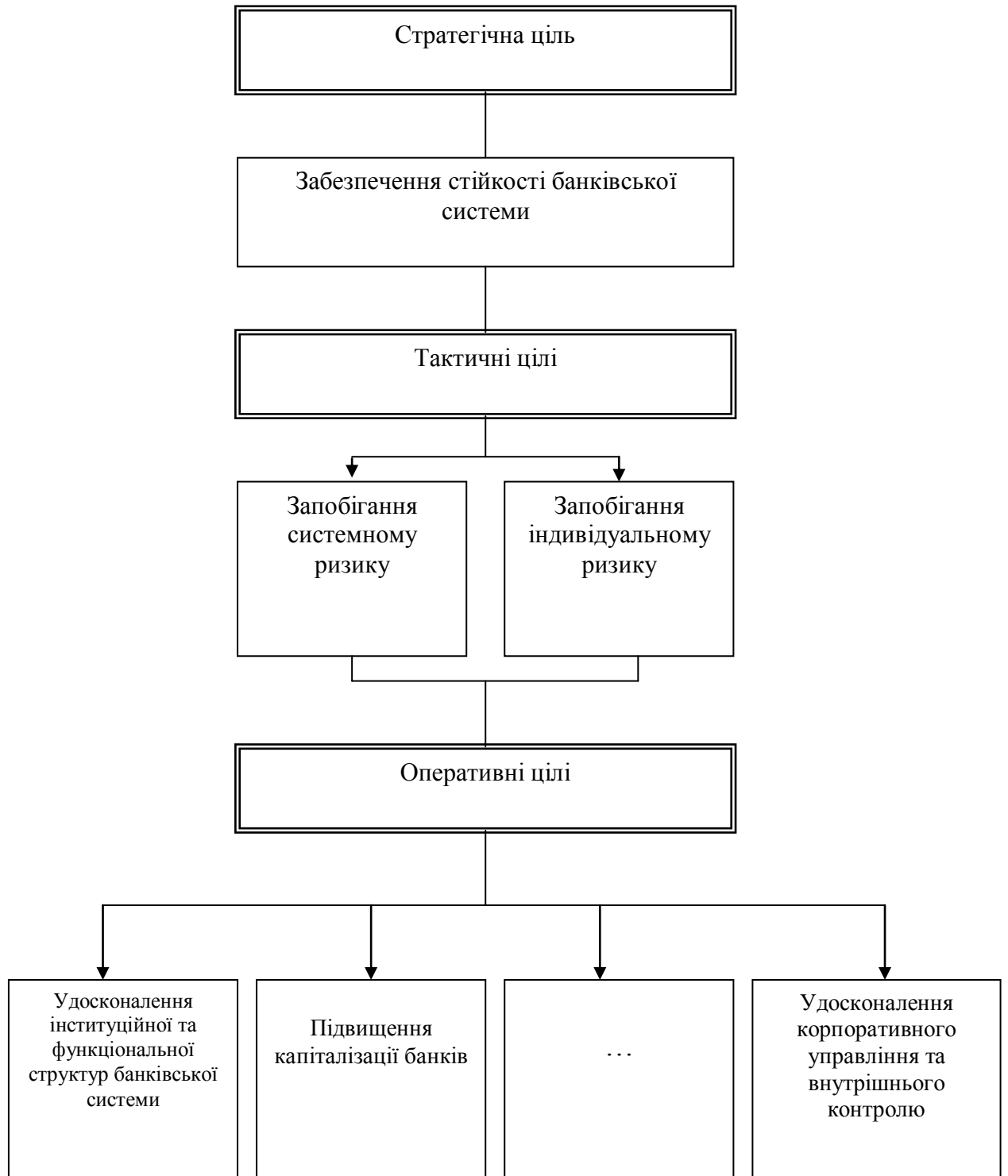

Рис. 1.6. Ієрархія цілей функціонування механізму забезпечення стійкості банківської системи

Важливою складовою механізму забезпечення стійкості банківської системи є критерії досягнення стратегічних цілей.

З економічної точки зору стійким необхідно вважати розвиток суспільства, що демонструє економічне зростання, в тому числі валового внутрішнього продукту, національного доходу, промислового виробництва і інвестицій. Ці показники здійснюють суттєвий вплив на стійкість банківської системи, опосередковано вони свідчать про ефективність діяльності кредитних інститутів.

Однак загальноекономічні показники не можуть бути показниками стійкості банківської системи, вони виступають лише факторами, що здійснюють вплив на її стан і розвиток. Більш точно можуть охарактеризувати ступінь стійкості банківської системи показники динаміки її розвитку у порівнянні з макроекономічними показниками. Найбільш вживаними критеріями виступають наступні:

- співвідношення сукупних активів банківської системи до ВВП;
- співвідношення регулятивного (балансового) капіталу до ВВП;
- співвідношення кредитів до ВВП;
- співвідношення депозитів фізичних осіб до ВВП;
- динаміка частки активів банківського сектора у ВВП по відношенню до рівня монетизації економіки;
- рівень концентрації банківської системи.
- співвідношення іноземної сукупної банківської позиції до сукупного капіталу банківської системи:
- частка кредитного портфеля в активах.
- показники індексів економічної свободи та конкурентоспроможності, які стосуються розвитку банківської системи.

Досліджуючи механізм забезпечення стійкості банківської системи з точки зору функцій, необхідно розглянути механізм прийняття рішень по забезпеченню стійкості банківської системи.

Порівняння механізму прийняття рішень у традиційному підході і механізму забезпечення стійкості банківської системи, представлено на рис. 1.7, свідчить, що в обох випадках він являє собою управління на основі зворотного

зв'язку, оскільки на кожному етапі управління інформація про системні та/або індивідуальні ризики (об'єкт) надходить суб'єкту управління, який приймає і реалізує управлінський вплив.

На першому етапі суб'єкт управління отримує цільову інформацію, тобто інформацію про бажані параметри підсистеми – носія ризику, на основі якої реалізує комплекс заходів, які повинні змінити її характеристики таким чином, щоб забезпечити досягнення цільових орієнтирів.

На другому етапі здійснюється постійний моніторинг показників, що характеризують зміну характеристик об'єкта управління у результаті управлінських дій, які визначені для нього суб'єктом управління. Суб'єкт управління здійснює порівняння фактичних характеристик, що характеризують об'єкт управління з нормативними та/або плановими, і у випадку виявлення відхилень ним реалізується новий управлінський вплив, який забезпечує досягнення стійкості банківської системи.

На заключному етапі здійснюється оцінка змін, що відбулися в факторах, що впливають на стійкість банківської системи, та підсистемах – носіях ризику. Інформація про виявлені відхилення передаються суб'єкту забезпечення стійкості банківської системи з метою коригування параметрів і реалізації нового, уточненого управлінського впливу.

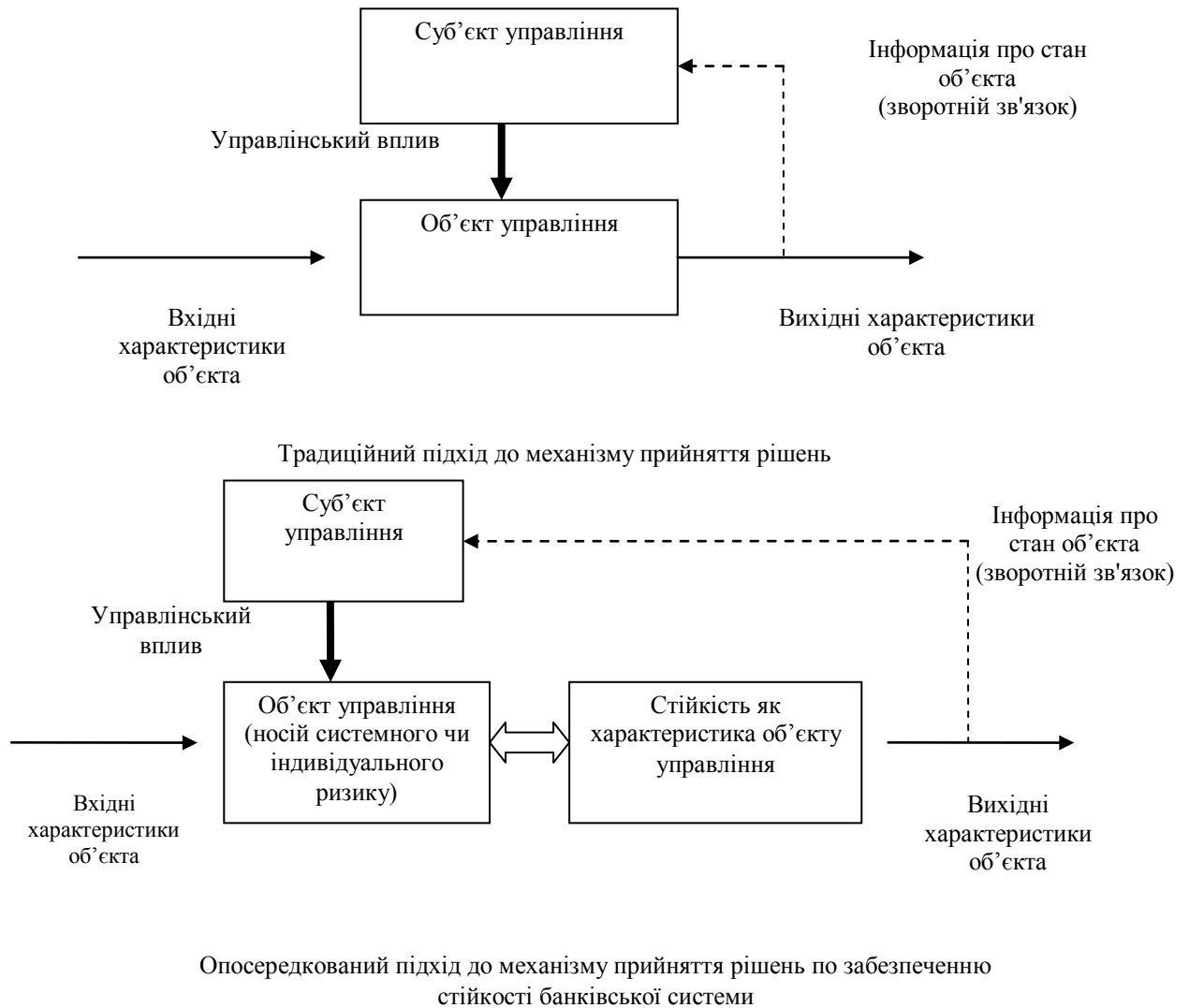

Рис. 1.7. Механізм прийняття рішень по забезпеченню стійкості банківської системи

В узагальненому вигляді процес прийняття рішень по забезпеченню стійкості банківської системи наведено на рис. 1.8.

Банківська система як носій ризику витрати стійкості складається зі значної кількості елементів, що впливають на її стійкість, при цьому вони мають і інший вплив на її характеристики.

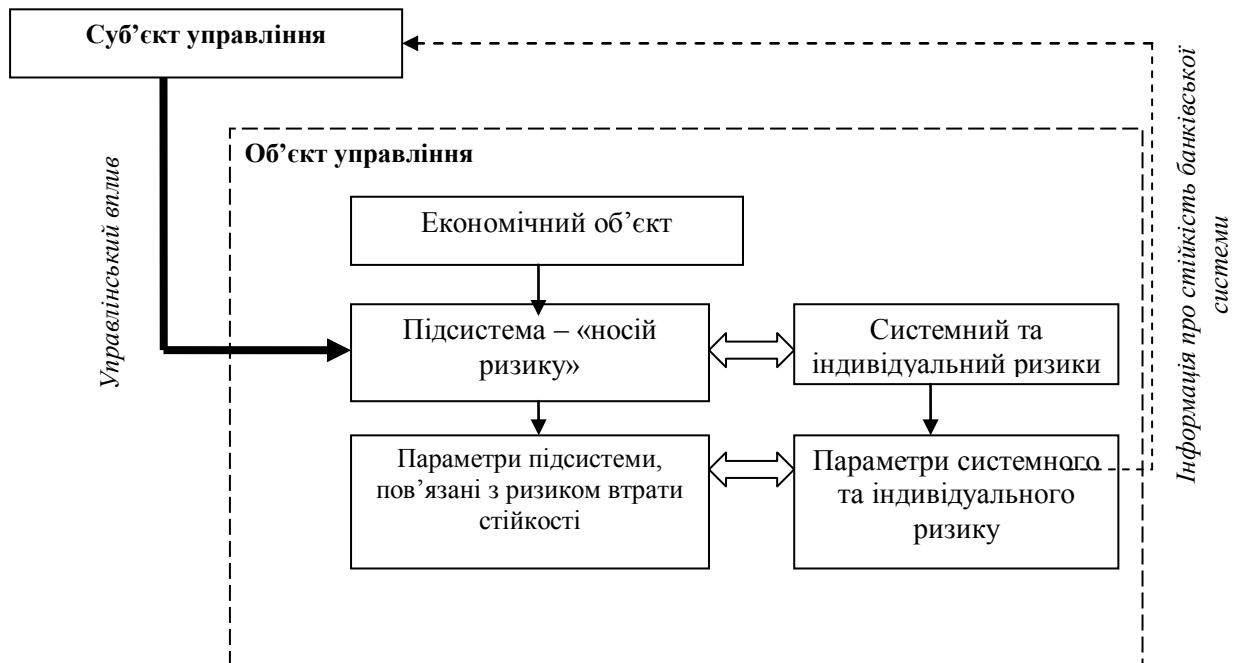

Рис. 1.8. Процес здійснення управлінського впливу на стійкість банківської системи

Сукупність характеристик банків та інших установ, що входять до складу банківської системи, формують її стійкість, яка одночасно виступає і об'єктом управління, і її ключовою властивістю. Важливою якістю елементів, що формують банківську систему, є створення синергетичного ефекту, що проявляється в збільшенні або зменшенні рівня системного ризику банківської системи в цілому у порівнянні з індивідуальним ризиком (ризиком окремого банку).

Таким чином, механізм прийняття рішень по забезпеченню стійкості банківської системи має ітераційний характер.

Потрібно зауважити, що вплив на банківську систему являє собою ієрархічний процес, у відповідності до якого суб'єкт вищого ієрархічного рівня передає інформацію підпорядкованим йому рівням (залежно від загальної структури органів управління банківською системою та комерційним банком) про необхідні дії, які сприятимуть реалізації поставленої мети, в результаті чого банківська система буде змінюватися у визначеному для неї напрямку.

У процесі управління стійкістю банківської системи завдяки керівному впливу будуть змінюватися характеристики, що її визначають. Відповідно, змінені значення характеристик стійкості повинні передаватися суб'єкту управління відповідної ієрархії, для того щоб управління здійснювалось на основі принципу зворотного зв'язку. Суб'єкт управління відповідного ієрархічного рівня обробляє отриману інформацію, порівнює її з цільовими/нормативними характеристиками і на її основі реалізує наступний управлінський вплив.

Відповідно до даного ітераційного підходу цикл управління повторюється нескінченну кількість разів об'єкту (рис. 1.9).

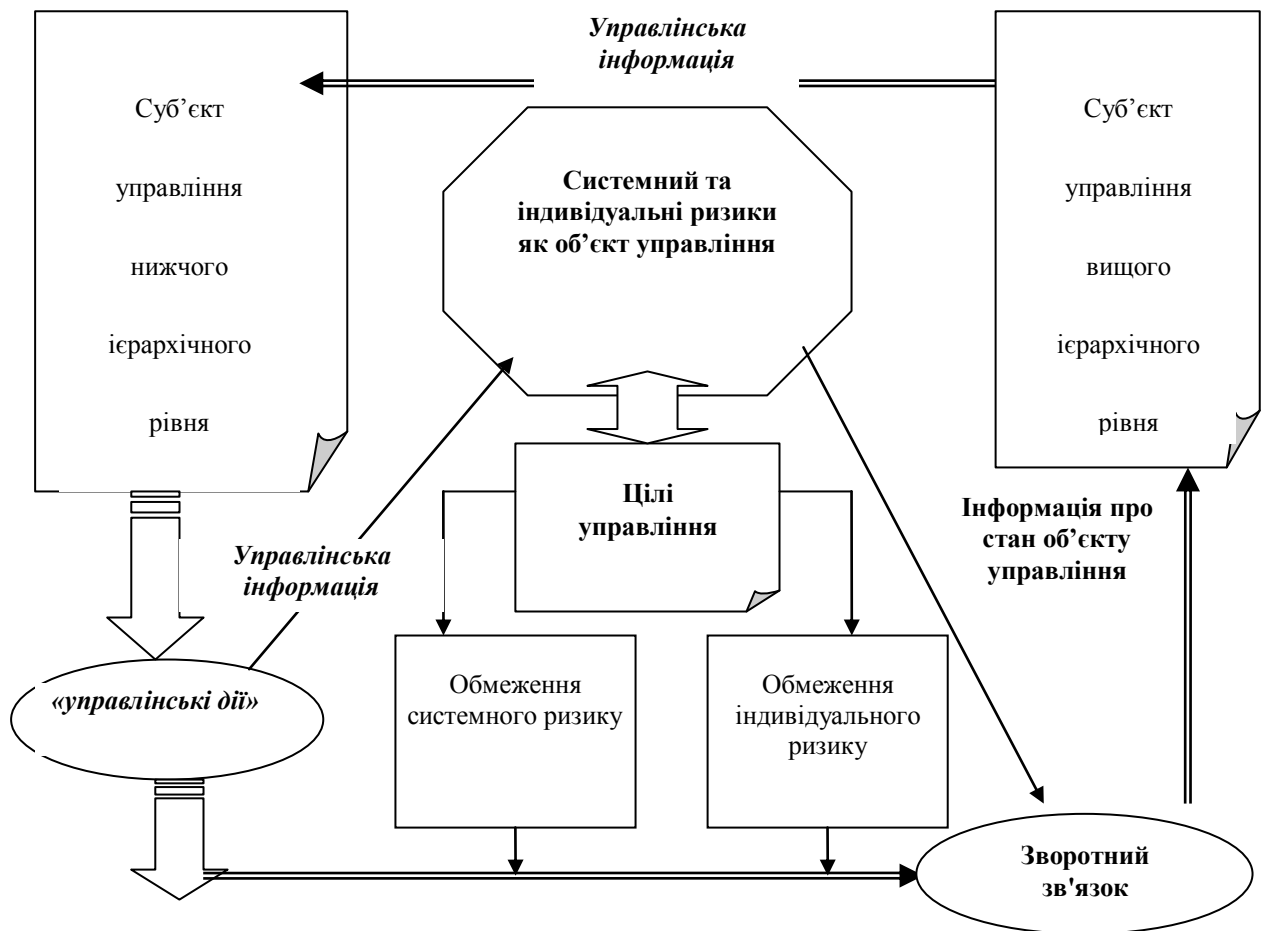

Рис. 1.9. Ітераційний цикл управління стійкістю банківської системи

Тому для побудови комплексного механізму забезпечення стійкості банківської системи необхідна система збору і обробки інформації про системний та індивідуальні ризики, основою якої є механізм діагностики, що базується на системі вимірювачів ризику.

Під оцінкою ризиків необхідно розуміти показник чи систему показників, що дозволяє характеризувати рівень ризику в доступних чи зрозумілих користувачу термінах.

Загальний підхід до оцінки стійкості банківської системи в цілях його оцінки представлений на рис. 1.10.

Рис. 1.10. Елементи оцінки стійкості банківської системи

Побудову схеми функціонування механізму забезпечення стійкості банківської системи доцільно здійснювати на основі принципових підходів, а також змісту складових, розглянутих вище.

У результаті поєднання перелічених складових механізму забезпечення стійкості банківської системи утворюється наступна структура (рис. 1.11).

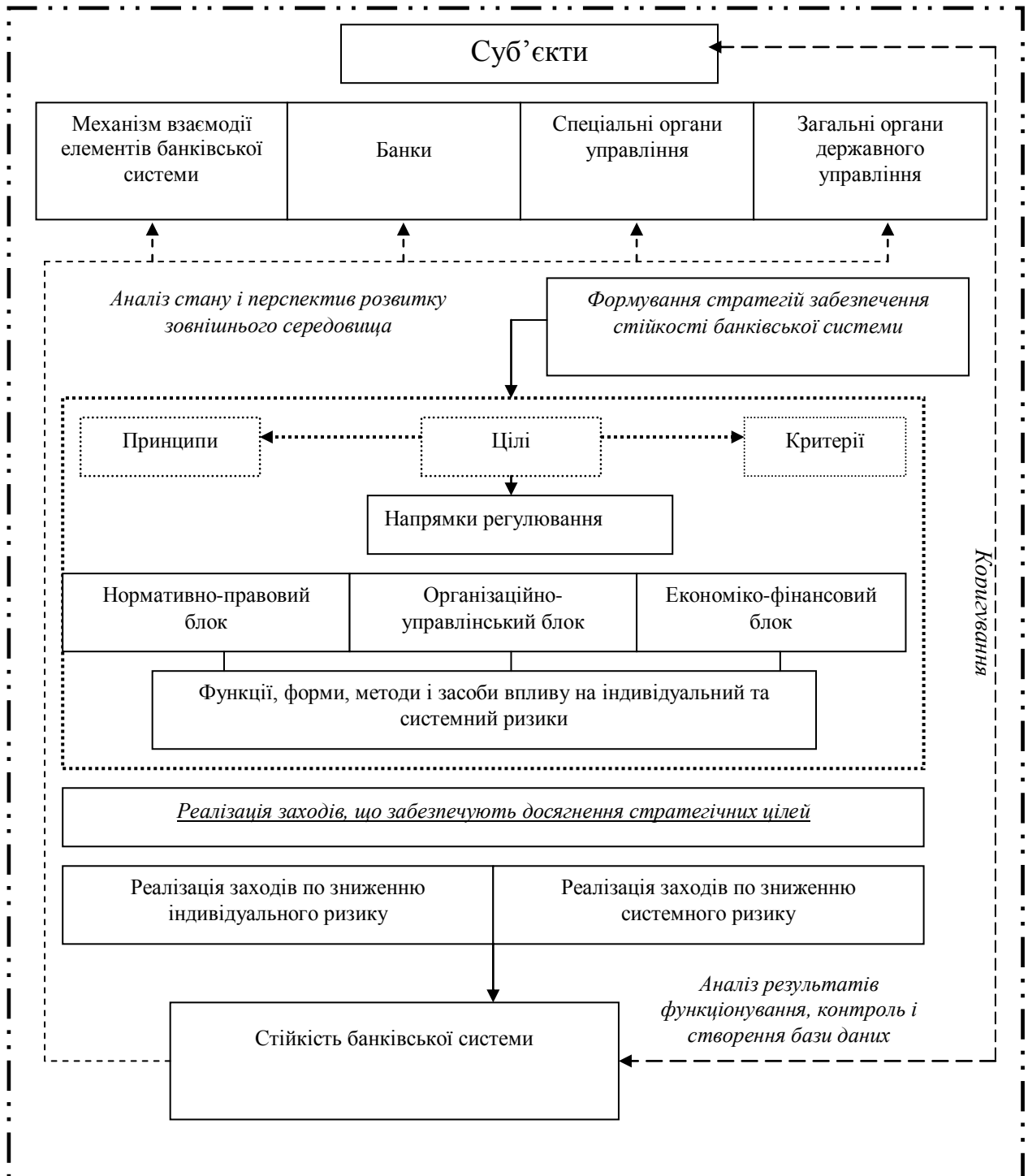

Рис. 1.11. Структурно-функціональна схема побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи

Висновки до розділу 1

За результатами дослідження теоретичних основ забезпечення стійкості банківської системи зроблені наступні висновки:

1. При розгляді банківської системи, як об'єкту дослідження, її необхідно розглядати в процесі розвитку, який визначається безліччю умов і чинників зовнішнього і внутрішнього характеру. Іншими словами, розвиток банківської системи обумовлений комплексом процесів, що відбуваються у зовнішньому середовищі і комплексом процесів в самій банківській системі та середовищі, яке її оточує.

Таке розуміння банківської системи дозволяє визначити, що стійкість банківської системи забезпечується в тому числі і стійкістю банків, як складових даної системи.

2. Поглиблено теоретичні засади щодо визначення сутності поняття «стійкість банківської системи». Для характеристики поняття стійкості банківської системи необхідно ураховувати її структурну стійкість і наявність самоорганізації, а саме поняття стійкості банківської системи може бути охарактеризоване як здатність системи повертатися в рівноважний стан, не зважаючи на вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, базуючись на структурній стійкості; здатності до самоорганізації; підтримці стійкості банків, що входять до системи та управлінському впливу центрального банку країни. Такий підхід дозволяє визначити, що:

– стійкість банківської системи країни можна розуміти як єдину базу забезпечення своєчасного і безперешкодного переміщення вартостей у межах національної економіки. Вона забезпечується, по-перше, достатньою кількістю високоліквідних коштів (обсягом грошової маси в обігу); по-друге, надійністю (безперебійністю) функціонування платіжних систем, ефективною організацією розрахунків; по-третє, загальною охоплення системою нагляду комерційних банків, що здійснюється центральним банком та контролюючими органами; по-

четверте, стабільністю головних макроекономічних показників національної економіки.

– стійкість банківської системи можна розглядати як форму руху і як стан банківської системи, а також здатність відновлювати цей стан після певних кризових моментів (спаду в економіці, фінансової кризи тощо).

3. До умов стійкості банківської системи, які формуються на макрорівні, можна віднести макроекономічну стабільність, яка досягається шляхом проведення ефективної грошово-кредитної політики, та ринкову інфраструктуру. Серед зовнішніх факторів виокремлюються стабілізаційна політика, виконання економічних меж кредитування потреб держави, формування грошового обороту грошовими активами.

Серед умов стійкості банківської системи, які формуються на рівні системи, слід виділити: забезпечення ліквідності системи, капіталізація та захист інтересів кредиторів та вкладників.

З позиції методології даний висновок свідчить, що управління стійкістю системи слід розглядати у єдності трьох складових: 1) в тісній єдності із стійкістю економіки в цілому; 2) у взаємозв'язку стійкості окремого банку із стійкістю банківської системи як цілісного утворення; 3) з позиції окремого банку, його структури, яка складається з певних частин.

4. На основі аналізу та уточнення сутності ряду визначень понятійного апарату теорії банківського менеджменту і розгляду методологічних основ і особливостей забезпечення стійкості банківської системи конкретизоване коло задач для удосконалювання побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи, серед яких виділені:

– для забезпечення стійкості банківської системи має значення побудова регулювання та нагляду за банківською діяльністю. Потрібно зауважити, що чітке визначення поняття «банківське регулювання» відсутнє. Нерідко терміни «банківське регулювання», «банківський нагляд» і «банківський контроль» не розрізняють і вживають їх як синоніми. Це не є доцільним, тому що призначення банківського нагляду повинно зводитися

виключно до можливості недопущення кризових явищ в банківській системі, а також повинно бути націлене на можливість використання превентивних методів регулювання;

– забезпечення стійкості потрібно розглядати як специфічну складову в системі управління розвитком банківської системи. Необхідність обґрунтування цього твердження пов'язана з тим, що стійкість банківської системи є основою її ефективного функціонування. При цьому забезпечення стійкості банківської системи є окремим завданням управління її розвитком та може бути розглянуто і як самостійний механізм.

– для побудови комплексного механізму забезпечення стійкості банківської системи необхідна постійно функціонуюча система збору і обробки інформації про системний та індивідуальні ризики, основою якої є механізм діагностики, що базується на системі вимірювачів ризику.

Під оцінкою ризиків необхідно розуміти показник чи систему показників, що дозволяє характеризувати рівень ризику в доступних чи зрозумілих користувачу термінах.

Запропонована структурно-функціональна схема побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи включає враховує потребу гнучкого і вчасного реагування на можливі внутрішні та зовнішні негативні впливи. Новизна полягає в тому, що запропонована структурно-функціональна схема побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи розмежовує заходи по зниженню індивідуального ризику та системного ризику. Такий підхід дозволяє розробити алгоритм дії наглядових органів при реалізації ризиків, пов'язаних з діяльністю окремого банку, а також – з проявом системних ризиків.

Основні результати розділу опубліковані в трьох наукових статтях [120, 121, 122].

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз умов та факторів стійкості банківської системи України

На відміну від багатьох розвинених країн світу [123, 124, 125, 126, 127] практика аналізу фінансової стабільності в Україні ще недостатньо тривала у часі. Вона охоплює оцінку різних сегментів фінансової системи (грошово-кредитний ринок, ринок іноземної валюти, фондовий ринок, ринок нерухомості) та реального сектору економіки (економічне зростання та інфляція, корпоративний сектор, сектори домашніх господарств та державних фінансів, зовнішній сектор). З кінця 2005 року Департаментом статистики та звітності Національного банку формуються та офіційно розміщуються на веб-сайті МВФ основні та рекомендовані індикатори фінансової стабільності. Інформація надається лише по банківському сектору. Саме тому для дослідження умов та факторів стабільності банківської системи України ми використовували дані визначеного веб-сайту.

Першою складовою аналізу стійкості банківської системи виступає макроекономічне середовище, яке вирізняється значною волатильністю (рис. 2.1). Економіка України з 2000 року зростала високими темпами, однак ці процеси супроводжувались високим інфляційним тиском. Зростання реального ВВП уповільнювалось протягом 2007 року (ВВП збільшився на 7,3%) (додаток Д). На це впливало погіршення умов торгівлі (відбувалось збільшення цін на нафту при стабілізації цін на зовнішніх ринках металів). Знецінення РЕОК виступало фактором покращення цінової конкурентоспроможності вітчизняних товарів.

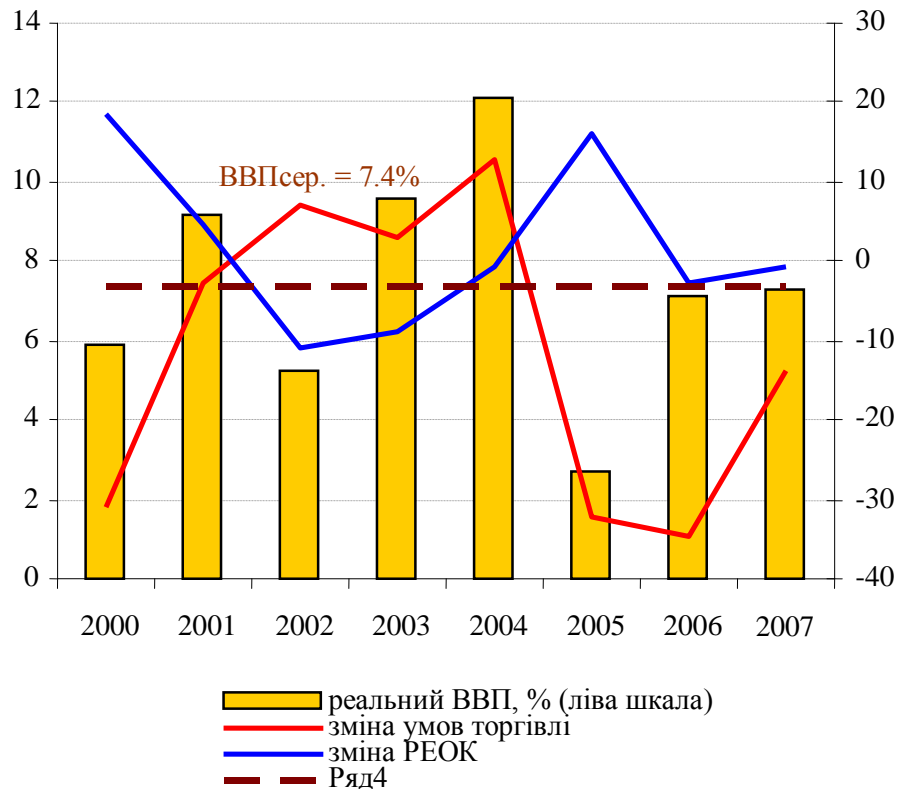

Рис. 2.1. Динаміка ВВП та активність економіки України протягом 2000 – 2007 р.р.

За 2007 рік індекс споживчих цін склав 116,6% (за 2006 р. – 111,6%). Показник інфляції за 2007 рік був найвищим за останні сім років.

Поточна політика Національного банку в умовах значного притоку капіталу призвела до пом'якшення реальних монетарних умов та стимулювала розвиток інфляційних процесів (інфляція значно перевищила прогнозний рівень, закладений до Державного бюджету, і склала за січень-жовтень 11,7%). Високий рівень прямих іноземних інвестицій (6,8 млрд. дол. за 9 місяців 2007 року), а відповідно, приток капіталу до країни, через сприятливий інвестиційний клімат і стабільність курсу гривні, дозволив наростити міжнародні резерви. Вони значно збільшились і станом на 01.10.2007 року становили 30,6 млрд.дол., що забезпечило фінансування імпорту товарів та послуг протягом 5.2 місяців майбутнього періоду.

Економіка України є відкритою та залежною від кон'юнктури на зовнішніх ринках. Так, в експорті біля 40% займають метали та вироби з металів. В імпорті 40% припадає на енергетичні продукти (нафту та газ). Високі темпи зростання імпорту були зумовлені розширенням інвестиційного попиту, підвищенням реальних доходів населення та збільшенням обсягів кредитування домогосподарств. Наприклад, триваюче технічне переозброєння підприємств вітчизняної промисловості, а також виконання експортних контрактів зумовили зростання вартісних обсягів імпорту продукції машинобудування.

Що стосується ринку іноземної валюти в Україні, то він є достатньо стабільним. Політика НБУ спрямована на підтримку стабільності обмінного курсу гривні до долара США. Пропозиція іноземної валюти зростала за рахунок активізації експортерів та значного притоку зовнішніх кредитних ресурсів, що дозволило НБУ поповнити міжнародні резерви. Коливання обмінного курсу гривні до долара США були незначними як на міжбанківському, так і на готівковому ринках. Зростання та диверсифікація золотовалютних резервів в напрямку збільшення частки євро, підвищення довіри інвесторів до українського ринку сприяли збереженню фінансової стабільності у країні.

Характеризуючи ринкову інфраструктуру та стан фінансових ринків, слід визначити, що фондовий ринок після коливань у серпні-вересні 2007 року показує позитивну тенденцію до зростання. В той же час, цей ринок в Україні недостатньо розвинений, що обмежує його вплив на підтримку фінансової стабільності.

На ринку нерухомості останні шість років тривала тенденція до високих темпів зростання цін на житло, що було пов'язано із існуючим дисбалансом попиту та пропозиції на цьому ринку, а також активізацією кредитування населення на придбання нерухомості. Однак протягом 2007 року відбулось помітне уповільнення зростання цін на житло, що, з одного боку, є позитивним чинником, а з іншого – може містити у собі ризики, пов'язані з виникненням надлишку пропозиції на ринку нерухомості та можливим обвалом цін. Постійне зростання інвестиційного попиту призводить до підвищення частки

довгострокових кредитів (в інвестиційних проектах, зокрема іпотечному кредитуванні, передбачають строки 10-15, а то й 25 років). Однак доля інноваційних кредитів залишається малою. При цьому частка довгострокових депозитів значно нижча, що може призвести до проблем з ліквідністю у банківському секторі (у випадку негативного сценарію розвитку економіки).

У загальній структурі активів фінансового сектору вагома частка належить банківським установам (90,8%). Небанківські фінансові інституції займають лише 9,2% у загальних активах (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Структура фінансового сектора України за станом на 30.09.2007 року

Фінансові інститути	Загальні активи, млрд.. грн..	Структура активів, %
Банки	287,5	90,8
Небанківські фінансові інститути:	29,3	9,2
страхові компанії	22,5	7,1
кредитні союзи	2,9	0,9
пенсійні фонди	0,1	0,0
фінансові компанії	3,8	1,2

В таких умовах розвитку фінансового сектору банківський сектор розвинений краще, ніж фінансовий сектор в цілому [128, 129, 130].

Станом на 1 жовтня 2007 року в Державному реєстрі банків було зареєстровано 196 банків, що на 3 більше ніж на початок року. Кількість банків, що мають банківську ліцензію, поступово збільшується (станом на 01.10.2007 року – 174 проти 170 за станом на 01.01.2007 року). В стадії ліквідації перебуває 19 банків (16 – за рішенням НБУ, 3 – за рішенням судів).

На стійкість банківської системи значний вплив має входження іноземного капіталу. Кінець минулого століття був відмічений значними змінами в переміщенні капіталу в банківських системах багатьох країн світу [131, 132].

Значні різючі зміни відбулися в банківських системах країн Центральної та Східної Європи. Важко знайти країну, в яку у першій половині 90-х років в

умовах розпаду союзної держави і політичної нестабільності, високої інфляції, обвального спаду виробництва і зростання соціальної напруженості не почали приходити іноземні банки. Причому не одиницями, а цілими групами із промислово розвинутих країн – Франції, Німеччини, США, Нідерландів і Австрії.

Іноземні банки в цілому по цьому регіону (виключаючи Росію) контролюють близько 60 % всіх банківських активів. У більшості цих країн їм вдалося захопити командні висоти в банківській системі. У багатьох країнах можна говорити про фактичне зникнення сегменту банківського сектору, який контролювався місцевим приватним капіталом. Все це є свідченням процесів глобалізації світової економіки, які все більше зростають і є незворотними.

Основними причинами входження іноземного капіталу у нові регіони і, перш за все, в банківську систему є:

- чимало банків виходять на іноземні ринки лише тому, що там розгорнули свою діяльність їх традиційні клієнти, з якими в країнах походження налагоджені тісні стосунки;
- інші банки відкривають представництва, відділення та філії в інших країнах не тільки в інтересах обслуговування своїх найбільших глобальних клієнтів, а й для розширення своєї клієнтської бази за рахунок найпривабливіших регіональних підприємств;
- третя група транснаціональних банків має на меті всебічну інтеграцію у внутрішній ринок банківських послуг країни перебування, як корпоративний, так і споживчий [133, 134].

Входження іноземного капіталу в банківську систему України розпочалося з 1994 року. На кінець 2000 року в Україні із 154 банків, які мали ліцензію на здійснення банківських операцій, діяв 31 банк з іноземним капіталом (20,1% від загальної кількості діючих), в тому числі 7 зі 100% іноземним капіталом (відповідно 4,5%).

В останні роки роль іноземного капіталу в банківській системі України стрімко зростає. За станом на 1.10.2007 року кількість діючих банків з

іноземним капіталом збільшилась до 44 (25,4 % від загальної кількості діючих банків України), з них 16 банків (9,2 % від загальної кількості діючих банків) – зі 100 % іноземним капіталом (рис. 2.2).

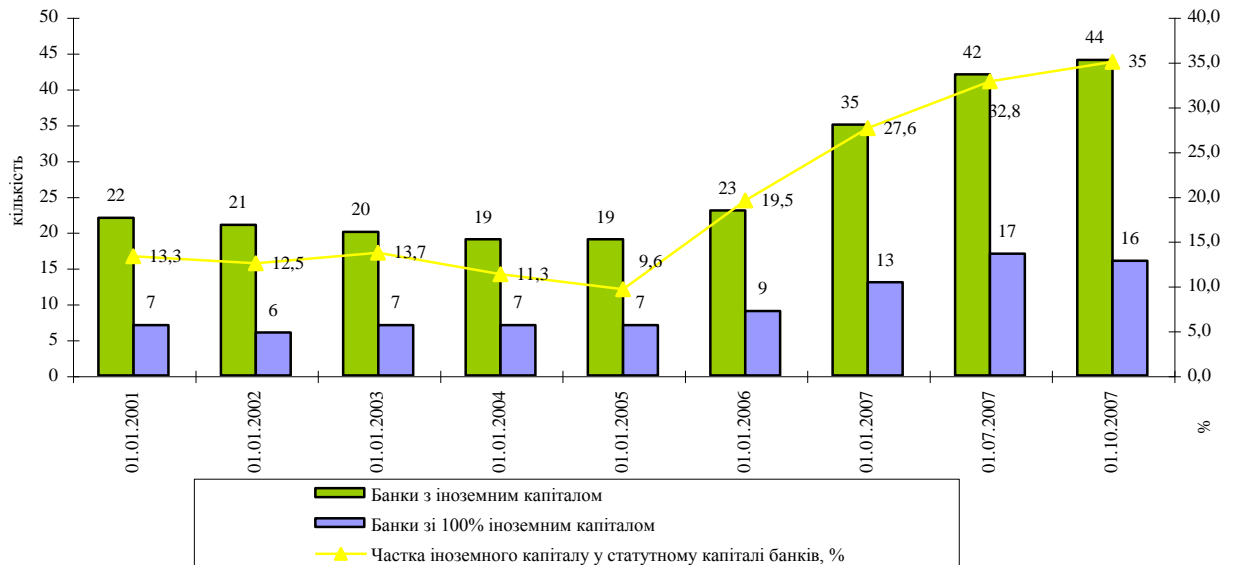

Рис. 2.2. Динаміка участі іноземного капіталу в банківській системі України

На сьогодні іноземний капітал в Україні представлений 23 країнами. Найбільшу частку в загальній сумі іноземного капіталу становить капітал Австрії (18,9%), Кіпру (16,4%), Франції (14,5%), Нідерландів (9,3 %), Росії (9,2%), Польщі (8,2 %), Швеції (6,3 %). Серед іноземних інвесторів, що інвестували капітал у банківську систему України, є 1 міжнародна фінансова організація, 65 компаній, фірм, товариств, 28 банків та 6 фізичних осіб.

Як свідчить зарубіжна практика, сьогодні багато країн, що розвиваються, орієнтовані на поступове (а не одномоментне) відкриття власного ринку для іноземного капіталу, зокрема, у банківській сфері. Вони досягають цього, у тому числі, шляхом обмеження частки в акціонерному капіталі фірми та кількості іноземних постачальників банківських послуг. Подібні обмеження діяли певний час і в Україні. На сьогодні в Україні у зв'язку з прийнятими рішеннями щодо європейської інтеграції вже скасовано низку обмежень щодо

доступу іноземного капіталу до банківського сектору, зокрема:

- максимальний розмір (15%) частки іноземного капіталу в загальному капіталі банківської системи країни;
- дозвіл на створення в Україні дочірніх банків лише «першокласним іноземним банкам»;
- заборона інвестицій у банки з боку офшорних компаній;
- вимога щодо мінімального розміру статутного фонду новоствореного банку у випадку істотної участі в ньому іноземного капіталу.

Окрім цього, вступ України до СОТ передбачає вирішення ще одного питання – надання дозволу на створення філій іноземних банків. При цьому очікуються позитивні та негативні наслідки для банківського сектору:

- більш швидке та ефективне впровадження передових методів банківської діяльності, оскільки система менеджменту іноземного банку та наявність новітніх інформаційних технологій може покращити ефективність функціонування національної банківської системи;
- підвищення якості кредитного аналізу;
- зростання обсягу кредитних ресурсів і посилення стабільності їх джерел, оскільки іноземні банки з більш високою капіталізацією, на відміну від місцевих, будуть спроможні здійснювати кредитну діяльність навіть під час економічного спаду;
- розширення спектра якісних послуг, комплексний підхід до обслуговування різних клієнтів;
- здешевлення банківських послуг;
- запровадження системи страхування банківських ризиків⁴
- трансформація банківської системи в процесі розподілу кредитно-інвестиційних ресурсів;
- запровадження міжнародного досвіду фінансового оздоровлення, реорганізації та реструктуризації банків, що набуває виключно важливого значення в умовах майбутніх об'єднань, поглинання і злиття банків;
- збільшення обсягу залучення недорогих ресурсів;

- зменшення можливості відмивання брудних коштів;
- посилення дієвості національних банківських систем як засобу розподілу інвестиційних ресурсів;
- надання поштовху розвитку конкуренції та прискорення процесу реформування банківського сектору;
- підвищення кваліфікаційного рівня банківських працівників, оскільки вони будуть вимушені працювати за європейськими стандартами надання банківських послуг.

Слід також згадати про соціальний аспект приходу філій іноземних банків – створення нових робочих місць.

До негативних наслідків входження іноземного капіталу в банківський сектор економіки слід віднести:

1). Іноземні банки можуть бути менш схильними до здійснення кредитної діяльності в приймаючій країні, наприклад, коли економічна ситуація в країні різко змінюється, або надавати кредити виключно великим компаніям, особливо компаніям з іноземним капіталом, лишаючи компанії з низьким кредитним рейтингом і роздрібний кредитний ринок місцевим банкам.

2) присутність іноземних банків може послабити позиції ще недостатньо розвиненої банківської системи країни:

- місцеві банки, які не спроможні на рівних конкурувати з іноземними банками, збанкрутують, що може призвести до фінансової нестабільності.
- іноземні банки завдяки конкурентним перевагам «відбирають» найбільш прибуткові вітчизняні ринки та клієнтів, залишаючи місцевим банкам обслуговування інших (більш ризикових) клієнтів, збільшуючи загальний рівень ризиків їх портфелів.

3). Іноземні банки можуть проводити лише спекулятивну діяльність, не надаючи повний спектр якісних банківських послуг.

Таке спостерігалось в Україні у другій половині 1990-х років, коли основною метою приходу частини іноземних банків було інвестування в облігації.

З метою пом'якшення можливих негативних наслідків відкриття в Україні філій іноземних банків і максимального використання їх потужного фінансового потенціалу доцільним є посилення вимог щодо надійності новостворюваних іноземних банківських установ шляхом встановлення відповідних критеріїв їх допуску на український ринок.

Наявність чітких та прозорих правил для роботи іноземних банків та гармонізація українського законодавства з європейськими нормами сприятимуть поліпшенню інвестиційного клімату в Україні та припливу іноземних інвестицій у банківську систему.

В цілому банківська система України динамічно зростає (рис. 2.3). Протягом 2007 року загальні активи збільшилися до 83% по відношенню до ВВП, кредитний портфель становить 67%, зобов'язання – 74%, капітал – 10%. Загальні активи банків становлять 509 млрд. грн. проти 340,2 млрд. грн. за станом на 01.01.2007 року. Дані зміни відбулися в основному за рахунок збільшення кредитного портфеля банків.

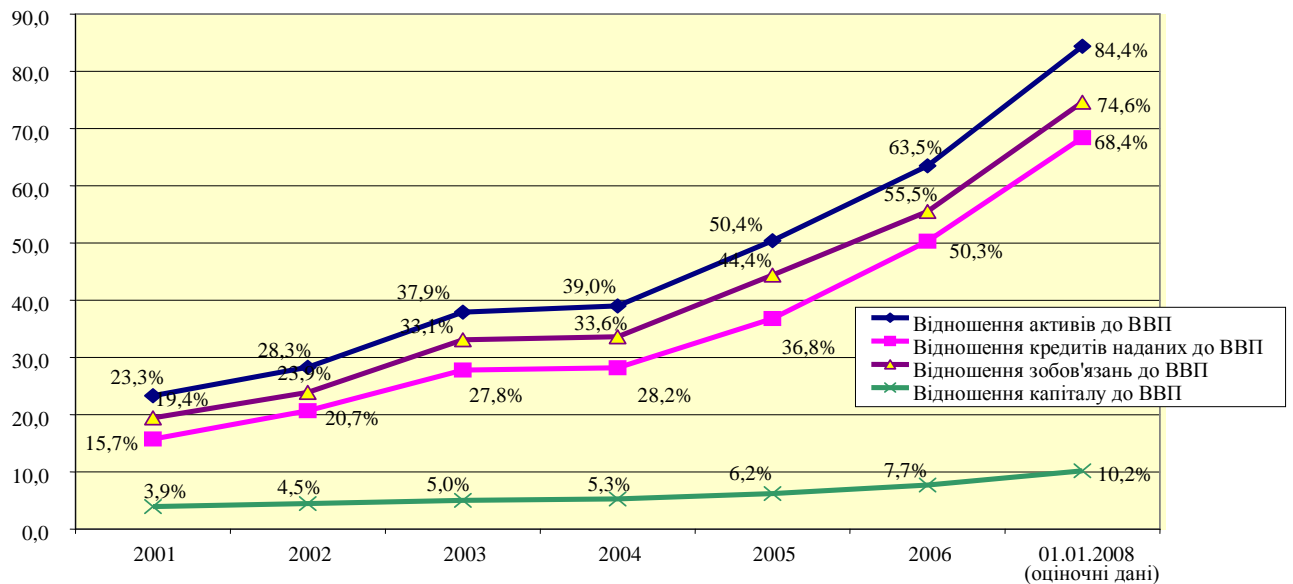

Рис. 2.3. Динаміка відношення основних показників банківської системи України до ВВП, %

Проте, не зважаючи на зростання частки активів у ВВП вона залишається низькою у порівнянні з більшістю європейських країн (рис. 2.4).

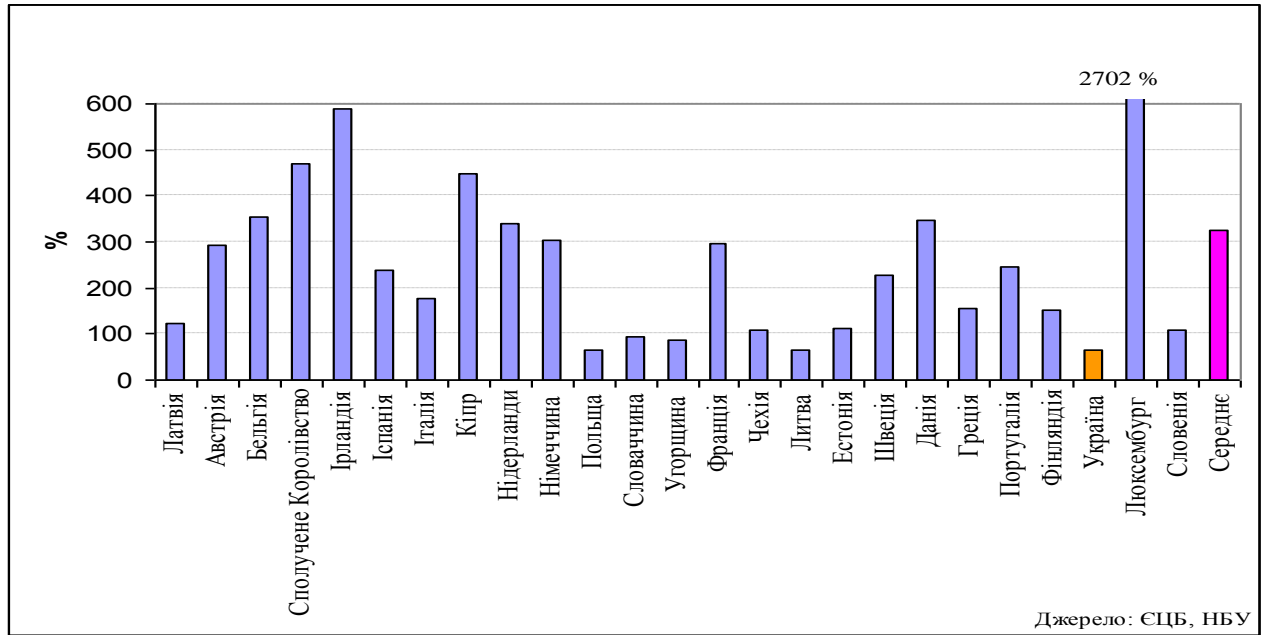

Рис. 2.4. Динаміка відношення активів банківських систем до ВВП, %

Сьогодні проблема капіталізації є не лише проблемою банківського сектора, а й проблемою розвитку економіки. Низький рівень капіталізації банків не дозволяє розширити асортимент банківських продуктів та послуг для юридичних та фізичних осіб, спричиняє невиправдано високу вартість ведення бізнесу, призводить до серйозних перекосів в економіці, обмежує її можливість успішно розвиватися. Існує думка, що основою ефективного розвитку економіки є кредитування фізичних та юридичних осіб, а через обмеженість власного капіталу недокапіталізовані банки не можуть генерувати необхідні для підтримки високих темпів економічного зростання кредитні ресурси. Це може стати гальмом економічного зростання.

Отже, характерними рисами недокапіталізованого банківського сектору є неефективне функціонування, поява надмірної концентрації ризиків, уразливість до зовнішніх шоків, і, як наслідок, відсутність можливості ізолюватися від впливу цих шоків чи застрахуватися від можливих втрат. Недокапіталізований банківський сектор забезпечує менше послуг при більш високих затратах. Це впливає з того, що він не може використовувати, з одного боку, економію на масштабі та, з іншого, через відсутність реальної

конкуренції. Банки, які мають проблеми з капіталізацією, практично неспроможні впроваджувати у свою діяльність новітні банківські технології та інновації, а також ефективний банківський менеджмент.

Варто відмітити, що, як і будь-яка макроекономічна задача, проблема капіталізації банківського сектора не може бути вирішена лише на основі нормативних актів та законів. Для вирішення цієї проблеми необхідно застосовувати цілий комплекс заходів, тобто необхідно задіяти комплексну стратегію підвищення капіталізації банків, у центрі якої мають бути три основні питання: джерела підвищення капіталу банків; якість капіталу банків; підвищення інвестиційної привабливості банків.

Аналіз основних показників діяльності банків України за 2007 рік показує, що регулятивний капітал банків збільшився на 31,1 млрд. грн. або на 75,6% і за станом на 01.01.2008 склав 72,3 млрд. грн. (9,7 млрд. євро). Що стосується макроекономічних причин загострення проблем капіталізації банків, то основні з них лежать поза банками, та включають структурну деформацію економіки, недоліки в організації банківського регулювання та нагляду (рис. 2.5).

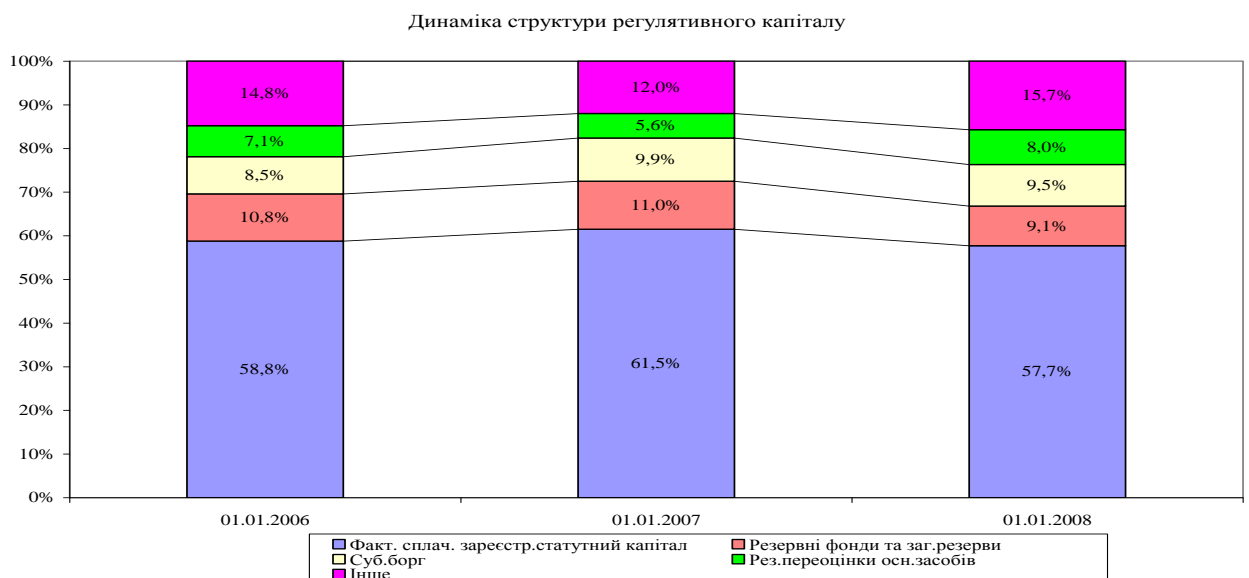

Рис. 2.5. Динаміка структури регулятивного капіталу банків

Основні економічні нормативи банківської системи відповідали встановленим граничним значенням. Так, норматив адекватності регулятивного

капіталу був вищим за 10%. Разом з тим, простежуються певні негативні тенденції. Зокрема, відбувалось зниження нормативу достатності капіталу, починаючи з 2005 року (рис. 2.6).

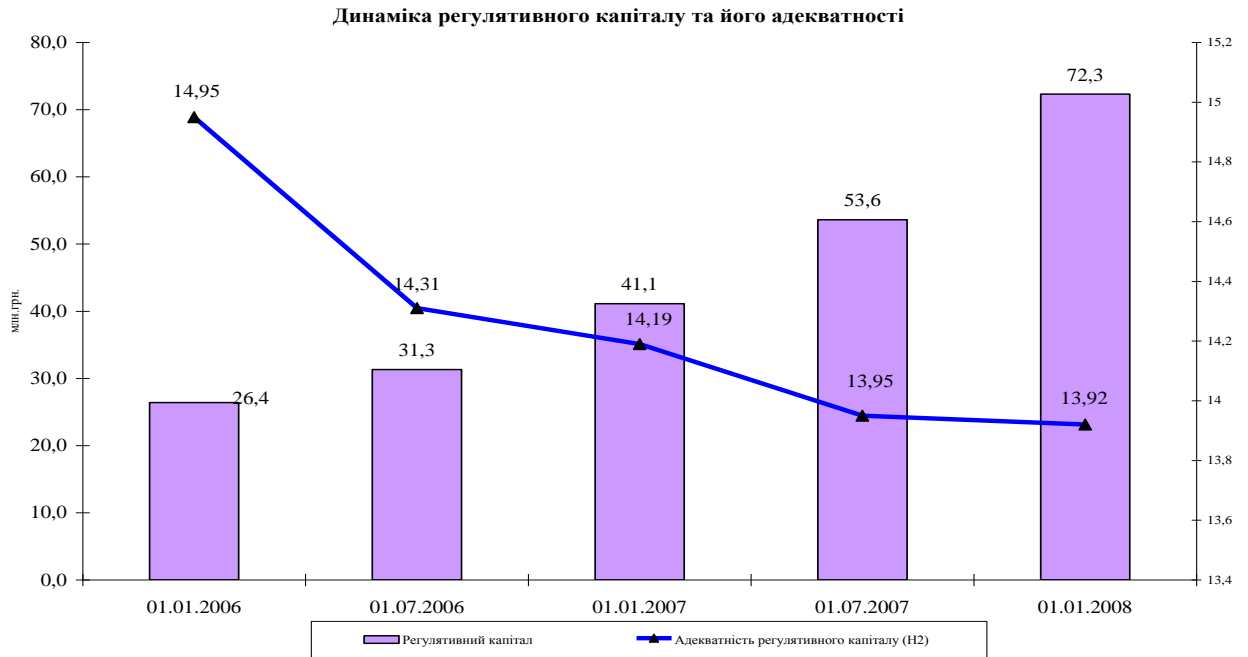

Рис. 2.6. Динаміка регулятивного капіталу банків та його адекватності

Порівняно з початком 2007 року, значення нормативу адекватності регулятивного капіталу зменшилось з 14,19% до 13,92%. Розгляд значень нормативу адекватності регулятивного капіталу за групами банків (таблиця 2.2), свідчить про значне його перевищення в банках 4 групи.

Таблиця 2.2

Значення нормативу адекватності регулятивного капіталу (H2) за групами банків, (%)

Група банків	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	Відхилення
Група I	11,82	12,27	0,45
Група II	14,27	14,55	0,28
Група III	16,81	16,83	0,02
Група IV	26,48	23,21	-3,27
По системі банків	14,19	13,92	-0,27

Цікавим з погляду стійкості системи є розгляд факторів, які обумовлюють виконання нормативу. Так, як було визначено в п. 1.2, на значення нормативу

Н2 впливає розмір регулятивного капіталу та ризиковість активів.

Станом на 01.01.2008р. усі банки мали регулятивний капітал більше 5 млн. євро, 122 банки (70,5% діючих банків) мали регулятивний капітал більше 10 млн. євро, з них 72 банки – більше 20 млн. євро (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Структура банків за розміром капіталу¹

Розмір капіталу банку	Регулятивний капітал			
	на 01.01.2007		на 01.01.2008	
	кількість	%	кількість	%
до 5 млн. євро	2	1,2	0	0,0
від 5 до 10 млн. євро	72	42,6	51	29,5
від 10 до 20 млн. євро	39	23,1	50	28,9
більше 20 млн. євро	56	33,1	72	41,6
Усього діючих банків	169	100,0	173 ²	100,0

За станом на 01.01.2008 нормативи капіталу не порушував жоден банк.

Індекс Херфіндаля – Хіршмана,³ який розрахований на підставі даних щодо регулятивного капіталу банків за станом на 01.01.2008, склав 0,0281, що свідчить про низький рівень концентрації капіталу банківської системи України (на 01.01.2007 – 0,0284).

Українські банки у 2007 році продовжували інтенсивно нарощувати активні операції. Так, активи системи банків зросли на 76,2% (за минулий рік – на 59,1%) і станом на 01.01.2008 склали 599,4 млрд. грн. Загальні активи збільшились на 75,3% (за 2006 рік – на 58,3%) і склали 619,0 млрд. грн (рис. 2.7).

Активні операції банків з нерезидентами зросли на 66,3% (за минулий рік – на 42,5%) і досягли 29,3 млрд. грн., що складає 4,7% від загальних активів (на 01.01.2007 – 5,0%).

¹ Курс євро – 7,217466 згідно з постановою Правління НБУ від 28 серпня 2001 №368.

² Два банки: «Кредит-оптима» та Мотор-банк не надавали баланс за станом на 01.01.2008.

³ Індекс рекомендований для аналізу показників фінансової стійкості, які розробляються МВФ, як індикатор ступеня концентрації в банківському секторі. Цей показник розраховується як сума квадратів питомої ваги учасників ринку. Індекс характеризує ступінь концентрації показника і має значення від 0 до 1 (0 – мінімальна концентрація; менш ніж 0,1 – низький рівень концентрації; від 0,1 до 0,18 – середній рівень концентрації; більш ніж 0,18 – високий рівень концентрації).

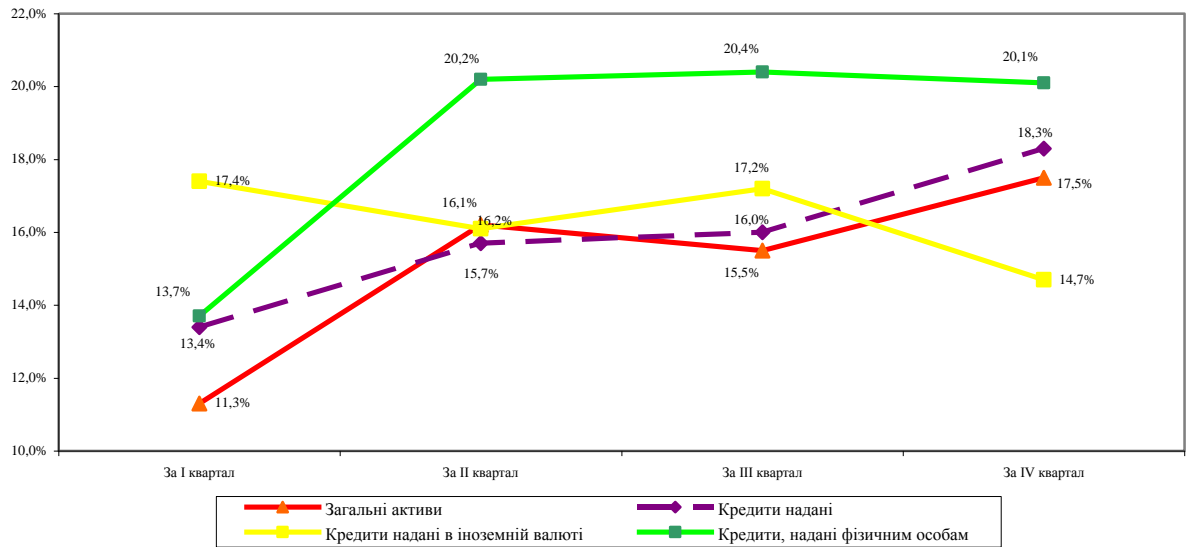

Рис 2.7. Темпи приросту основних показників діяльності банків, які характеризують активи банківської системи України

Активну діяльність банків можна охарактеризувати наступним чином:

- зростанням наданих кредитів на 80,0% до 485,5 млрд. грн. (за 2006 рік – на 72,5%). Частка кредитних операцій у загальних активах порівняно з початком року збільшилася з 76,4% до 78,4%.

Однак, валютні дисбаланси банківської системи зростають. Кредити в іноземній валюті зростали вищими темпами, ніж в національній валюті (83,1% проти 76,9%), що зумовило зростання їх частки в загальній сумі наданих кредитів з 50,9% до 51,7%. Причинами більш високих темпів зростання кредитів в іноземній валюті залишаються, в першу чергу, більш низькі процентні ставки за ними – 11,2% (в національній – 14,4%), та незмінність курсу долара США в Україні.

Однак, протягом останніх місяців 2007 року ця тенденція змінилась на протилежну і, як наслідок, диспропорція темпів приросту кредитів в іноземній і в національній валютах поступово скорочується;

– зростанням кредитів, наданих фізичним особам, на 97,6% до 153,6 млрд. грн., що призвело до зростання їх частки в кредитних операціях банків до 31,6% (на 01.01.2007 – 28,8%). В поточному році зростання кредитів, наданих фізичним особам, відбувалось нижчими темпами, ніж у минулому році (в 2,3 рази).

Кредити, надані фізичним особам в іноземній валюті, теж зростали вищими темпами, ніж в національній валюті (100,1% проти 93,1%), станом на 01.01.2008 склали 100,0 млрд. грн. (в національній валюті – 53,8 млрд. грн.), а їх частка зросла з 64,2% до 65,0% у загальному обсязі кредитування населення [135].

Частка проблемних кредитів поступово знижується. Однак в умовах відносно високих темпів кредитування, які спостерігаються останніми роками, важливим питанням з точки зору фінансової стабільності банківського сектору виступає існування можливості накопичення «неповернених» кредитів у випадку послаблення вимог щодо критеріїв якості при наданні кредитів банками (додаток Е, таблиця Е.4).

Зростання значними темпами і обсягами кредитних операцій було однією з основних характеристик діяльності банків у 2007 році. Надані банками кредити за рік зросли на 80,0% (за 2006 рік – на 72,5%), а їх частка в активах збільшилась з 76,4% до 78,4% (додаток Е, рис. Е.1).

При цьому значення показника відношення капіталу до наданих кредитів, яке характеризує ступінь участі капіталу банку в кредитних вкладеннях банків, знизилось з 0,16 на 01.01.2007 до 0,14 на 01.01.2008. Це свідчить про незначну роль власних коштів у якості джерела покриття кредитних вкладень банків.

Найбільший вплив на зростання кредитних операцій по системі банків здійснювали банки І групи (частка кредитів, наданих банками цієї групи, складає 66% від загального обсягу кредитних операцій банків України).

Система банків України продовжує залишатись уразливою до ризиків кредитування в іноземній валюті. Про це свідчить, зокрема, зростання протягом 2007 року кредитування в іноземній валюті випереджаючими темпами

порівняно зі зростанням кредитування в цілому та в національній валюті (додаток Е, рис. Е.2).

Разом з тим, у 2007 році, в т.ч. завдяки прийнятим НБУ заходам щодо обмеження кредитування в іноземній валюті, темпи приросту кредитів в іноземній валюті були нижчі, ніж у 2006 році. Починаючи з серпня 2007 року, середньомісячні темпи зростання кредитів, наданих в національній валюті, перевищували темпи зростання кредитів в іноземній валюті.

Зростання обсягів активно-пасивних операцій банків в іноземній валюті свідчить про зростання непрямого валютного ризику по системі банків.

Частка активів в іноземній валюті в загальних активах банків у 2007 році зросла з 44,8% до 45,6%, частка зобов'язань в іноземній валюті в загальному обсязі зобов'язань скоротилась з 51,7% до 51,6%.

За станом на 01.01.2008 по системі банків зафіксована довга валютна позиція в розмірі 0,8 млрд. грн. (за станом на 01.01.2007 – коротка валютна позиція в сумі 0,3 млрд. грн.).

Більшу частину своїх активних та пасивних операцій в іноземній валюті банки продовжують здійснювати в доларах США (83,9% активних та 82,0% пасивних операцій). На операції в євро припадає 13,0% та 15,2% відповідно. Тобто фінансовий результат банків продовжує залишатися залежним від коливання курсу саме цих двох валют.

За доларами США спостерігалася довга валютна позиція – 5,6 млрд. грн.; за євро – коротка валютна позиція (5,8 млрд. грн.). За іншими валютами – довга валютна позиція (1,0 млрд. грн.).

Результати стрес-тестування показали, що при коливанні курсу валют на 10%, розмір регулятивного капіталу по системі банків за станом на 01.01.2008 може змінитись на 0,03% (на 01.01.2007 ці зміни становили 0,2%). Це свідчить про несуттєвий вплив прямого валютного ризику на систему банків. Вплив коливань валютного курсу на розмір регулятивного капіталу незначний (як при ревальвації, так і при девальвації гривні).

За окремими групами банків ці зміни будуть виглядати таким чином:

група I – 0,2% (на 01.01.2007 – 0,8%); група II – 0,0% (на 01.01.2007 – 0,7%); група III – 0,2% (на 01.01.2007 – 0,3%); група IV – 0,4% (на 01.01.2007 – 0,5%).

Тобто всі групи банків зменшили прямий валютний ризик у порівнянні з початком року.

Необхідно відзначити, що система банків України, у разі падіння курсу національної валюти по відношенню до долара США та євро на 10%, за станом на 01.01.2008 може отримати додатковий збиток у розмірі 22,0 млн. грн.

Зазначений розмір додаткових збитків обумовлений тим, що I та II група банків, в основному, зорієнтовані на ревальвацію гривні (додатковий прибуток складав би відповідно 83,1 млн.грн. та 0,09 млн.грн.). Банки III та IV груп, навпаки, зорієнтовані на девальвацію національної валюти, тобто у разі падіння курсу гривні по відношенню до долара США та євро на 10%, вони отримали б додатковий прибуток у розмірах 19,8 млн.грн. та 41,4 млн.грн. відповідно.

Зміни нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2), при коливанні курсу валют на 10%, у цілому по системі банків не відбудеться.

Таблиця 2.4

Дані щодо впливу зміни курсу окремих валют на значення нормативу адекватності регулятивного капіталу (01.01.2008 р.)

Значення нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2)	Менше 10%	від 10% до 11%	від 11% до 12%	від 12% до 15%	від 15% до 20%	більше 20%
Кількість банків (фактичне значення Н2)	0	18	14	30	31	80
Кількість банків (значення Н2 при девальвації гривні на 10%)	0	17	15	30	31	80
Кількість банків (значення Н2 при ревальвації гривні на 10%)	0	17	16	28	32	80

Як було визначено в п. 1.2, серед внутрішніх факторів забезпечення стійкості банківської системи ключову роль відіграє ліквідність.

За результатами проведених розрахунків можна зробити висновки, що за

період з 01.12.2007 року по 01.01.2008 року у розривах між активами і пасивами банків відбулись такі зміни (додаток Ж):

– на вимогу – від’ємний ГЕП (пасиви перевищують активи) зменшився на 1,7 млрд. грн. і становить 41,1 млрд. грн.

Відношення додатного ГЕПу до регулятивного капіталу вище, ніж по системі (37,5%), у 20 банків; а відношення від’ємного ГЕПу до регулятивного капіталу вище, ніж по системі (85,6%), у 28 банків.

– від 2 до 31 дня – додатний ГЕП зменшився на 1,6 млрд. грн. і становить 1,9 млрд. грн.;

Відношення додатного ГЕПу до регулятивного капіталу вище, ніж по системі (35,0%), у 42 банків; а відношення від’ємного ГЕПу до регулятивного капіталу вище, ніж по системі (31,0%), у 23 банків.

– від 32 до 365 днів – від’ємний ГЕП збільшився на 3,1 млрд. грн. до 34,2 млрд. грн.;

Відношення додатного ГЕПу до регулятивного капіталу вище, ніж по системі (72,2%), у 23 банків; а відношення від’ємного ГЕПу до регулятивного капіталу вище, ніж по системі (109,0 %), у 23 банків.

– більше 1 року – додатний ГЕП збільшився на 3,5 млрд. грн. і становить 84,6 млрд. грн., залишаючись найбільшим показником серед усіх розривів за строками.

Відношення додатного ГЕПу до регулятивного капіталу вище, ніж по системі (153,9%), у 26 банків; а відношення від’ємного ГЕПу до регулятивного капіталу вище, ніж по системі (66,0 %), у 24 банків.

Слід зазначити, що 86,0% ГЕПу більше 1 року (72,7 млрд. грн.) складають розриви між активами і пасивами у ВКВ. Розриви (ГЕП) між активами та пасивами банків за строками до погашення більше 1 року без урахування власного капіталу та основних засобів за період 01.12.2007 – 01.01.2008 зросли на 5,8 млрд. грн. і станом на 01.01.2008 становлять 127,2 млрд. грн. Відхилення між ГЕПом та ГЕПом без урахування власного капіталу та основних засобів станом на 01.01.2008 склало 42,7 млрд. грн.

За 2007 рік значення нормативу миттєвої ліквідності (Н4) по системі банків зменшилося з 56,73 % до 53,60% (при нормативному значенні 20%), при зростанні значень нормативу поточної ліквідності (Н5) – з 70,19% до 75,31% (нормативне значення 40%) та короткострокової ліквідності (Н6) – з 37,83% до 39,93% (нормативне значення 20%). На 01.01.2008 банків-порушників нормативів ліквідності не зафіксовано.

Проте такий стан речей не говорить про відсутність ризику ліквідності системи. Як було зазначено, значні розриви активів та пасивів більше року свідчать про необхідність проведення заходів з боку регулятора щодо попередження виникнення ризику у майбутньому.

Система банків зорієнтована на зменшення процентних ставок. Так, якщо процентна ставка протягом року зменшиться на 2 в.п. (як за кредитами, так і за депозитами), то банківська система отримає додатковий прибуток у розмірі 595,2 млн. грн.

При цьому, процентний ризик за строком погашення більше року при зниженні процентних ставок нівелюється, оскільки для підтримання необхідних обсягів довгострокових активних операцій банки будуть мати змогу використовувати більш дешеві короткострокові ресурси, що, в свою чергу, може збільшити процентну маржу банків.

Підводячи підсумок, можна зазначити, що за період, що був обраний для дослідження, економічна активність країни була на високому рівні, а банківська система демонструвала високі темпи зростання, ефективно розподіляла фінансові ресурси та досягла високого показника прибутковості, що сприяло підтриманню фінансової стабільності в Україні.

Нажаль, на сьогоднішній день існує цілий ряд ризиків та загроз стійкості фінансової системи. Серед найбільш актуальних можна виділити:

- значну залежність економіки України від зовнішньоекономічної кон'юнктури;
- посилення інфляційних очікувань населення;
- збільшення валютних дисбалансів банківської системи;

- зростання високими темпами заборгованості за кредитами, в тому числі споживчого характеру, що може негативно вплинути на якість кредитного портфелю банківської системи;
- можливість обвалу цін на ринку нерухомості.

2.2. Дослідження складових механізму забезпечення стійкості банківської системи України

Процес формування механізму забезпечення стійкості банківської системи України нерозривно пов'язаний з її створенням та розвитком. Відповідно він має національні особливості, пов'язані з особливостями розвитку банківської системи України.

Відповідно до прийнятого у роботі підходу охарактеризуємо склад та функції суб'єктів забезпечення стійкості банківської систем.

Зовнішній механізм забезпечення стійкості банківської системи являє собою систему, що здійснює регулювання державою макроекономічних процесів, пов'язаних з грошово-кредитними відносинами, та може мати різні об'єкти, суб'єкти, форми і методи.

Так, вплив на стійкість банківської системи стосуватися власне стійкості банківської системи або кожного її елемента окремо; організації банківської системи або її функціонування. Державний вплив також може виражатися в регулюванні різноманітних аспектів функціонування банківської системи, наприклад, особливостей діяльності Національного банку України, банків, їх регіональних підрозділів, форм участі іноземного капіталу в банківській системі (створення дочірніх та спільних банків, відкриття філій іноземних банків тощо). Виходячи з зазначеного вище, основними об'єктами зовнішнього впливу у механізмі забезпечення стійкості банківської системи є банківська система України, Національний банк України, банківські та інші фінансово-

кредитні установи, що відповідно до діючого законодавства входять до її складу.

Вважаємо, що до суб'єктів зовнішнього впливу на стійкість банківської системи України слід включати:

- орган законодавчої влади – Верховну Раду України, основною задачею якої є удосконалення законодавчої бази у сфері фінансів та банківської діяльності;

- органи центральної виконавчої влади – Президента України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Міністерство економіки України та деякі інші. Їх основним призначенням є забезпечення рівних, прозорих та сприятливих умов діяльності фінансово-кредитних установ, їх участі в державних програмах тощо.

В узагальненому вигляді вплив зазначених органів на стійкість банківської системи наведено у додатку 3.

До суб'єктів зовнішнього впливу на стійкість банківської системи слід також включати і органи, що регулюють податкові, бюджетні, митні, адміністративні, процесуальні і інші відносини, які виникають при створенні, організації і функціонуванні банківської системи, і пов'язані, але не можуть у повному обсязі бути віднесені до специфічного виду діяльності, притаманному виключно банківській системі, – банківській діяльності. Дані органи кожен окремо і в сукупності регулюють діяльність банку як суб'єкту господарювання без урахування специфіки їх діяльності.

На нашу думку, важливу роль у цій системі відіграють наступні інститути, які не є органами законодавчої або виконавчої влади, але прямо або опосередковано впливають на стійкість банків та банківської системи:

- Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, основними завданнями якої є удосконалення нормативно-правової бази, що регламентує діяльність фінансово-кредитних установ на ринку цінних паперів, удосконалення механізмів захисту прав інвесторів та підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах.

– Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, що є державною спеціалізованою установою, яка виконує функції державного управління у сфері гарантування вкладів фізичних осіб.

– Державний комітет фінансового моніторингу України, що є спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань фінансового моніторингу.

– Державна податкова адміністрація України, яка реалізує податкову політику держави, вирішує проблемні питання оподаткування фінансово-кредитних установ, забезпечує недопущення адміністративного втручання податкових органів в їх діяльність.

Практично жоден з названих органів системи державного регулювання не здійснює упорядкування відносин винятково на ринку банківських послуг України. Всі вони регулюють або окремі аспекти взаємодії на цьому ринку, або упорядковують відносини в цій сфері економіки поряд з іншими її сферами. Всі державні органи діють на основі принципів взаємної участі у розробці і координації питань економічної, у тому числі фінансової, грошово-кредитної, валютної політики, взаємного інформування про передбачувані дії, що мають загальнодержавне значення, а також на основі проведення регулярних консультацій.

Їх вплив, порівняно з попередньою групою, переважною мірою має опосередкований і досить часто різновекторний характер. Це ускладнює процес забезпечення стійкості банківської системи, оскільки, за відсутності узгодженої політики державного регулювання та використання різноманітних інструментів, вплив на стійкість банків може бути негативним.

Існування різноманітних напрямків і форм державного впливу на стійкість банківської системи передбачає використання у процесі такого управлінського впливу різноманітних методів (адміністративних, правових, інституціональних й економічних).

Основною складовою частиною зовнішнього механізму забезпечення стійкості банківської системи є інструменти, які прямо не впливають на

діяльність банківських установ та регулюють надходження та використання податків, розподіл бюджету, зовнішньоекономічну діяльність.

Як відомо з теорії державного регулювання ринкової економіки, методи впливу держави можуть бути класифіковані як прямі і непрямі (опосередковані) [136].

Методи прямого впливу безпосередньо впливають на функціонування банківської системи, діяльність Національного банку України та комерційних банків. Такий безпосередній вплив здійснюється за допомогою інструментів адміністративно-правового характеру та економічних інструментів прямого впливу. Останні спрямовано на регулювання темпів зростання та структури економіки, обсягів виробничого та невиробничого споживання, масштабів діяльності суспільного сектору економіки та ін.

Основними інструментами прямого державного регулювання стійкості банківської системи є нормативно-правові акти, що впроваджують єдиний державний механізм функціонування банківської системи, регулювання, нагляду і контролю за банківською діяльністю в Україні, включаючи діяльність Національного банку України.

До складу економічних інструментів прямого впливу відносяться макроекономічні плани та цільові комплексні програми, що прямо або опосередковано впливають на стан банківської системи та її стійкість.

Комплекс стратегічних заходів, що входять до цільової складової механізму забезпечення стійкості банківської системи (пункт 1.3 даного дослідження) в Україні формується Указами Президента України, нормативними актами Кабінету Міністрів України, іншими нормативно-правовими актами. Як зазначалося раніше, стратегічний план розвитку банківської системи України повинен містити аналіз її роботи в передплановому періоді з визначенням основних проблем, які повинні вирішуватися в ході реалізації даної програми, визначати цілі та завдання, що стоять перед нею на плановому етапі відповідно до результатів аналізу та виявлених проблем, критерії досягнення поставлених цілей, конкретних

завдань, відповідальних органів чи осіб, відповідальних за реалізацію плану.

Суб'єкти, що входять до складу зовнішнього механізму забезпечення стійкості банківської системи, повинні визначати базові плани розвитку банківської системи, що відбувається шляхом розробки як загальної концепції розвитку банківської системи, так і окремих програм, що розробляються в межах даної концепції, та забезпечують її реалізацію на окремих локальних напрямках (програма провадження корпоративного управління, програма фінансового оздоровлення тощо)

На даний момент Комплексна програма розвитку банківської системи України на довгостроковий період не розроблена, хоча це вступає у протиріччя Указу Президента України від 24 листопада 2005 року № 1648/2005 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 червня 2005 року «Про заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні» та від 28 жовтня 2005 року «Про заходи щодо утвердження гарантій та підвищення ефективності захисту права власності в Україні» та Указу Президента України від 20 липня 2007 року № 659/2007 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 року «Про хід виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні».

Відсутність такої програми суттєво зменшує керованість банківської системи України, у тому числі в контексті забезпечення її стійкості, оскільки саме цільова складова виступає основою механізму забезпечення стійкості, яка визначає кількісні параметри та обмеження, впливає на внутрішню структуру та взаємозв'язки між підсистемами тощо. Як наслідок виникає внутрішня розбалансованість системи, порушення комплексності у прийнятті рішень, що може призвести до втрати стійкості.

Виходячи з наведених тверджень, вважаємо потрібною розробку як перспективної програми розвитку банківської системи, так і в її рамках прийняття середньо- і короткострокових програм досягнення стійкості роботи банківських та інших фінансово кредитних установ.

Методи непрямого регулювання – це методи, які регламентують поведінку суб'єктів ринку не прямо, а опосередковано, через створення певного економічного середовища, яке змушує їх діяти в потрібному державі напрямку. Опосередковане регулювання – це вплив на економічні інтереси. Держава втілює в життя свої рішення на підставі мотивації. У даному контексті мотивація – це процес спонукання суб'єктів ринку до діяльності в напрямку державних пріоритетів.

Як інструменти непрямих (економічних та коригувальних) методів в Україні використовують інструменти фіскальної, бюджетної, податкової та, особливо, грошово-кредитної політики держави, а також пільгове кредитування та фінансову допомогу банкам в кризових ситуаціях.

Отже, зовнішній механізм забезпечення стійкості банківської системи України – це узагальнююче поняття, що включає прямий та опосередкований вплив державних органів на стійкість банківської системи та банківську діяльність в Україні.

На рівні банківської системи України основним суб'єктом забезпечення стійкості є Національний банк України. Правовий статус, принципи організації і діяльності Національного банку України визначені Конституцією України [137] та Законом України «Про Національний банк України» [93].

Для належного виконання Національним банком своїх функцій важливе значення має законодавче закріплення у Законі України «Про Національний банк України» положення про гарантії невторчання у статус НБУ, згідно з яким не допускається вторчання органів законодавчої та виконавчої влади, їх посадових осіб у виконання функцій і повноважень Ради чи Правління НБУ інакше, як у межах, визначених зазначеним Законом. Тим самим підвищено правовий статус НБУ, забезпечено самостійність у проведенні ним єдиної державної грошово-кредитної політики, запобіганні неконтрольованій емісії грошей.

Задля гарантування незалежності Національного банку України важливим є формальне закріплення у законодавстві питань, пов'язаних із персональною

та фінансовою його незалежністю. Для забезпечення персональної незалежності Національного банку України необхідно внести зміни до Закону України «Про Національний банк України», з метою встановлення чітких вимог до членів Ради Національного банку України та визначення правових підстав для припинення повноважень голови Національного банку України і членів Ради Національного банку України.

Важливим є запровадження правила «ефекту оголошення» щодо перспектив грошово-кредитної політики та розвитку банківської системи, згідно якого заяви про можливі зміни у політиці Національного банку України оголошувалися б виключно відповідними посадовими особами Національного банку України. Введення цього правила не виключає активної співпраці Національного банку України з іншими органами влади та управління.

Фінансова автономія передбачає наявність усталених процедур щодо акумуляції та розподілу ресурсів Національного банку України, що виключає будь-яку можливість фінансового тиску на нього з боку Кабінету Міністрів України. Національний банк повинен мати можливість акумулювати резерви задля досягнення розміру власного капіталу, необхідного для покриття потенційних ризиків його діяльності. Національний банк спочатку повинен здійснювати відрахування на поповнення загального резерву та формування власного капіталу, а лише потім спрямовувати перевищення доходів над видатками Національного банку України до державного бюджету. Для забезпечення цього також необхідно внести зміни до Закону України «Про Національний банк України».

Зміст діяльності НБУ розкривається через систему його функцій, основних напрямів діяльності. Згідно зі статтею 99 Конституції України основною функцією центрального банку держави – Національного банку України – є забезпечення стабільності грошової одиниці – гривні. На виконання своєї основної функції Національний банк сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також, у межах своїх повноважень, – цінової стабільності.

Діяльність Національного банку України, спрямована на забезпечення стійкості окремих банків, реалізується шляхом банківського регулювання та нагляду.

Так, ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» визначає банківський нагляд як систему контролю та активних впорядкованих дій Національного банку, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими фінансово-кредитними установами у процесі їх діяльності законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників, а банківське регулювання визначає як одну з функцій Національного банку, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Разом з тим, аналіз змісту Закону про Національний банк дозволяє стверджувати, що законодавець не завжди послідовний щодо свого розуміння даних понять. Так, у п. 8 ст. 7 Закону про Національний банк банківське регулювання та нагляд розглядаються як єдина самостійна функція Національного банку, а в ч. 2 ст. 55 йдеться про те, що Національний банк здійснює функції банківського регулювання і нагляду, тобто дві окремі функції.

Проте ряд вчених не акцентує увагу на цих розбіжностях і визначає поняття «банківське регулювання» в повній відповідності до букви нормативно-правового акта, а саме згідно зі ст. 1 Закону про Національний банк [138, С. 282].

Відповідно до ст. 61 Закону про Національний банк України Національний банк здійснює державне регулювання діяльності банків у формах, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність», як безпосередньо, так і через створений ним орган банківського нагляду.

Відповідно до ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у таких формах [139]:

1. Адміністративне регулювання:

- реєстрація банків і ліцензування їх діяльності;
- встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- нагляд за діяльністю банків;
- надання рекомендацій щодо діяльності банків.

2. Індикативне регулювання:

- встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- визначення норм обов'язкових резервів для банків;
- встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;
- визначення процентної політики;
- рефінансування банків;
- кореспондентських відносин;
- управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції;
- операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- імпорту та експорту капіталу.

Велике значення для ефективності банківського регулювання має нормотворча функція Національного банку України. Національний банк видає нормативно-правові акти з питань, віднесених до його повноважень, які є обов'язковими для органів державної влади й місцевого самоврядування, банків, підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб.

У складі функціональних підсистем механізму забезпечення стійкості банківської системи важлива роль відводиться системам та методам банківського нагляду. Рівень організації нагляду безпосередньо впливає на стійкість банківської системи, сприяє удосконаленню системи управління нею.

У широкому розумінні банківський нагляд – це система, якою користується держава, щоб гарантувати стійкість фінансової системи, її безпеку

та здоров'я [140, С. 5].

Під поняттям «банківський нагляд» у вітчизняній практиці розуміють систему контролю та активних упорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність відповідно до законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стійкості банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку.

Аналіз поняття «банківський нагляд» дає можливість стверджувати, що він являє собою одну з форм управлінської діяльності держави, оскільки в зазначених відносинах центральний банк реалізує функцію державного управління банківською системою сектором.

Інакше кажучи, банківський нагляд є тією сферою, яка має розглядатися як об'єкт державного управління, а діяльність фінансових установ – як сфера суспільного життя, де управлінська діяльність необхідна, бажана й доцільна.

Правильне розуміння поняття «банківський нагляд», на наш погляд, можливе лише на основі виявлення його принципів, завдань та мети.

Основні (базові) принципи ефективного банківського нагляду сформулював Базельський комітет з банківського регулювання у квітні 1997р.

При відпрацюванні основних принципів ефективного банківського нагляду базовими були такі положення:

- основною метою нагляду є зменшення ризику втрат для вкладників та інших кредиторів, а також підтримка довіри до фінансово-банківської системи;

- органам нагляду необхідно сприяти організації ринкової дисципліни за рахунок встановлення ефективного корпоративного керівництва (через створення необхідної структури та визначення переліку обов'язків для правління банку та його керівництва), а також сприяти збільшенню прозорості ринку для полегшення контролю;

- для ефективного виконання своїх обов'язків співробітники наглядових органів повинні мати операційну незалежність, засоби й повноваження для отримання інформації як на місці, так і дистанційно, а також повноваження для застосування прийнятих ними рішень;

- органи нагляду мають повністю розуміти природу банківських операцій і контролювати, наскільки це можливо, ризики, з якими стикаються банки;

- ефективний банківський нагляд вимагає оцінки рівня ризику окремих банків і відповідного розподілу ресурсів;

- органи нагляду мають бути впевнені у тому, що ресурси банків (включаючи статутний капітал, кваліфіковане керівництво, ефективну систему внутрішнього контролю та бухгалтерської звітності) достатні для того, щоб брати на себе той чи інший ризик;

- необхідне тісне співробітництво з органами нагляду інших країн, особливо при міжнародних банківських операціях [141, С. 257].

До того ж банківський нагляд має створювати ефективну й конкурентноздатну банківську систему, динамічно реагувати на всі зміни на ринку, виявляти готовність періодично переглядати політику та практику нагляду з урахуванням нових змін і тенденцій на ринку. При цьому банківський нагляд не може виступати гарантом проти банкрутства.

З урахуванням викладеного, Базельський комітет з банківського регулювання сформулював 25 принципів ефективного нагляду за банківською діяльністю. До них належать:

- попередні умови ефективного банківського нагляду;
- ліцензування і структура нагляду;
- пруденційні правила й вимоги;
- методи поточного банківського нагляду;
- вимоги, що пред'являються до інформації;
- офіційні повноваження наглядових органів;
- транскордонні банківські операції [131, С. 258-261].

Викладені принципи, сформульовані Базельським комітетом з банківського регулювання, слід розглядати як мінімальні вимоги, які кожна країна доповнює, виходячи з властивих лише їй умов та можливих ризиків. При цьому аксіомою вважається те, що центральний банк держави, у тому числі Національний банк України, здійснює покладену на нього функцію нагляду у повній відповідності до принципів ефективного банківського нагляду.

Головними завданнями, що стоять перед будь-якою системою банківського нагляду, є:

- гарантія стійкості банківської системи для підвищення і сприяння економічному зростанню країни;
- захист вкладників, які розміщують свої кошти в банках. Це завдання пов'язане з підтримкою довіри громадськості до банківської системи, втрата якої призводить до послаблення останньої і таких макроекономічних наслідків, як скорочення грошової пропозиції, розвал системи платежів, більш несподівані зобов'язання уряду, економічна нестабільність у державі;
- підвищення конкуренції в банківському секторі: банківські закони й положення мають бути спрямовані на заохочення конкуренції і попередження монополії та дій, що перешкоджають конкуренції;
- підвищення ефективності банківської справи і справедливий розподіл кредиту в економіці: банківська система має відповідати вимогам суспільства високою якістю фінансових послуг за прийнятною вартістю. Грошові кошти мають надходити до економічних секторів, які можуть використовувати їх найбільш продуктивно й ефективно.

Водночас слід наголосити на тому, що банківський нагляд має базуватися на нормах спеціального банківського законодавства. У свою чергу, центральний банк завжди є провідником монетарної політики, і саме ця його функція вимагає насамперед наявності сильної і пристосованої до ринкових умов банківської системи. Як результат завдання банківського нагляду тісно пов'язані й визначаються завданнями і функціями центрального банку як органу, що визначає і здійснює грошово-кредитну політику в державі.

До концепції банківського нагляду має бути закладена відсутність можливості втручання в договірні відносини клієнта і банку, які мають вирішуватися за взаємною згодою сторін або в судовому порядку. Нагляд слугує виключно суспільним цілям – захисту вкладів і підтриманню ефективної кредитної системи.

Метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках. Інакше кажучи, окреслюючи мету банківського нагляду, окремо виділяється аспект підтримання стійкості банківської системи, оскільки банки мають забезпечити виконання своїх платіжних зобов'язань в економічно складний час.

Для досягнення даної мети зусилля банківського нагляду мають бути спрямовані на реалізацію таких цілей:

- впровадження, підтримка та розвиток широкого кола фінансових послуг в інтересах банківської системи зокрема та економіки держави у цілому;
- забезпечення ефективної і надійної роботи банків та їх спроможність задовольняти потреби, вимоги і претензії своїх клієнтів;
- забезпечення відповідності діяльності банківської системи грошово-кредитній політиці центрального банку, враховуючи той фактор, що регулювання може суперечити їх цілям і завданням;
- забезпечення дотримання законів, нормативно-правових актів центрального банку, якими встановлено правила, що передбачають відповідний рівень компетенції ведення банківської справи.

Технологія ефективного банківського нагляду передбачає:

- передумови, що визначають розподіл цілей, функцій та зобов'язань кожного учасника банківського ринку;
- ліцензування і структуру, які чітко окреслюють коло установ, охоплених банківським наглядом, види їх діяльності, що потребують ліцензування, а також передбачають оцінку власності банку, ділових якостей

його керівників, реальності операційних планів, системи внутрішнього контролю та прогноз фінансового стану банку на майбутнє;

- пруденційні вимоги і пруденційне регулювання, тобто вимоги щодо обов'язкової наявності мінімального капіталу, який би відповідав рівневі ризиків банку; ведення ним ефективної політики та оволодіння процедурами оцінки якості активів і забезпечення, а також резервів для відшкодування можливих втрат за кредитами; лімітів для обмеження розміру ризику на одного позичальника чи групу позичальників; наявності адекватної системи внутрішнього контролю та аудиту;

- наявність методики поточного банківського регулювання, яка органічно поєднує дистанційний та інспекційний нагляд і передбачає постійні контакти з керівництвом банку, створення ефективної системи збору, розгляду та аналізу пруденційних звітів і статистичних даних;

- вимоги щодо надання необхідної інформації, завдяки чому органи нагляду отримують правдиву звітність про фінансовий стан банку;

- повноваження, які дозволяють органам нагляду вживати адекватні виправні заходи щодо банку в разі порушення ним пруденційних вимог ведення банківської справи, чинного законодавства або створення ситуації, яка загрожує інтересам вкладників;

- міжнародні банківські операції – нагляд за діяльністю банків за межами країни та обмін інформацією із зарубіжними колегами [131, С. 262].

До системи наглядової діяльності входить декілька основних напрямів, зокрема:

- державний нагляд, що здійснюється Національним банком;
- внутрішній банківський контроль (внутрішній аудит), що проводиться відповідною службою банківської установи;

- зовнішній аудит – проводиться незалежними недержавними аудиторськими компаніями.

Фактично при такому підході втілюються основні чотири підходи до проведення банківського нагляду, зокрема:

- надання інформації;
- саморегулювання шляхом внутрішнього аудиту й контролю, а також шляхом зовнішнього аудиту;
- перевірка центральним банком;
- схема гарантування депозитів (визначає гарантування депозитів).

Правова інфраструктура ефективного банківського контролю може змінюватися залежно від країни, але в багатьох випадках вона, як зазначають вітчизняні дослідники, має три рівні:

1) законодавство. Законодавчий акт чи банківське законодавство, прийняте парламентом чи іншим законодавчим органом, дає широкі офіційні права контролюючим органам. Якщо до такого законодавства вносяться поправки або воно повністю переглядається, це спричиняє масштабний законодавчий процес;

2) серії регулятивних правил. Визначення інтерпретуючих вимог чи обмежень, що вносяться органами нагляду відповідно до їхніх повноважень. Приклади включають правила регулювання достатності капіталу банку або кредитування банком своїх директорів;

3) роз'яснення політики. Це може бути інтерпретація чи роз'яснення, що надається наглядовим органом для деталізації своїх дій щодо застосування законодавства або регулятивних правил.

Отже, правова інфраструктура має надати Національному банку України права й повноваження виконувати свої завдання щодо раціонального банківського нагляду від моменту створення, і якщо необхідно, до початку процесу ліквідації банку.

Для забезпечення ефективного здійснення банківського нагляду в законодавчому порядку мають бути визначені такі властиві органу банківського нагляду основні риси, як:

- наявність повноважень щодо встановлення економічних нормативів, яких банки мають дотримуватися і керуватися ними у своїй діяльності;

- можливість щодо запиту інформації в будь-якій формі і в будь-які строки відносно фінансового стану банків та дотримання ними економічних нормативів;
- можливість проведення інспектування діяльності банків, у тому числі мати доступ до будь-якої інформації і в банку, і поза ним;
- наявність повноважень щодо застосування певних примусових заходів стосовно банків, зокрема можливість усунення з посади і зміни членів правління й керівництва з метою забезпечення дотримання економічних нормативів.

Проблема банківського нагляду у вітчизняній літературі розглядалась і через призму його основних принципів, до яких належать: законність, незалежність, гласність, постійність, плановість, обов'язковість та неупередженість посадових осіб, які здійснюють перевірки, по відношенню до фінансових установ.

Принцип законності є визначальним у побудові компетенції центрального банку, він закріплює вимогу дотримуватись норм Основного Закону України та чинного законодавства.

Враховуючи принцип верховенства права, закріплений у ст. 8 Конституції України, закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і мають відповідати їй.

Положення ст. 55 Закону про Національний банк встановлює, що Національний банк здійснює функції банківського регулювання і нагляду за діяльністю банків у межах і порядку, передбачених законодавством України.

Незалежність як один із принципів побудови системи діючого банківського нагляду впливає зазвичай із правового статусу центрального банку і ґрунтується на нормах як Конституції України, так і чинного банківського законодавства. Закріплені законодавством загальні функції і повноваження наділяють Національний банк незалежним статусом щодо організації та регулювання банківської справи, у тому числі й у відносинах нагляду. Зокрема, відповідно до ст. 72 Закону про банки, Національний банк

України має право здійснювати перевірку осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку, з метою дотримання банківського законодавства.

Об'єктивність є одним з основоположних принципів організації наглядової діяльності і базується на неупередженості та безсторонності здійснюваної контрольної діяльності. Згідно зі ст. 63 Закону про Національний банк, останній не має права вимагати від банків виконання операцій та інших дій, не передбачених законами України та нормативними актами Національного банку.

При цьому слід розуміти, що центральний банк не повинен віддавати перевагу окремим представникам банківського бізнесу, хіба що за винятком ситуацій, коли для забезпечення стабільності всієї банківської системи центробанк зменшує економічні нормативи для конкретного банку у випадку його тимчасових фінансових проблем для відтворення нормальної фінансової діяльності.

Компетентність контролюючих органів (Національного банку та його філій) впливає з попередніх принципів і пов'язана не лише з чітким встановленням компетенції органів контролю, а й із професійною здатністю посадових осіб відповідних структурних підрозділів центробанку якісно, у встановлені терміни та в межах загальноприйнятої центробанком політики виконувати свої повноваження у сфері здійснення контролю.

Наглядові функції Національного банку здійснюються центральним банком як безпосередньо, так і через створений ним орган банківського нагляду. Що ж до останнього, то він реалізує такі повноваження:

1) здійснює всі види перевірок банків в Україні (крім перевірок і ревізій фінансово-господарської діяльності), а також перевірку достовірності інформації, що надається юридичними і фізичними особами при реєстрації банків, та ліцензування банківських операцій;

2) може вимагати від банків проведення загальних зборів акціонерів (учасників) і визначає питання, за якими мають бути прийняті рішення;

3) може брати участь у роботі зборів акціонерів (учасників), засідань спостережної ради, правління та ревізійної комісії банку з правом дорадчого голосу (ст. 62 Закону про Національний банк).

Принцип гласності також має визначальне значення для організації банківського нагляду і складається з декількох взаємодоповнюючих аспектів. Його основи встановлені ст. 57 Конституцією України і полягають у тому, що закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом. У протилежному випадку вони є не чинними.

З одного боку, нормативно-правові акти Національного банку підлягають державній реєстрації в Міністерстві юстиції України й набувають сили після дотримання встановленої законодавством процедури. Тобто оприлюднення актів центрального банку, в тому числі й тих, що пов'язані з організацією банківського нагляду, має відбуватися відповідно до норм спеціального банківського законодавства.

З іншого боку, гласність є визначальним принципом і для роботи суб'єкта, що перевіряється, тобто банківської установи. Відповідно до ст. 70 Закону про банки, банк зобов'язаний публікувати квартальні баланси, а також звіт про прибутки (збитки) в газеті «Урядовий кур'єр» чи «Голос України» протягом місяця, наступного за звітним кварталом.

Банк зобов'язаний публікувати річну фінансову звітність, підтверджену аудитором, не пізніше 1 червня наступного за звітним року в газеті «Урядовий кур'єр» чи «Голос України».

Принцип плановості при здійсненні контрольних повноважень центральним банком закладений у Законі про банки та у відповідних актах Національного банку, що регулюють порядок проведення перевірок. Зокрема, відповідно до ст. 71 зазначеного Закону, кожний банк є об'єктом перевірки на місці інспекторами Національного банку чи призначеними ним аудиторами.

Перевірка банків здійснюється відповідно до плану, затвердженого Національним банком України. Планова перевірка здійснюється не частіше

одного разу на рік. Про проведення планової перевірки Національний банк України зобов'язаний повідомити банк не пізніше ніж за 10 днів до її початку.

Що до принципу постійності, то одним із його проявів є закріплений законом обов'язок банків подавати Національному банку фінансову і статистичну звітність щодо роботи банку, його операцій, ліквідності, платоспроможності, прибутковості, а також інформацію афілійованих осіб банку з метою оцінки його фінансового стану (ст. 69).

Розглянемо основні напрямки удосконалення банківського нагляду в контексті розвитку банківської системи України з урахуванням загальносвітових тенденцій, оскільки банківський нагляд – це динамічна функція забезпечення стійкості банківських систем, яка повинна адекватно реагувати на мінливе зовнішнє середовище.

Процес глобалізації світових фінансових ринків, до якого приєдналася і Україна в контексті євроінтеграційних процесів та вступу до СОТ, супроводжується виникненням ряду потенційних і конкретних ризиків.

По-перше, з'являється можливість проникнення в український банківський сектор капіталу юридичних осіб, в тому числі капіталу нерезидентів, з нестійким фінансовим становищем та сумнівною діловою репутацією. У зв'язку з цим органам банківського нагляду необхідно посилити вимоги щодо надійності новостворюваних іноземних банківських установ шляхом створення відповідних критеріїв їх допуску на український ринок; сформулювати чіткі правила для роботи іноземних банків; узгодити українське законодавство з європейськими вимогами для покращення інвестиційного клімату.

По-друге, інтернаціоналізація може привести до перетину компетенцій національних органів нагляду, що призводить до необхідності чіткого виділення нагляду за діяльністю міжнародних інститутів на окремих сегментах ринку.

По третє, посилення конкуренції у банківській системі призведе до активізації процесів злиттів та поглинань (консолідації банківської системи).

Політика центрального банку в цьому питанні повинна бути спрямована на спрощення і здешевлення процедури злиття або поглинання, створюючи відповідні економічні і правові умови для реалізації цих завдань. Водночас негативним наслідком консолідації є ймовірність виникнення надвеликих банків, втрата стійкості яких може призвести до системної кризи, що вимагає розробки окремого механізму нагляду за такими установами.

Крім того, у результаті включення банківської системи України у світовий фінансовий простір, зростає залежність банків від стану світової економіки. Вітчизняні банки виступають активними учасниками міжнародних ринків капіталу. Частка зовнішніх запозичень у сукупних зобов'язаннях знаходиться на рівні 25-30%, причому основними учасниками виступають в основному великі банки, а також незначна частка середніх, що концентрує ризики, пов'язані із зовнішніми запозиченнями саме на системних банках. Водночас, як зазначалося в попередніх розділах роботи, завдяки розгалуженій мережі кореспондентських відносин виникає так званий «ефект зараження». Це означає, що навіть ті банки, які працюють виключно на національних ринках, чутливі до світових фінансових криз, тобто високий рівень перетину фінансових ринків підвищує небезпеку передачі ризиків.

Тому необхідним є удосконалення системи банківського нагляду в Україні з урахуванням сучасних міжнародних вимог з метою забезпечення динамічного розвитку банківської системи України, її конкурентоспроможності на міжнародному ринку банківських послуг.

На підставі аналізу тенденцій розвитку банківської системи і банківського нагляду на основі підходу Нікітіної Т.В. (див. додаток В) нами удосконалена схема процесу гармонізації міжнародного банківського нагляду, що складається з чотирьох етапів (рис. 2.8).

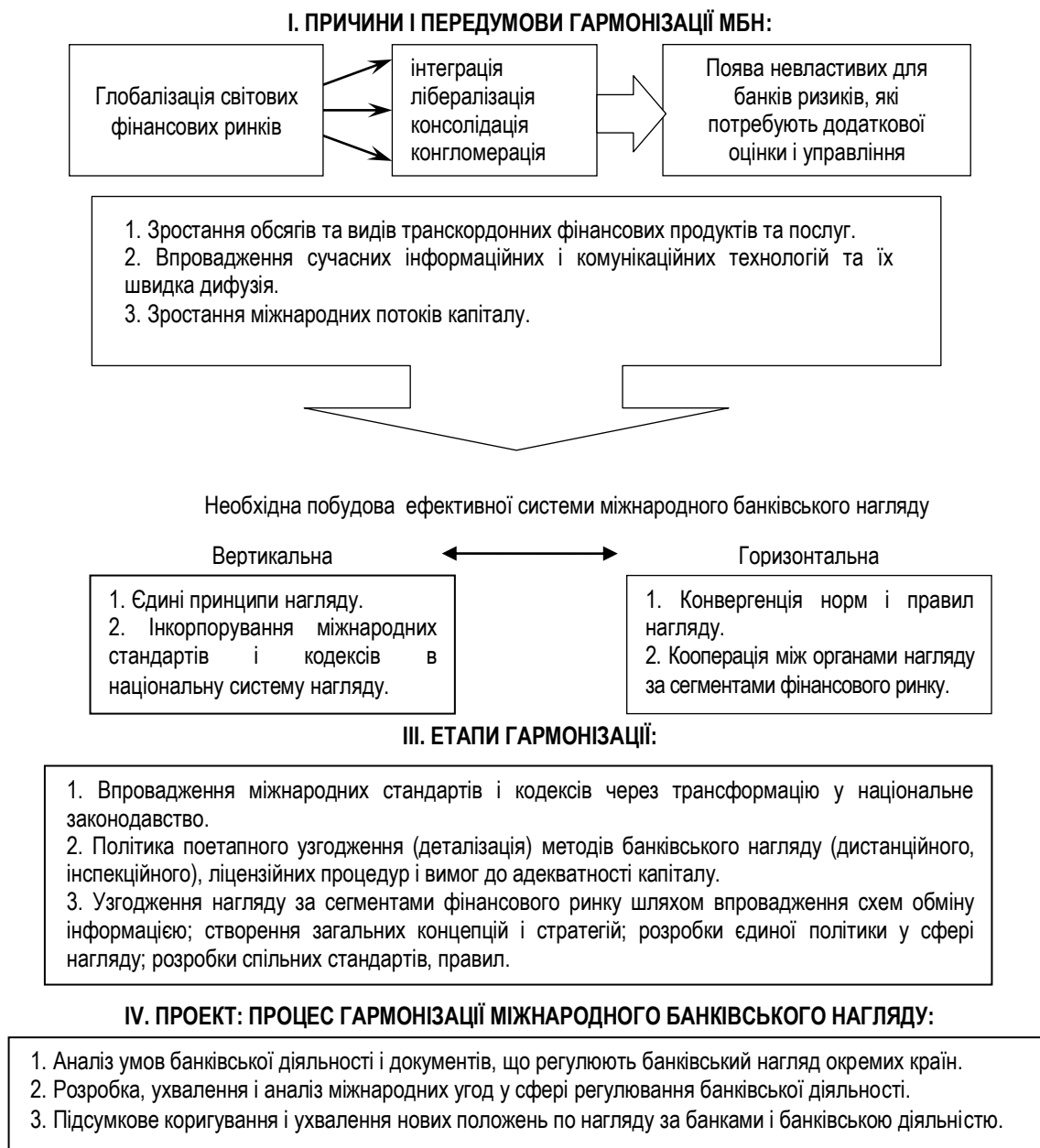

Рис. 2.8. Схема гармонізації міжнародного банківського нагляду

В основу удосконалення нагляду в сучасних умовах розвитку банківської системи, що супроводжується процесами лібералізації валютних ринків, інтеграційними процесами повинна бути, на наш погляд, покладена оцінка ефективності управління ризиками в банках [142].

Тому Національний банк України повинен перейти від нагляду за діяльністю банку (оцінки його фінансової стійкості в ході виїзного та

безвизного нагляду) на нагляд на основі оцінки якості внутрішніх процесів і структур аналізу, контролю та мінімізації ризиків на рівні банку. Таким чином, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку банківської системи та розвитку світової економіки, пріоритетним завданням банківського нагляду в системі забезпечення стійкості банківської системи є оцінка ним ступеню захисту банку від ризиків, тобто акцент переміщується на ефективність внутрішньобанківського ризик-менеджменту.

У зв'язку з цим у напрямі впровадження процесу нагляду на основі оцінки ризиків необхідним є сприяння розвитку у банківському нагляді підходів, орієнтованих на ризик, що включають в себе оцінку кількісних характеристик ризику та якості управління ризиками, як на рівні індивідуального банку, так і банківської системи в цілому, що сприятиме підвищенню надійності та стабільності банківської системи України.

Розвиток підходів, орієнтованих на ризик, у банківському нагляді повинен здійснюватися шляхом:

- перенесення акценту при проведенні інспекційних перевірок правильності здійснення банківських операцій на оцінку ризиків, що виникають у результаті їх здійснення;
- зосередження нагляду за діяльністю банків на оцінці кількісних характеристик ризиків та якості управління ризиками;
- переходу від оцінки подій у діяльності банку, що сталися в минулому, на прогнозування розвитку банку та притаманних йому ризиків;
- впровадження нагляду за діяльністю банків на консолідованій основі, включаючи оцінку ризиків, що виникають через взаємини в межах банківських об'єднань та мають існуючий та/або потенційний вплив на об'єкт банківського нагляду;
- продовження роботи, спрямованої на підвищення розміру, якості банківського капіталу та його адекватності рівню ризиків, що приймаються банком.

Проте при цьому, на наш погляд, важливо, щоб процес управління

ризиками відбувався не відокремлено, а за сприяння органів банківського регулювання і нагляду.

Подальший розвиток процесу консолідованого нагляду повинен здійснюватися у напрямках визначення складу консолідованих груп, удосконалення складу консолідованої звітності і забезпечення її достовірності, розроблення процедур аналізу впливу учасників консолідованої групи на діяльність банку та показники його консолідованої звітності як при здійсненні безвізного (документарного) нагляду, так і при проведенні інспекційних перевірок.

З метою забезпечення служби банківського нагляду інформацією про організаційну структуру консолідованої групи, що є важливою передумовою організації консолідованого нагляду, на наш погляд, необхідним є розширення повноважень Національного банку України з отримання інформації, що дозволяє скласти повне уявлення про структуру консолідованої групи та її власників.

Важливим напрямком роботи у цій сфері є удосконалення процедур санації, реорганізації та ліквідації банків, що дозволить забезпечити ефективний захист інтересів кредиторів і вкладників банків та повинно здійснюватися у таких напрямках:

- удосконалення на законодавчому рівні процедури ліквідації банків, у тому числі продажу майна (активів) банку, що ліквідовуються;
- забезпечення нормативного регулювання процедури реорганізації банків;
- удосконалення методичних рекомендацій щодо визначення критеріїв проблемності у діяльності банків;
- забезпечення своєчасного реагування служби банківського нагляду на погіршення фінансового стану банку;
- удосконалення процедур відновлення належного фінансового стану банку під час тимчасової адміністрації;

– удосконалення процедур підготовки кризових менеджерів (тимчасових адміністраторів і ліквідаторів банку).

Національний банк України повинен сприяти внесенню змін до законодавства України щодо розширення повноважень служби банківського нагляду в роботі з банками, діяльність яких потребує посиленого нагляду відповідно до рекомендацій Базельського Комітету з питань банківського нагляду.

У частині підходів до організації нагляду також можна говорити про необхідність істотних змін. Організація нагляду повинна базуватися не на керівних вказівках Базеля з того або іншого конкретного питання, а на виборі кожним органом нагляду оптимальної моделі, заснованої на реалізації єдиних принципів, що акцептуються міжнародним співтовариством, стосовно умов, що визначаються специфікою економіки і банківської системи кожної країни.

Вивчення впливу Базеля II на концепцію сучасного банківського нагляду дозволяє нам зробити висновок про формування нової концепції банківського нагляду, яка полягає в збалансованому поєднанні «інтернаціональної» і «національної» складової, тобто політики конфедералізму в нагляді. При збереженні провідної ролі інтернаціональної складової (єдині принципи) додаткове значення надається урахуванню національних особливостей банківської і фінансової системи.

Удосконалення внутрішньої організації банківського нагляду передбачає приведення організаційної структури банківського нагляду у відповідність до нових наглядових підходів і процесів, що планується здійснити за результатами визначення вимог щодо забезпечення послідовності наглядових процесів і функцій, усунення дублювання функцій центрального апарату та територіальних управлінь.

Зокрема, доцільним є запровадження нових форм організації процесів безвиїзного нагляду та виїзного інспектування шляхом перерозподілу функцій між центральним апаратом і територіальними управліннями та запровадження

практики інституту кураторів системних (найбільших) банків на постійній основі.

Таким чином, основним принципом удосконалення системи банківського нагляду є впровадження стратегії активної ролі банківського нагляду, орієнтованого на виявлення проблем у діяльності банку на ранніх стадіях їх виникнення та своєчасного реагування Національного банку України з метою їх запобігання та уникнення кризових явищ або пом'якшення їх впливу на економіку.

Для ефективного функціонування моделі банківського нагляду в Україні з урахуванням міжнародних вимог найважливішими умовами на сьогоднішній день є:

- визначення режиму банківського нагляду і застосування при необхідності заходів наглядового реагування виходячи, перш за все, з характеру ризиків, прийнятих банком, і якості управління ризиками;
- забезпечення функціонування системи раннього реагування і застосування комплексної оцінки діяльності банків, що включає оцінку якості управління і внутрішнього контролю;
- підвищення оперативності і ефективності рішень, що приймаються в рамках банківського нагляду
- забезпечення на законодавчому рівні механізму взаємодії між органами банківського нагляду і аудиторами.

На рівні комерційних банків використовуються внутрішні механізми забезпечення стійкості, до яких відносяться моделі оцінки ризиків, що можуть призвести до втрати стійкості, та методи управління ними.

Важливість адекватних систем ризик-менеджменту відображено у Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [143]. Додатковим чинником актуальності виступає Базельська угода II, яка набрала чинності у 2006 році. Не можна обійти і чинник, пов'язаний з необхідністю вдосконалення моніторингу банківського ризику в контексті функції нагляду, яку здійснює Національний

банк України. Наявність адекватної системи ризик-менеджменту в комерційному банку суттєво підвищуватиме ступінь наглядової функції та сприятиме її якісному виконанню.

Процес управління ризиками має охоплювати всі види діяльності банку, які впливають на параметри його ризиків та має бути безперервним процесом аналізу ситуації та оточення, в яких виникають ризики, і прийняття управлінських рішень щодо впливу на самі ризики та/або на рівень уразливості банку до таких ризиків.

Рішення щодо управління ризиками можуть передбачати, зокрема, уникнення ризику: відмову від його прийняття; його мінімізацію, у тому числі за рахунок пом'якшувальних факторів та/або передавання ризику на інших осіб (через похідні інструменти або страхування), установлення лімітів на експозицію банку та інші методи впливу на ризик (носія ризику) або рівень уразливості банку до нього

Діяльність з управління ризиками здійснюється через організаційну структуру, яку визначають культура організації, розмір і складність відповідних бізнес-операцій, види ризику, що приймаються, та суттєвість можливих негативних наслідків. Таким чином, у різних банках практична реалізація методів управління ризиками може відрізнятися.

Процес ризик-менеджменту в банку повинен охоплювати всі його структурні рівні – від управлінського (спостережної ради та правління) до рівня, на якому безпосередньо приймаються та/або генеруються ризики.

До процесу ризик-менеджменту мають бути залучені такі функціональні та структурні підрозділи банку:

- спостережна рада – у межах своїх функцій та відповідальності перед власниками банку, вкладниками/контрагентами та органами банківського нагляду;

- правління банку – у межах своїх повноважень та відповідальності перед спостережною радою банку, вкладниками/контрагентами та органами банківського нагляду;

- підрозділ з ризик-менеджменту – у межах своїх функцій щодо виявлення, кількісної та якісної оцінки, контролю та моніторингу ризиків;
- бек-офіси – у межах своїх функцій контролю за дотриманням встановлених вимог;
- фронт-офіси – у межах своїх функцій прийняття банком ризиків у рамках доведених повноважень.

Слід виділити три підходи до організації ризик-менеджменту. По-перше, управління ризиками в рамках своєї компетенції можуть займатися відділи банку. Подібний підхід є по суті, «мікро-ризик менеджментом». З концептуальної точки зору принциповим є те, що ризики на рівні всього банку в кількісному виразі не інтегрувалися.

Другий підхід є своєрідним пасивним ризик-менеджментом із залученням зовнішніх консультантів, які проводять оцінку ризиків, готують аналітичну звітну інформацію з власними висновками і пропозиціями, які подаються на рівень Правління і Спостережної ради банку

У 90-х роках в банках започатковуються системи інтегрального типу «знизу –вверх». Сутність їх полягає у наявності в банку незалежного відділу ризик-менеджменту, який здійснює моніторинг, кількісну оцінку основних ризиків банку (кредитного, валютного, процентного, ліквідності) та створює комплексну інтегровану оцінку на рівні всього банку. В обов'язки даного відділу повинна входити координація процесу управління ризиками та періодична звітність про виконану роботу. В залежності від потреб начальник відділу може входити у Правління банку і підпорядковуватися безпосередньо голові Правління.

На початку 2000-х років в банках з'являється принципово новий підхід в інтегральній оцінці ризиків – «зверху вниз». Його об'єктом виступає сукупний ризик та дохід банку. За таким підходом спочатку на рівні всього банку розв'язуються задачі ідентифікації, аналізу й оцінки ризиків, які впливають на зниження сукупного прибутку банку та його ринкової вартості. Виходячи з цього, здійснюється розподіл ризик-капіталу за напрямками діяльності банку.

Зазначимо, що формування груп ризик-менеджменту необхідно проводити за узгодженням із загальною фінансовою стратегією банку та принципах виваженої кадрової політики. За основу у процесі створення груп ризик-менеджменту слід взяти такі рамкові ознаки :

Таким чином, достатність та збалансованість усіх ланок інфраструктури у системі управління ризиками потребує наявності:

1. збалансування інформаційних потоків, тобто прийом, розподіл та перерозподіл інформації за структурними підрозділами, щодо наявних та можливих ризиків діяльності;

2. оптимізації організаційної структури банку;

3. створення на принципах ефективності груп ризик-менеджерів, як осіб, що несуть найбільшу відповідальність за управління ризиками.

Дослідження питання про тип системи ризик-менеджменту в українських банках вказує на суттєве відставання в організації систем ризик-менеджменту. Так, переважна більшість банків (80%) використовує системи ризик менеджменту, за якими ризики оцінюються окремо за кожною категорією. Експерти з цих банків вказують на відсутність потреби і інтегральній оцінці ризиків, в переважній більшості випадків вони не планують впровадження інтегральної системи оцінки ризиків в майбутньому. Серед тих банків, які запровадили інтегральні системи, переважна більшість використовує системи «знизу вверх»

Виходячи з особливостей побудови організаційної структури, банкам рекомендується:

- створювати на рівні вищих колегіальних органів банку окремі профільні комітети;

- залучати незалежних експертів та інших спеціалістів для побудови систем внутрішнього контролю та оцінки їх адекватності. Така рекомендація може бути виконана за допомогою залучення внутрішніх аудиторів банку як консультантів щодо побудови систем внутрішнього контролю, укладання угод

про аутсорсинг консультативних чи аудиторських послуг, а також через залучення зовнішніх аудиторів до тестування систем внутрішнього контролю;

– залежно від обраної організаційної структури банку, а також обсягу та рівня складності операцій здійснювати виділення підрозділів та проводити розподіл функцій між ними на рівні територіальних чи інших підрозділів (філій, відділень, департаментів, управлінь тощо).

Банки повинні намагатися створити комплексну систему ризик-менеджменту, яка забезпечувала б надійний процес виявлення, оцінки, контролю та моніторингу всіх видів ризику на всіх рівнях організації, у тому числі з урахуванням взаємного впливу різних категорій ризиків, а також сприяла вирішенню питання конфлікту завдань між необхідністю отримання доходу та мінімізацією ризиків.

Важливим елементом удосконалення банківської справи є удосконалення підходів кредитних організацій до побудови систем корпоративного управління і внутрішнього контролю, перш за все, системи управління банківськими ризиками, в тому числі в частині операцій з пов'язаними особами, а також групою технологічних ризиків та ризиків безпеки; підвищити ефективність систем внутрішнього контролю; досягти такого рівня прозорості системи корпоративного управління, який забезпечить всім категоріям зацікавлених осіб, включаючи акціонерів (учасників), своєчасне і точне розкриття інформації з питань діяльності банку, включаючи дані про фінансовий стан, структуру власників та управління; забезпечення прав власників, в тому числі міноритарних.

Забезпечення прозорості діяльності банківських установ виступає однією з суттєвих умов удосконалення якості корпоративного управління в банках і зростання довіри суспільства до банківського сектору. Забезпечення прозорості вимагає здійснення комплексу заходів, включаючи достовірний облік та звітність банківських установ; підвищення вимог до обсягу, якості, періодичності звітності, що публікується банками; реалізацію при обліку критеріїв, визнаних міжнародною практикою, а також завершення

переходу банківських установ на використання міжнародних стандартів фінансової звітності.

Сформовані банками системи управління ризиками повинні не тільки забезпечувати ефективний захист від прийнятих ризиків, але й мати превентивний характер, здійснюючи активний вплив на визначення конкретних напрямків діяльності кредитних організацій.

В умовах зростання банківської конкуренції в операціях з підприємствами та установами реального сектора економіки особливого значення набуває управління кредитним ризиком та ризиком ліквідності, а також координація управління такими ризиками. Актуальним залишається питання управління ринковими ризиками (валютним, процентним і фондовим).

Банківським установам більше уваги слід приділяти управлінню операційними та правовими ризиками, а також ризиками недотримання вимог інформаційної безпеки. Управління банківськими ризиками повинно здійснюватися як на індивідуальній, так і на консолідованій основі. Банківські установи, що мають розгалужену мережу філій, повинні підвищену увагу приділяти питанням управління ризиками, пов'язаними з діяльністю філій.

2.3. Методи оцінки стійкості банківської системи України (на макро- і мікрорівні)

Сучасна структура системи банківського нагляду України передбачає вирішення таких завдань як визначення стратегії і пріоритетних напрямів розвитку нагляду, розроблення методологічної і нормативної бази банківського регулювання та нагляду; забезпечення безперервного процесу нагляду, починаючи з реєстрації та ліцензування банків, проведення оперативного моніторингу, інспектування, прийняття адекватних заходів щодо стабілізації діяльності банків, робота з проблемними банками і прийняття рішень про їх подальшу діяльність, а також ліквідація банків. Процедури, які

використовуються банківським наглядом, спрямовані на запобігання виникненню ризиків у діяльності банків і забезпечення їх стабільності.

Як зазначалося в першому розділі дослідження, елементом механізму забезпечення стійкості банківської системи, а саме підсистеми діагностування, є аналіз, основна мета якого полягає у визначенні характеристик ризику втрати стійкості банківської системи на підставі кількісної та якісної інформації, отриманої з різноманітних джерел. Результати аналізу використовуються як первинна інформація для оцінки поточної ситуації в банківській системі та як підґрунтя для розробки рішень, що стосуються забезпечення її стійкості у довгостроковій перспективі.

Інструментарій аналізу, що використовують органи нагляду на даний момент, не завжди ефективний і лише частково відповідає особливостям розвитку банківської системи України. В той же час, мета і завдання банківського нагляду в цілому і аналізу стійкості, зокрема, пред'являють підвищені вимоги до адекватності і ефективності методів аналізу.

Розробці загальних і спеціальних підходів до оцінки банків та їх стійкості присвячені роботи вітчизняних та закордонних авторів: І.М.Парасія-Вергуненко [54], Л.О. Примостки [144, 145, 146, 147], К.Є. Раєвського [148, 149, 150, 151], І.В.Волошина [152] і ін. Проблеми аналізу і оцінки ризиків банків і банківської системи розглянуті в працях В.В.Іванова [153, 154], В.Т.Севрука [155, 156], А.Ю.Симановського [157, 158, 159] і ін., а також в нормативних матеріалах Національного банку України.

Цими та іншими вченими зроблено значний внесок в розробку науково-теоретичних та практичних аспектів аналізу стійкості банків та банківської системи. Водночас, на нашу думку, недостатньо відпрацьованими є питання адаптації інструментарію дистанційного та інспекційного аналізу відповідно до умов сучасної української банківської системи з урахуванням її специфіки, а також питання створення нових методів оцінки, що використовуються у світовій практиці.

Аналіз як елемент механізму забезпечення стійкості банківської системи

повинен вирішувати наступні задачі:

- постійне та безперервне відслідковування показників, що характеризують стійкість банків та банківської системи (формування певного набору індикативних показників);
- раннє діагностування факторів, що можуть негативно вплинути на стійкість банків, та призвести до їх банкрутства;
- визначення пріоритетів використання ресурсів банківського нагляду і інспектування з метою ефективного їх використання;
- контроль за достовірністю звітності і, за необхідності, коригування окремих показників діяльності банків.

Різноманітність завдань аналізу, а відтак і розуміння його змісту, спеціальних методів і організаційних форм визначається багатогранністю функцій економічного аналізу. У зв'язку з цим у теорії і практиці виділяють різні види економічного аналізу на основі науково обґрунтованої класифікації, обумовленої практичними потребами.

На основі проведеного дослідження нами виділено наступні види аналізу для оцінки стійкості банківської системи України залежно від наступних ознак (рис.2.9):

Як показано на рисунку, за обсягом аналітичного дослідження виділяють повний та тематичний аналіз стійкості. Повний аналіз проводиться з метою вивчення всіх аспектів діяльності та всіх характеристик стійкості банківської системи / окремого банку в комплексі.

Тематичний аналіз обмежується вивченням окремих аспектів, що впливають на стійкість банківської системи або окремого банку. Об'єктами тематичного аналізу, насамперед, можуть бути окремі показники стійкості банків (ліквідності, достатності капіталу); показники ефективності системи управління ризиками; показники, що характеризують рівень окремих банківських ризиків (валютного, процентного, кредитного) тощо.

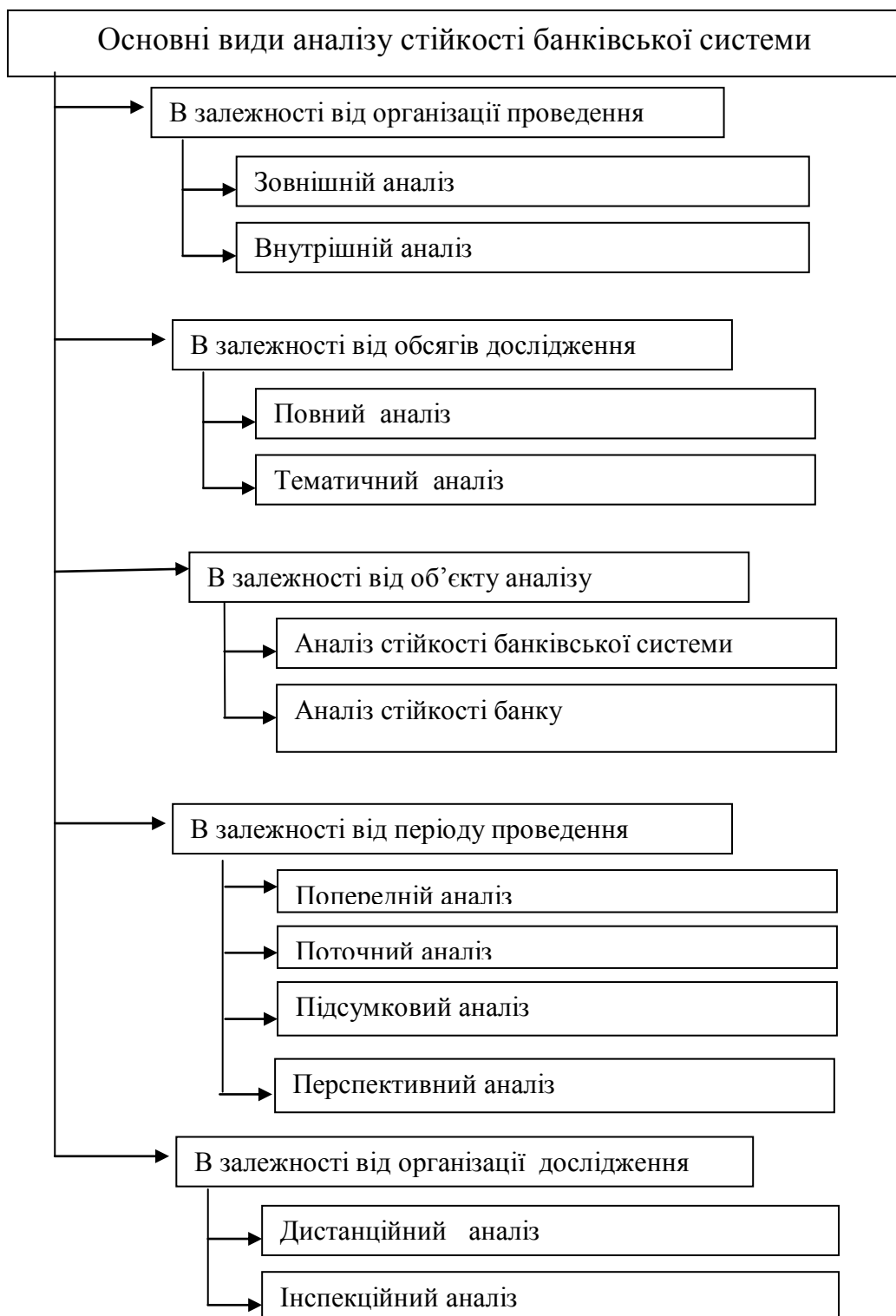

Рис. 2.9. Класифікація та види аналізу стійкості банківської системи

За суб'єктом аналізу прийнято визначати внутрішній та зовнішній аналіз банку, різниця у змісті яких пов'язана з різницею інформаційного забезпечення і завдань, які вони вирішують. Основними суб'єктами зовнішнього аналізу стійкості банківської системи є державні органи, діяльність яких впливає на стійкість банківської системи в цілому; пов'язана з впливом на діяльність Національного банку України; впливає на стійкість окремих комерційних банків. Виходячи з цього, можна виділити наступні особливості зовнішнього аналізу стійкості: інформаційною базою, переважно, є фінансова звітність банку; наявність значної кількості суб'єктів, що зацікавлені у результатах аналізу; різноманітність цілей і інтересів суб'єктів аналізу, що призводить до формування результативних оцінок, які суттєво різняться між собою. На відміну від внутрішнього, відповідні складові зовнішнього аналізу більш формалізовані та менш деталізовані.

Основним змістом внутрішнього аналізу є аналіз стійкості банківської системи на макро– та мікрорівні. Цей аналіз здійснюється аналітиками Національного банку України та банків і ґрунтується на широкій інформаційній базі, включаючи й оперативні дані.

Діяльність Національного банку України в цьому аспекті передбачає аналіз і оцінку стійкості банківської системи, грошово-кредитних, фінансових, цінових та валютних відносин, що впливають на неї, а також аналіз і оцінку стійкості окремих банків з метою раннього виявлення та гнучкого реагування на негативні зміни.

Діяльність аналітиків комерційних банків передбачає розробку внутрішніх методик оцінки стійкості банку та розробку заходів, спрямованих на її підвищення.

За об'єктом аналізу стійкості виділяють наступні його види:

- аналіз стійкості банківської системи в цілому. В процесі такого аналізу предметом вивчення є банківська система в цілому без виділення окремих банків з урахуванням ефекту синергії та самоорганізації, впливу зовнішнього середовища;

– аналіз стійкості банку. Як правило, такий аналіз спрямований на дослідження рівня та ефективності забезпечення стійкості в окремій кредитній установі.

За періодом проведення виділяють попередній, поточний, підсумковий та перспективний аналіз. Попередній аналіз пов'язаний з вивченням умов забезпечення стійкості банківської системи на певному етапі її розвитку. Його суб'єктами можуть виступати банки, наглядові органи, державні органи, діяльність яких пов'язана з забезпеченням стійкості банківської системи та економічною безпекою держави. Поточний аналіз проводиться в контрольних цілях для оперативного впливу на процеси, що знижують стійкість банківської системи. Основними суб'єктами поточного аналізу виступають банки та наглядові органи. Підсумковий аналіз здійснюється за звітний період (місяць, квартал, рік). Він дозволяє більш глибоко та повно проаналізувати стійкість банківської системи порівняно з попереднім та поточним аналізом, оскільки базується на різноманітних звітних матеріалах. Перспективний аналіз проводиться з метою визначення імовірного майбутнього стану банківської системи за умови збереження поточних тенденцій або у випадку внесення змін в цільові орієнтири або за умови зміни певних параметрів зовнішнього середовища.

Дистанційний аналіз виступає складовою дистанційного нагляду, проводиться в межах поточного аналізу. Базові підходи до дистанційного аналізу банків в Україні розглянуті в Методичних рекомендаціях щодо порядку здійснення аналізу фінансового стану банку та складання звіту про моніторинг банку – юридичної особи [160] і Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [107], розроблених Національним банком України.

Основною метою дистанційного аналізу є раннє виявлення факторів, що в подальшому можуть вимагати застосування комплексу заходів наглядового реагування, з метою забезпечення безпечного та ліквідного функціонування банків, захисту вкладників і кредиторів, попередження масових банкрутств та мінімізації їх наслідків. Для цього необхідно:

- отримання достовірної картини поточного фінансового стану банків;
- проведення контролю за виконанням обов'язкових пруденційних нормативів;
- виділення сфер підвищеного ризику в діяльності банків;
- визначення існуючих тенденцій зміни фінансового стану банків;
- прогнозування фінансового стану банків на перспективу до одного року, у тому числі при можливій несприятливій зміні зовнішніх умов.

Дистанційний аналіз базується на звітності банків, що надається ними в Національний банк на регулярній основі. Перелік форм звітності встановлюється Національним банком України [161]. У звітності банків міститься інформація про склад і структуру балансу, структуру звіту про прибутки і збитки, видані кредити і розміщені депозити, відкриті валютні позиції і інші аспекти діяльності банків.

Проте звітність не завжди дозволяє визначити стійкість і перспективи розвитку банку. Тому можуть використовуватися додаткові джерела інформації, що мають відношення до банківської системи. До них можна віднести мотивовану думку фахівців Національного банку про окремі аспекти діяльності банків; висновки зовнішніх експертів (аудитори, рейтингові агентства) про стан окремих банків і банківської системи в цілому; поточний стан і тенденції розвитку національної і світової економік.

Інспекційний аналіз банку передбачає рейтингове оцінювання, що здійснюється на основі Методичних вказівок щодо організації, проведення інспекційних перевірок та встановлення рейтингової оцінки банку, затверджених постановою Правління Національного банку України від 31.08.2007 № 312.

Підкреслюючи важливість як дистанційного, так і інспекційного аналізу, необхідно зауважити, що перший має ряд суттєвих переваг, що й обумовлює його пріоритетну роль в наглядовому процесі. Серед них практично 100% охоплення банків; менші часові витрати на реалізацію аналітичних функцій; можливість його проведення в будь-який момент часу.

Аналіз стійкості банківської системи реалізується за допомогою різних моделей, що дозволяють структурувати і ідентифікувати взаємозв'язки між основними показниками, що її визначають.

Розглянемо основні підходи до аналізу банків, які використовуються Національним банком України:

- аналіз на основі дескриптивних моделей;
- аналіз на основі нормативних моделей;
- порівняльний аналіз;
- рейтингове оцінювання;
- системи раннього реагування;
- стрес-тестування;
- ризик-орієнтований нагляд.

Потрібно зауважити, що в Україні в практиці наглядової діяльності при аналізі банків не використовуються статистичні моделі, дистанційні рейтингові оцінки, методи вартісної оцінки ризиків, імітаційне моделювання.

Дескриптивні моделі є основними для оцінки стійкості банку. До них відносяться побудова системи звітних балансів; розгляд фінансовій звітності в різних аналітичних розрізах; вертикальний і горизонтальний аналіз звітності; система аналітичних коефіцієнтів; аналітичні записки до звітності.

Прикладом дескриптивної моделі дистанційного аналізу в Україні оцінка діяльності банку в процесі дистанційного аналізу, що базується на методичних рекомендаціях щодо порядку здійснення аналізу фінансового стану банку та складання звіту про моніторинг банку-юридичної особи [150].

Завданнями впровадження даної моделі аналізу є:

- своєчасне виявлення ризиків або потенційних проблем у діяльності банку, запобігання втраті банком капіталу, активів, настанню неплатоспроможності, забезпечення захисту інтересів вкладників та інших кредиторів банку;
- нагляд за дотриманням банками законодавства України та нормативно-правових актів Національного банку;

- формування об'єктивних висновків про діяльність банку для підготовки пропозицій щодо подальшої стратегії нагляду за ним;
- здійснення безперервного процесу нагляду за діяльністю банків, підвищення ефективності служби банківського нагляду Національного банку і забезпечення стійкості банківської системи країни;
- моніторинг сфер діяльності банку, що потребують постійного нагляду або втручання з боку служби банківського нагляду Національного банку;
- накопичення, систематизація та аналіз інформації, отриманої службою банківського нагляду Національного банку, як шляхом виїзного, так і безвиїзного нагляду, для своєчасного вжиття заходів з метою уникнення або подолання небажаних наслідків у діяльності банку.

Результати аналізу використовуються під час визначення режиму нагляду за діяльністю банків, прийняття рішень про доцільність здійснення інспекційних перевірок, визначення їх тематики, а також характеру заходів впливу, що застосовуються до банків за поданням відповідних структурних підрозділів Національного банку.

Для банків, які перебувають у загальному режимі нагляду, аналіз фінансового стану здійснюється щодаки та щомісяця. Якщо у діяльності банку спостерігаються суттєві зміни (коливання) або відома будь-яка інформація, що може негативно вплинути на репутацію банку, то нагляд за цим банком має здійснюватися на щоденній основі до стабілізації його фінансового стану.

Основні напрямки аналізу на основі дескриптивного методу:

1. Аналіз капіталу банку.

Основною метою аналізу капіталу є визначення структури капіталу та її порівняння із структурою капіталу банків порівняльної групи; визначення адекватності зростання капіталу щодо активів; надання висновку щодо адекватності капіталу банку на звітну дату; встановлення реальних власників банку та осіб, що мають суттєвий вплив на діяльність банку, у тому числі

нерезидентів та визначення можливої загрози втрати капіталу в майбутньому.

2. Аналіз активів.

Головною метою аналізу якості активів є визначення їх структури та відмінностей від активів банків порівняльної групи, визначення тенденцій активів та їх компонентів, визначення концентрації активів за операціями, що притаманні банкам, найбільш ризикових операцій, рівня резервів на покриття можливих втрат за активними операціями, а також надання обґрунтованих висновків щодо структури та якості активів з урахуванням їх прибутковості.

3. Аналіз прибутковості.

Основна мета аналізу надходжень банку така: оцінка рівня і тенденцій рентабельності активів; здійснення аналізу структури доходів і витрат, показників ефективності; порівняння структури доходів та активів для визначення частки активів, що є менш дохідною; визначення фактичних і потенційних чинників, що справляють негативний вплив на стан надходжень, і з'ясування причин їх виникнення та порівняння показників, що характеризують стан надходжень банку, з датою та аналогічними показниками банків порівняльної групи; встановлення наявності збиткових філій.

4. Аналіз ліквідності.

Основна мета аналізу ліквідності така: аналіз руху ліквідних активів та зобов'язань, визначення достатності ліквідних активів у разі відпливу ресурсів, визначення відповідності активів/зобов'язань за строками погашення, наявності розривів, вивчення структури зобов'язань, її динаміки, визначення наявності ризику позабалансових операцій для стану ліквідності, визначення дотримання нормативів ліквідності та нормативу обов'язкового резервування коштів на кореспондентському рахунку в Національному банку.

5. Аналіз ринкового ризику.

Основна мета аналізу чутливості до ринкового ризику – визначення впливу ринкового ризику (валютного, процентного або фондового ризиків) на надходження та капітал банку; оцінка характеру, складності та обсягів операцій, пов'язаних з ринковим ризиком, на який наражається банк;

виконання банком вимог нормативно-правових актів Національного банку щодо обмеження ринкового ризику шляхом дотримання нормативів валютної позиції, відповідності валютної структури вимог і зобов'язань банку за балансовими та позабалансовими операціями стану ринку та його тенденцій; визначення чутливості надходжень банку та його капіталу до несприятливих змін ринкової вартості фінансових інструментів або курсів іноземних валют.

Важливим інструментом аналізу стійкості банку виступають нормативні моделі – це моделі, які дозволяють порівняти фактичні результати діяльності банку за певними напрямками з нормативними, як правило, офіційно закріпленими економічними нормативами/коефіцієнтами. Аналіз на основі нормативних моделей дозволяє оперативно виявляти відхилення в діяльності банків при виході значення нормативу/коефіцієнта за встановлені наглядом органом межі.

З метою забезпечення економічних умов стійкого функціонування національної банківської системи, захисту інтересів вкладників та кредиторів комерційних банків та відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» Національний банк України встановлює для всіх комерційних банків такі обов'язкові економічні нормативи:

1. Нормативи капіталу: мінімальний розмір регулятивного капіталу (Н1); норматив адекватності регулятивного капіталу (норматив платоспроможності) (Н2); норматив адекватності основного капіталу (Н3).

2. Нормативи ліквідності: норматив миттєвої ліквідності (Н4); норматив поточної ліквідності (Н5); норматив короткострокової ліквідності (Н6).

3. Нормативи кредитного ризику: норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7); норматив великих кредитних ризиків (Н8); норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9); норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10).

4. Нормативи інвестування: норматив інвестування в цінні папери окремо

за кожною установою (Н11); норматив загальної суми інвестування (Н12).

5. Норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку: норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку (Н13); ризик загальної довгої відкритої валютної позиції банку (Н13-1); ризик загальної короткої відкритої валютної позиції банку (Н13-2).

Дію зазначених економічних нормативів регламентує Інструкція «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [107] та Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні [162].

Контроль за дотриманням комерційними банками встановлених економічних нормативів здійснюється щоденно, щодакдно та щомісячно (на підставі форм звітності).

Перевагою використання нормативних моделей є оперативність та можливість охоплення всіх банків, що входять до складу системи. Водночас їм притаманний ряд недоліків, які суттєво обмежують можливість їх використання для якісного оцінювання стійкості банків. Насамперед, це відсутність економічного обґрунтування рівня допустимих значень нормативів та необхідність їх перегляду відповідно до умов мінливого зовнішнього середовища. По-друге, це можливість штучного виконання нормативів, у тому числі за рахунок надання недостовірної звітності,

Більш розвинені системи передбачають побудову ієрархічної системи коефіцієнтів, що будується за логіко-дедуктивним принципом та дозволяє проводити поглиблений аналіз (drill-down) окремих коефіцієнтів. Наприклад, у ході аналізу можливо досліджувати причини зниження стійкості банку на основі динаміки окремих статей активів і зобов'язань з урахуванням їх якості.

Невід'ємним елементом аналізу стійкості виступає порівняльний аналіз, що базується на співставленні значень окремих груп аналогічних показників між собою. В процесі використання цієї системи аналізу розраховуються розміри абсолютних та відносних відхилень показників, що порівнюються.

Порівняльний аналіз в системі діагностування стійкості передбачає

вивчення положення банку в групі споріднених банків, оскільки будь-які результати аналізу не можуть мати самостійного значення без порівняння з результатами інших об'єктів дослідження. Базами для розподілу, як правило, слугують розмір активів, розмір капіталу, регіональна приналежність, ринкова спеціалізація банку тощо.

Для ефективності нагляду банки України розподілені на чотири групи за розміром активів та регулятивного капіталу (до 21.12.2007 розподіл банків на групи проводився лише за розміром активів).

Рішенням Комісії Національного банку України визначено такі граничні межі розміру регулятивного капіталу і активів для окремих груп банків на 2008 рік:

група I: регулятивний капітал – більше 1000 млн.грн.;

активи - більше 10000 млн.грн.;

група II: регулятивний капітал – більше 300 млн.грн.;

активи – більше 3000 млн.грн.;

група III: регулятивний капітал – більше 100 млн.грн.;

активи – більше 1000 млн.грн.;

група IV: регулятивний капітал – менше 100 млн.грн.;

активи – менше 1000 млн.грн.

Розподіл банків на групи використовується при здійсненні аналізу діяльності системи банків України та при розмежуванні функцій нагляду між центральним апаратом та територіальними управліннями Національного банку України.

На нашу думку, вибір ознак для об'єднання банків у групи повинен обумовлюватися цілями аналізу. Наприклад, у випадку класифікації банків для подальшого аналізу їх ліквідності як ознаки можуть бути обрані показники, що характеризують його залежність від ринку міжбанківського кредитування. Тому доцільним, на наш погляд, є підхід до групування, що використовує принципи і методи типології (наприклад, методи кластеризації або методи карт, що самоорганізуються [163]).

Ефективним інструментом аналізу стійкості виступає інтегральний аналіз, що передбачає визначення впливу окремих факторів на результативний показник з використанням детермінованих або стохастичних прийомів дослідження. Для оцінювання фінансового стану банків, у тому числі їх стійкості, в усьому світі широко застосовується зворотній інтегральний аналіз (синтез), коли його окремі елементи з'єднують у загальний результативний показник. Саме на цьому принципі базується побудова рейтингових моделей оцінювання діяльності банків.

Рейтингова оцінка діяльності банку – це узагальнююча оцінка, заснована переважно на фінансових показниках роботи та даних балансу банку, яка характеризує поточний стан банку та залежність ефективності його діяльності від поточної ситуації на ринках, на яких він працює, або з якими пов'язаний. Перевагою рейтингового оцінювання є спрощення процедури проведення оцінки і, відповідно, зменшення її трудомісткості. Водночас дана перевага призводить до можливості поверхового вивчення діяльності банку за умови включення до складу рейтингу показників, що не повною мірою характеризують стійкість банку.

В діагностуванні стійкості банківської системи України рейтингове оцінювання здійснюється в ході інспекційного нагляду на основі рейтингової системи CAMEL. З 2002 року НБУ почав використовувати розширену версію цієї системи – CAMELS.

Оцінка ризиків діяльності банку за рейтинговою системою CAMELS полягає у визначенні загального стану банку на підставі єдиних критеріїв, які охоплюють його діяльність за всіма напрямками. Метою оцінки діяльності банків за рейтинговою системою є визначення тих з них, у яких незадовільний фінансовий стан, операції або менеджмент мають недоліки, що можуть призвести до ліквідації банку та потребують посиленого контролю служби банківського нагляду Національного банку України і вжиття відповідних заходів для усунення цих недоліків у діяльності банку та стабілізації його фінансового стану та недопущення загрози інтересам вкладників і кредиторів

банку.

Рейтингова система дає змогу Національному банку України оцінювати загальний стан і стабільність банківської системи, отримувати інформацію для визначення пріоритетів у діяльності банківського нагляду та необхідних матеріальних і людських ресурсів для здійснення належного контролю за банківською системою в цілому.

Загальна рейтингова оцінка банку формується з шести інтегральних компонентів: достатність капіталу (**C**apital Adequacy), якість активів (**A**sset Quality), фактори управління (**M**anagement factors), доходи (**E**arnings), ліквідність (**L**iquidity), чутливість до ринкового ризику (**S**ensitivity to market risk). Кожен з компонентів оцінюється оцінкою від 1 (вища) до 5 (нижча). На основі їх значень обчислюється підсумкова оцінка [164]. Основним недоліками CAMELS вважається складність оцінки компоненти «менеджмент» та використання округлення при побудові узагальнюючої оцінки, в результаті якого банки можуть мати однаковий рейтинг, але різні фінансові стани [165, С.27].

Варто відзначити, що переважна більшість існуючих рейтингових систем має наступні недоліки:

- не враховуються зовсім або враховуються недостатньо якісні чинники, що характеризують діяльність банків;
- агрегаційна функція і шкали оцінювання часто неадекватні меті побудови рейтингів і не відображають реального стану речей (приклад – методи класу CAMELS);
- некоректний вибір шкал для оцінювання показників;
- наявність кореляції між показниками, що характеризують банк.

Одним із пріоритетних завдань служби банківського нагляду Національного банку є постійне впровадження і вдосконалення новітніх систем, технологій, засобів та інструментів для виконання відповідних функцій у сфері банківського нагляду. Одним із таких інструментів, що широко застосовується під час здійснення нагляду за діяльністю банків, є система

раннього реагування.

Мета створення системи заходів раннього реагування банківським наглядом та її застосування полягає у тому, що окрім існуючих методів контролю за діяльністю банків безвиїзного та виїзного характеру, а саме: контролю за діяльністю банків за формами статистичних звітів, економічних нормативів, комплексних перевірок, аналізу висновків зовнішніх аудиторів, для більш оперативного виявлення проблем у діяльності банків на ранніх етапах доцільно проводити моніторинг діяльності банків на основі щоденних та щомісячних балансів, який передбачає застосування системи оціночних коефіцієнтів.

Система оціночних коефіцієнтів дозволяє визначити фінансовий стан кожного банку на підставі єдиних критеріїв, які охоплюють усі сторони діяльності банків. До її складу входять: показники оцінки рівня капіталізації; показники якості та ризиковості активів; показники оцінки рівня ризику ліквідності; показники стабільності та якості пасивної бази; показники оцінки ефективності діяльності. Приоритетними критеріями для визначення проблемності у діяльності банків є якість активів та платоспроможність банків.

Критерії проблемності у діяльності банків поділяються на два рівні:

I ступінь проблемності (перші ознаки фінансової нестабільності). Банки, які мають критерії I ступеню проблемності, перебувають у загальному режимі нагляду, проте потребують вжиття заходів щодо виправлення наявних недоліків, негативних тенденцій, зменшення ризиків.

II ступінь проблемності (фінансово нестабільні банки). Банки, які мають один або декілька критеріїв II ступеню проблемності, мають значні ризики в діяльності та потребують посиленого нагляду для запобігання втрати капіталу і настання неплатоспроможності, забезпечення захисту інтересів вкладників та інших кредиторів банків, та вважаються такими, що потребують посиленого нагляду.

Зазначена система надає можливість органам нагляду оперативно визначити банки, які за результатами проведеного аналізу і прогнозу в

майбутньому можуть допустити втрату частини капіталу, матимуть збитки або проблеми з ліквідністю, що в кінцевому результаті може призвести до банкрутства.

Одночасне застосування таких інструментів у сфері банківського нагляду, як показники за системою раннього реагування, статистичної звітності, іншої інформації та попереджувальних заходів сприяє створенню ефективнішої системи банківського безвиїзного нагляду.

Значного розвитку в сучасних умовах розвитку фінансових систем отримало стрес-тестування, що включає різні технології для оцінки витривалості систем певного типу до екстремальних подій.

Механізм стрес-тестування звичайно включає побудову макроекономічних моделей, що пов'язують зовнішні шоки з макроекономічними змінними (наприклад, ВВП, процентні ставки, курси обміну) та сателітні моделі, що поєднують макроекономічні змінні з якістю активів банків (в ідеальному вигляді – на основі балансів окремих банків).

Таким чином, стрес-тестування як елемент діагностування стійкості банківської системи покликано оцінити стійкість окремих банків і банківської системи в цілому до зовнішніх шоків та негативних змін у макросередовищі.

В даний час підходи до стрес-тестування розробляються в багатьох країнах [166], у тому числі активно використовуються у наглядовій діяльності центральних банків. Наприклад, в Гонконгу розроблені методичні вказівки до проведення стрес-тестування в рамках існуючих стандартів банківського нагляду [167]. Центральним банком Росії проводиться стрес-тестування банківського сектору з метою визначення стійкості кредитних установ до можливих потрясінь в умовах кризи, що визначає потенційні втрати капіталу у разі реалізації певних екстремальних подій [168]. В Банку Англії стрес-тестування здійснюється на основі розробленої імітаційної моделі [169], що дозволяє здійснити стрес-тестування банківської системи. Банк Фінляндії проводить дистанційний аналіз фінансової стабільності банківської системи [170], в якому стрес-тестування використовується для проведення сценарного

аналізу майбутнього стану банківської системи.

Потрібно підкреслити, що особливої актуальності даний інструмент аналізу набуває на нестабільних ринках, в яких існує висока ймовірність екстремальних ситуацій, до складу яких відноситься і Україна.

Проведення результативного стрес-тесту з адекватними результатами повністю залежить від якості інформаційної бази. Це суттєво обмежує можливості використання стрес-тестування в аналізі стійкості банків органами банківського нагляду. Виходячи з зазначеного вище, вважається за доцільне проведення стрес-тестів на рівні банку, органами банківського нагляду даний інструмент аналізу використовується в якості допоміжного інструменту для оцінки можливих втрат окремих банків від певних негативних змін, що не мають характеру системних. На цьому принципі базується підхід до стрес-тестування, що реалізується Національним банком України. Так, під час здійснення безвізного нагляду за діяльністю банків використовуються результати стрес-тестування впливу коливань курсу валют (дол. США та євро) на фінансовий результат діяльності та капітал банку.

В умовах ринкової економіки банківська діяльність супроводжується значними ризиками, і оцінка ризиків, з якими стикається банк у своїй діяльності, є важливою складовою аналізу його фінансового стану. Про це свідчить система банківського нагляду на основі оцінки ризиків (COP), впроваджена Департаментом банківського нагляду НБУ з 2004 р.

При щоденному аналізі банку та підготовці висновку про його діяльність необхідно встановити основні ризики, що характерні для діяльності банку, оцінити їх вплив на стан банку, вивчити причини та встановити період їх виникнення. Виявлення таких ризиків у діяльності банку дасть змогу визначити перелік проблем, що мають системний характер. Зокрема, при здійсненні безвізного нагляду проводиться аналіз чутливості банку до ринкового ризику.

Дати повну оцінку щодо чутливості банку до ринкового ризику можливо лише під час виїзного інспектування.

Під час здійснення аналізу чутливості ринкового ризику за результатами

безвиїзного нагляду можливо частково оцінити ризик зміни ринкових процентних ставок банку та валютний ризик. У цьому разі висновки щодо зазначених ризиків будуть попередніми.

Основні типи ризиків зміни процентної ставки та валютного ризику, визначені в Методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків», схвалених постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104.

Вивчення вимог Базельського комітету, міжнародного досвіду та практики здійснення дистанційного нагляду, а також сучасні тенденції його розвитку привели до необхідності якісного покращання організації банківського нагляду в Україні через упровадження в наглядову діяльність методів та інструментів щодо оцінки ризиків у банківській діяльності, напрацювання критеріїв та процедур з ідентифікації і визначення рівня їх впливу на діяльність банку, а також здійснення структурних змін у Департаменті банківського регулювання і нагляду, які на сьогодні дають змогу здійснювати нагляд за банками відповідно до їх класифікації на групи та окремо за державними банками, на підставі чого можна визначити тенденції розвитку та вплив системоутворюючих банків на економіку країни, стійкість банківської системи, оцінювати ризики за групами банків, урахувати особливості діяльності державних банків.

З метою вдосконалення форм і методів здійснення аналітичних функцій та всебічного аналізу показників діяльності банків продовжується робота з удосконалення автоматизованої комплексної системи аналізу фінансового стану банків («Досьє банку»), яка передбачає систему збору, оброблення та надання відомостей про діяльність кожного банку в Україні, необхідних для визначення його фінансового стану, ідентифікації і оцінки рівня притаманних банку ризиків.

Департамент банківського регулювання і нагляду розробив і впровадив уніфіковані процедури безвиїзного нагляду як у центральному апараті, так і в територіальних управліннях Національного банку.

Для отримання найбільш повної інформації з різних питань діяльності

банку, оперативного вжиття адекватних заходів, а також визначення оптимальних шляхів вирішення проблем банку і поліпшення ефективності нагляду за банком організовано процес взаємодії куратора з менеджментом банку, тобто, фахівці структурних підрозділів, які здійснюють безвиїзний нагляд, беруть участь в інспекційних перевірках банків.

Одночасне застосування таких інструментів як показники за системою раннього реагування, статистичної звітності, іншої інформації та попереджувальних заходів сприяє створенню ефективнішої системи діагностування ризику втрати стійкості на рівні банку та банківської системи у цілому.

Потрібно зауважити, що в системі оцінювання стійкості в Україні практично не використовують такі інструменти аналізу, як методи вартісної оцінки ризику, аналіз системних ризиків та імітаційне моделювання. На нашу думку, не зважаючи на певні недоліки даних підходів, їх упровадження в наглядову практику Національного банку України та систему оцінювання стійкості на рівні банку суттєво підвищить якість аналітичних моделей.

Для оцінки ринкових ризиків в системі оцінювання стійкості на рівні банку доцільно використовувати методологію Value-at-Risk (VaR), яка дозволяє визначити максимально можливу величину збитків від зміни вартості фінансового активу з певним рівнем ймовірності за певний період часу і є загальнодоступним показником ризику його можливих втрат [[171, 172]. Саме цей підхід рекомендується Базельським комітетом [173, 174] для побудови внутрішньобанківських моделей оцінки ринкових ризиків.

В сучасних умовах розвитку банківської системи України, що характеризуються значною нестабільністю валютних курсів та процентних ставок, методи VaR доцільно застосовувати до аналізу процентного та валютного ризиків. Це збільшить точність оцінок величини втрат банку у разі реалізації даних ризиків та забезпечить реалізацію концепції нагляду на основі оцінки ризиків. Роль Національного банку України полягатиме у контролі за відповідністю внутрішніх моделей оцінки ризику встановленим вимогам.

Важливим інструментом аналізу стійкості банківської системи є аналіз системних ризиків.

Його актуальність на даному етапі розвитку банківських систем обумовлена процесами фінансової глобалізації, які призводить до зростання обсягів та видів транскордонних фінансових продуктів та послуг, збільшення міжнародних потоків капіталу та, відповідно, зростання зв'язків між банками на основі розгалуженої кореспондентської мережі як в межах однієї країни, так і у світових масштабах. Поряд з позитивними наслідками, даний процес має ряд негативних рис, які отримали назву «розповсюдження кризи», «фінансове зараження», «ефект доміно», що досліджувалось у працях [175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182]. Ними визначено, що базою для дослідження аналізу системних ризиків є міжбанківські кредити (МБК), на основі інформації про які визначається ступінь чутливості банківської системи «фінансовому зараженню».

Практичне застосування аналізу системних ризиків здійснювалось регуляторами багатьох країн, так, Міністерство фінансів Нідерландів [183] показало ефективність використання інституту останньої інстанції для попередження кризи, а Банк Англії [184] проводив оцінку ризику ринку міжбанківського кредитування у випадку дефолтів одного чи декількох банків, що використовують кошти даного ринку.

В Україні, у зв'язку з її активною інтеграцією у світовий фінансовий простір та вступом до СОТ, зростанням участі іноземного капіталу у банківській системі, дана проблема набуває все більшого значення, тому розробка методів оцінки ризиків міжбанківської взаємодії і їх практична реалізація є актуальною задачею.

Ефективним інструментом для оцінювання стійкості банківської системи є імітаційне моделювання, що досліджує і прогнозує поведінку об'єкту на підставі моделі об'єкту, що імітує його поведінку [185, 186].

Імітаційне моделювання в системі діагностування стійкості можливо проводити як для окремого банку, так і для банківської системи у цілому.

На нашу думку, на рівні банку імітаційне моделювання дозволить підвищити ефективність аналітичних систем оцінювання стійкості, у тому числі за рахунок запровадження сценарного підходу (моделювання діяльності банку в умовах звичайної активності, в умовах внутрішньої кризи, в умовах кризи ринку).

На рівні банківської системи імітаційне моделювання дозволить проводити аналіз банківської системи як відкритої системи, з урахуванням її зв'язків з економічною системою, що забезпечить більш достовірні результати аналізу та підвищить ефективність реалізації стратегії її розвитку.

Так, дослідження по побудові імітаційної моделі банківської системи було проведене в США [187], у результаті чого була сформована імітаційна модель поведінки економічних агентів фінансової та нефінансової сфери економіки.

Висновки до розділу 2

У результаті дослідження та розробки науково-методичних основ забезпечення стійкості банківської системи України можна зробити наступні висновки:

1. В підтвердження теоретичних основ забезпечення стійкості системи стійкість банківської системи України забезпечується умовами та факторами макро – та мікрорівня.

2. Основними елементами механізму забезпечення стійкості банківської системи України є: стратегія розвитку, цілі системи та окремих її складових, інструменти досягнення визначених цілей, а також система регулювання та нагляду за виконанням поставлених цілей.

3. Стратегія розвитку банківської системи визначає всі аспекти її функціонування, встановлюючи її цілі і методи їх досягнення в довгостроковій перспективі. Тому саме стратегія розвитку визначає особливості побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи. Взаємозв'язок між стратегією розвитку банківської системи і механізмом забезпечення її стійкості проявляється не тільки в тому, що перша визначає другий, але і у наявності зворотного зв'язку, а саме: вибір того чи іншого варіанту побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи може вимагати певного коригування зазначеної стратегії чи попереднього урахування певних ризиків втрати стійкості при її розробці.

4. Процес глобалізації світових фінансових ринків, до якого приєдналася і України в контексті євроінтеграційних процесів та вступу до СОТ, супроводжується виникненням ряду потенційних і конкретних ризиків.

По-перше, з'являється можливість проникнення в український банківський сектор капіталу юридичних осіб, в тому числі капіталу нерезидентів, з нестійким фінансовим становищем та сумнівною діловою репутацією. По-друге, інтернаціоналізація може привести до перетину

компетенцій національних органів нагляду, що призводить до необхідності чіткого виділення нагляду за діяльністю міжнародних інститутів на окремих сегментах ринку. По третє, посилення конкуренції у банківській системі призведе до активізації процесів злиттів та поглинань (консолідації банківської системи), негативним наслідком якої є ймовірність виникнення надвеликих банків, втрата стійкості яких може призвести до системної кризи, що вимагає розробки окремого механізму нагляду за такими установами. По четверте, у результаті включення банківської системи України у світовий фінансовий простір, зростає залежність банків від стану світової економіки. тому навіть ті банки, які працюють виключно на національних ринках, чутливі до світових фінансових криз, тобто високий рівень перетину фінансових ринків підвищує небезпеку передачі ризиків.

Тому необхідним є удосконалення системи банківського нагляду в Україні з урахуванням сучасних міжнародних вимог з метою забезпечення динамічного розвитку банківської системи України, її конкурентоспроможності на міжнародному ринку банківських послуг.

5. В основу удосконалення нагляду в умовах фінансової глобалізації повинна бути, на наш погляд, покладена оцінка ефективності управління ризиками в банках. З цією метою були проведені дослідження методик оцінки ризиків та обґрунтоване першочергове значення аналізу в системі управління ризиками. Дана концепція пропонує комплексний підхід до організації банківського нагляду і проведення аналізу банків. Одночасне застосування запропонованих інструментів у сфері банківського нагляду, як показники за системою раннього реагування, статистичної звітності, іншої інформації та попереджувальних заходів сприяє створенню ефективнішої системи банківського безвиїзного нагляду.

6. Банки повинні намагатися створити комплексну систему ризик-менеджменту, яка забезпечувала б надійний процес виявлення, оцінки, контролю та моніторингу всіх видів ризику на всіх рівнях організації, у тому числі з урахуванням взаємного впливу різних категорій ризиків, а також

сприяла вирішенню питання конфлікту завдань між необхідністю отримання доходу та мінімізацією ризиків.

Сформовані банками системи управління ризиками повинні не тільки забезпечувати ефективний захист від прийнятих ризиків, але й мати превентивний характер, здійснюючи активний вплив на визначення конкретних напрямків діяльності кредитних організацій.

В умовах зростання банківської конкуренції в операціях з підприємствами та установами реального сектора економіки особливого значення набуває управління кредитним ризиком та ризиком ліквідності, а також координація управління такими ризиками. Актуальним залишається питання управління ринковими ризиками (валютним, процентним і фондовим).

Банківським установам більше уваги слід приділяти управлінню операційними та правовими ризиками, а також ризиками недотримання вимог інформаційної безпеки. Управління банківськими ризиками повинно здійснюватися як на індивідуальній, так і на консолідованій основі. Банківські установи, що мають розгалужену мережу філій, повинні підвищену увагу приділяти питанням управління ризиками, пов'язаними з діяльністю філій.

Основні результати розділу опубліковані в дев'яти наукових статтях [128-132, 135, 142, 188, 189].

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ ЯК СКЛАДОВОЇ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Удосконалення механізму моніторингу на основі впровадження індикатора стійкості банківської системи

Економіка України знаходиться в стані нерівноваги, що зменшує можливість еластичного реагування на регулюючі сигнали. У цих умовах уніфікований механізм нормативного регулювання банківської діяльності не завжди відповідає поточним задачам забезпечення стійкості системи. З цієї причини необхідне формування системи діагностики і моніторингу стійкості банківської системи як на макро–, так і на мікрорівні.

Перш за все визначимо, що діагностика стійкості банківської системи включає наступні елементи: аналіз і оцінка ситуації в банківській системі в цілому та її окремих елементах; виявлення позитивних і негативних факторів, які призводять до зміни в стійкості системи; складання прогнозу щодо стійкості банківської системи на довгострокову перспективу.

Вона повинна здійснюватися в ході проведення моніторингу, який передбачає збір даних, що характеризують стійкість, їх аналіз, розробку коригуючих заходів та планів дій та складання прогнозу розвитку економіки за визначеними параметрами.

Доцільно, на наш погляд моніторинг розглядати з позиції функціональності та з організаційної точки зору.

За першим підходом під моніторингом стійкості банківської системи слід розуміти інформаційну систему, яка включає спостереження (основною характеристикою спостереження є його безперервність) за рівнем стійкості

банківської системи, аналіз, оцінку і прогнозування стійкості на довгострокову перспективу.

З організаційної точки зору моніторинг стійкості банківської системи розглядається в якості системи. Як і будь-яка система моніторинг включає певні елементи, які взаємодіють та знаходяться під дією внутрішніх та зовнішніх факторів. Як було визначено в п.1.2 система включає мету проведення, об'єкт (банківська система в цілому чи окремий її елемент - банк), предмет моніторингу, суб'єкт і механізм проведення.

Головною метою моніторингу стійкості банківської системи є попередження кризових явищ. Він покликаний в комплексі вирішити наступні задачі:

- систематичне спостереження за функціонуванням банківської системи та її стійкістю;
- контроль за впливом макроекономічного середовища на стійкість банківської системи;
- превентивне виявлення (на ранніх стадіях) проблем в банківській системі;
- формування позиції регулюючих органів відносно доцільності та своєчасності застосування інструментів регулювання;
- оцінка результатів прийнятих регулюючими органами заходів.

Як видно з цих функцій, моніторинг не обмежується лише спостереженням за стійкістю банківської системи, але є ефективною координуючою системою забезпечення взаємозв'язку між формуванням інформаційної бази, аналізом, плануванням розвитку банківської системи і банківським регулюванням і наглядом.

Об'єктом моніторингу може бути як банківська система в цілому, так і окремий банк, предметом – ризик втрати стійкості. Суб'єктом моніторингу виступає Національний банк України, в широкому значенні суб'єктами є державні органи загального управління, органи статистики, саморегулювні організації, банки, вкладники тощо.

Загальними вимогами до організації моніторингу є:

- ідентичність бази первинної інформації за окремими блоками і внутрішньоблоковими показниками (наприклад, за окремими комерційними банками) і централізованими даними;
- дотримання всіх технічних і організаційних параметрів проведення моніторингу (щомісячні дані в розрізі певних блоків і щоквартальні аналітичні звіти, зведені піврічні аналітичні записки і річний документ – «Моніторинг стійкості банківської системи»).
- моніторинг повинен ґрунтуватися на принципі безперервності, який означає, що робота збору і оцінки інформації повинна проводитися на регулярній основі;
- моніторинг стійкості банківської системи повинен передбачати доступність висновків і результатів моніторингу для всіх зацікавлених користувачів інформації про банківську систему.

Механізм моніторингу стійкості банківської системи включає завдання, принципи, напрями, методи, індикатори, технічне, інформаційне та нормативне забезпечення (див. рис. 3.1).

Побудова системи моніторингу стійкості банківської системи повинна базуватися на певних принципах, до основних з яких ми відносимо:

- спрямованість системи моніторингу на реалізацію розробленої стратегії розвитку банківської системи. Для того, щоб бути ефективним, моніторинг повинен мати стратегічний характер, тобто характеризувати основні пріоритети розвитку банківської системи у контексті забезпечення її стійкості. Це означає цілеспрямоване обмеження тих показників, що підлягають моніторингу.

Рис. 3.1. Механізм моніторингу стійкості банківської системи

Повний контроль над всіма факторами, що впливають на стійкість банківської системи, є недоцільним;

- багатофункціональність моніторингу. Він повинен забезпечувати контроль пріоритетних показників стійкості банківської системи, передбачаючи можливість їх порівняння, забезпечувати взаємозв'язок контрольних показників з іншими важливими показниками, що характеризують стійкість банківської системи;

- орієнтованість моніторингу на кількісні стандарти. Ефективність системи діагностування значно зростає, якщо стандарти, що підлягають моніторингу, виражені кількісними показниками. Це не означає, що моніторинг стійкості банківської системи не повинен охоплювати якісні аспекти – мова йде

про те, що всі ці якісні аспекти повинні бути виражені в системі кількісних стандартів, що дозволить уникнути різного їх тлумачення;

- відповідність методів моніторингу стійкості банківської системи специфіці методів її планування, аналізу та регулювання. В процесі організації моніторингу стійкості банківської системи необхідно орієнтуватися на системи та методи планування (при підготовці стандартів контролю) та аналізу (при підготовці системи показників, що характеризують фактично досягнуті результати та виявленні причин виявлених відхилень від стандартів);

- своєчасність моніторингу. Ця своєчасність полягає не у високій швидкості чи частоті проведення моніторингу, а в адекватності періодів спостереження періоду впливу факторів, які в найбільшій мірі впливають на стійкість банківської системи. Головна умова своєчасності моніторингу полягає в наступному: він повинен мати характер «раннього попередження кризового розвитку», тобто надавати можливість усунути поточні відхилення раніше, ніж вони набудуть серйозного характеру;

- простота побудови. Найпростіші форми та методи моніторингу, що побудовані у відповідності до його цілей, потребують менших зусиль та, як правило, більш економічні. Надмірна складність побудови моніторингу може бути не зрозуміла, не підтримана його операторами, а також потребуватиме суттєвого збільшення потоку інформації для його здійснення;

- економічність. Витрати на здійснення моніторингу повинні бути мінімальними з позицій їх адекватності ефекту від моніторингу. Це означає, що обсяг витрат з організації моніторингу не повинен перевищувати розміру того ефекту, що досягається в процесі його здійснення.

На сьогоднішній день в практиці забезпечення стійкості банківської системи відсутня методика комплексної оцінки стійкості банківської системи, внаслідок цього неможливо здійснення постійного моніторингу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, оцінки наслідків їх негативного впливу на стійкість банківської системи.

Дослідження питання про показники і методи комплексної оцінки

стійкості банківської системи потребує попередньої конкретизації складу загроз, які можуть загрожувати або реально порушують стійкість цієї системи.

Отже, щоб визначити негативний вплив внутрішнього та зовнішнього середовища за допомогою кількісних показників, необхідно, насамперед, визначити кількісні характеристики її складових і визначити, як вони співвідносяться між собою. Структурними складовими негативного впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на стійкість банківської системи є такі поняття як загроза, можливість, ймовірність, ущерб.

Для визначення їх характеристик розглянемо кожне поняття та їх взаємозв'язок (рис. 3.2).

Загроза розглядається як «можлива небезпека», тобто визнається здійсненність, допустимість події. Здійсненність таких дій визначається шляхом ймовірності їх настання, що, у свою чергу, потребує проведення відповідних оцінок.

Планування ймовірності загроз і їх оцінка може здійснюватися на основі методів теорії ймовірності, теорії прийняття рішень, імітаційного моделювання, методів експертних оцінок тощо. Застосування цих методів дозволяє вирішити ті проблеми, що неможливо формалізувати, обрати найбільш ефективні рішення, що, в свою чергу, дозволить розробити заходи щодо захисту банківської системи від найбільш небезпечних загроз, створити комплексну систему забезпечення стійкості, що адекватно реагує на можливі несприятливі події.

З усіх можливих ознак подій, що несприятливо впливають на процес банківської діяльності, найбільше значення мають величина втрат та можливість виникнення загрози кризи. У подальшому при формуванні системи забезпечення стійкості банківської системи, її регулювання, важливо виявити основні, найбільш ймовірні види загроз для стійкості банківської системи з урахуванням конкретного часового параметру та умов її функціонування.

Перша характеристика ступеню небезпеки можливого фактору – це ймовірність його виникнення.

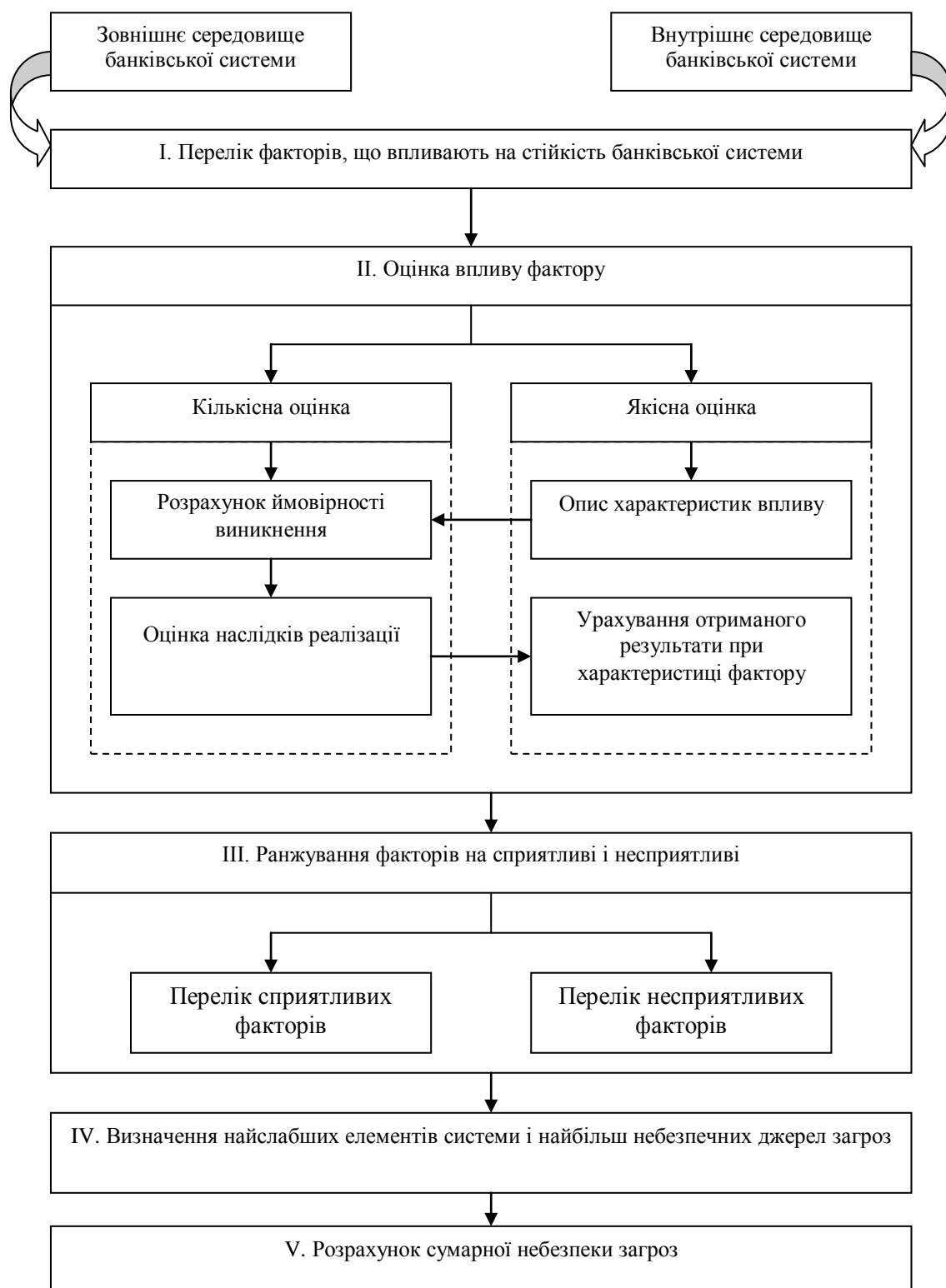

Рис. 3.2. Схема оцінки впливу факторів на стійкість банківської системи

Для банку певні фактори небезпечні тим, що здатні нанести йому збитки, при значних їх обсягах це, у свою чергу, призводить до неліквідності та неплатоспроможності, а, за відсутності державного втручання (наприклад, у

формі реалізації функції кредитора останньої інстанції), – і до банкрутства.

Загроза стійкості банківської системи існує, коли ймовірність неплатоспроможності є значною для великої частки активів фінансових інституцій у системі або коли така ймовірність суттєво зростає в певний момент часу.

Відповідно, друга характеристика загрози можливого фактору визначається саме значущістю ушкодження банківської системи, тобто відношенням величини збитків до величини власних коштів.

Необхідно зазначити, що відомі роботи авторів, що стосуються підходів до побудови класифікаційних сукупностей і виділенню ознак загроз втрати стійкості банківської системи, не дають можливість сформулювати єдину точку зору. Разом з тим, їх дослідження дозволило сформулювати власну точку зору на побудову такого роду класифікаційної сукупності, яка представлена у таблиці 3.1.

Особливу роль і зазначеній сукупності займає класифікація загроз за величиною ушкодження, в силу чого ця класифікаційна сукупність є основою для її вартісного визначення. За величиною ушкодження для банківської системи можна виділити загрози, що призводять до:

- катастрофічного ушкодження, що характеризується поширенням його наслідків на всю економіку, або може призвести до таких наслідків пізніше;
- значного ушкодження, що призведе до банкрутства банків;
- середнього ушкодження, що негативно вплине на основні фінансово-економічні показники банків, на їх діяльність в майбутньому, наслідки будуть нівелюватися протягом тривалого періоду часу;
- незначний ушкодження – суттєво не впливає на діяльність банків та стійкість системи.

Отже, загрози стійкості банківської системи – це сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації її функцій.

Забезпечення стійкості банківської системи передбачає зменшення

різноманітних видів ризиків, що у загальному вигляді запропоновано розглядати як:

- індивідуальні ризики – унікальний ризик, властивий конкретному банку. Цей ризик виникає у зв'язку з непрофесійним менеджментом, неврахуванням конкурентів та інших факторів, вплив яких можна усунути.

- системний ризик – ризик, який визначається зміною економічного циклу в країні або кон'юнктурних циклів на ринках.

Між систематичним та індивідуальним ризиком в банківській системі існує значний причинно-наслідковий зв'язок: індивідуальний ризик може стати причиною систематичної події, яка підвищує систематичний ризик всієї банківської системи, і навпаки, зростання систематичного ризику призводить до систематичних подій, які підвищують індивідуальний ризик окремих банків.

Запропонована нами методика містить такі етапи конструювання інтегральної оцінки стійкості банківської системи:

- формування множини індикаторів;
- визначення характеристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень індикаторів;
- нормалізація індикаторів;
- визначення вагових коефіцієнтів;
- розрахунок інтегрального індексу.

Необхідність оцінки рівня стійкості банківської системи потребує розробки сукупності критеріїв і показників, які давали б якісну і кількісну характеристику негативним тенденціям, якщо такі проявляються в економічному розвитку країни.

У зв'язку з цим ми вважаємо, що повинні бути визначені принципи, які необхідно покласти в основу розробки системи показників, що визначають ступінь загроз стійкості банківської системи країни.

Таблиця 3.1

Класифікація загроз стійкості банківської системи

Ознака загрози	Вид загрози
По відношенню до банківської системи	– зовнішня – внутрішня
За можливістю прогнозування	– прогнозована – не прогнозована
За ймовірністю виникнення	– реальна – ймовірна – малоймовірна – неймовірна
За характером впливу	– явна, пряма – неявна, опосередкована
За величиною ушкодження	– катастрофічний – значний – середній – незначний
За об'єктом впливу	– окремий банк – банківська система
За сферами прояву	– фінансові (монетарні) – нефінансові (економічні, політичні, інформаційні правові, технологічні тощо) – комплексні
Віддаленість у часі	– безпосередня – близька (до 1 року) – віддалена (більше 1 року)
За їх походженням відносно економіки країни в цілому	– регіональні – внутрішньо економічні – зовнішньоекономічні
За видами створюваних ризиків	– цінові (пов'язані з відсотковими ставками, валютним курсом, товарами тощо); – загрози ліквідності (пов'язані з доступом до ринку); – загрози, пов'язані з якістю кредитів та макроекономічним середовищем; – загрози, пов'язані з фінансовою інституційною структурою (наприклад, ті, що пов'язані з еволюцією фінансових ринків та інструментів, зі зміною системи регулювання, зі змінами попиту і пропорцій на активи)

Насамперед, набір таких показників повинен відповідати принципу системності – адекватно відобразити всі основні сторони і взаємозв'язку процесу розвитку банківської системи.

По друге, необхідно досягти того, щоб система індикаторів не була громіздкою. Обмеження кількості показників не тільки підвищує наочність результатів, але й дає можливість прийти до однозначних висновків відносно стійкості банківської системи країни і підвищує оперативність оцінки ситуації при її аналізі.

По третє, необхідно, щоб показники індикатори, які використовуються в ході оцінки, враховували специфіку банківської діяльності в основних її сферах.

По четверте, система індикаторів повинна відповідати складу і значущості загроз стійкості банківської системи, що виявлені при аналізі ситуації.

Індикатори стійкості банківської системи, їх характеристичні значення розроблено з метою оцінювання стійкості.

Відбір множини індикаторів здійснювався з урахуванням світового досвіду та напрацювань українських вчених (перелік індикаторів наведено в додатку И).

Періодичність перегляду системи індикаторів та їх характеристичних значень у зв'язку зі змінами в національній і світовій економіці повинно здійснюватися у разі необхідності, але не рідше ніж один раз на два роки.

Діапазон можливих значень кожного показника розбивається на 5 інтервалів: $[x_{гр}^H, x_{пор}^H)$, $[x_{пор}^H, x_{опт}^H)$, $[x_{опт}^H, x_{опт}^B]$, $(x_{опт}^B, x_{пор}^B]$, $(x_{пор}^B, x_{гр}^B]$,

де $x_{гр}^H$, $x_{гр}^B$ – економічно досяжні мінімальне та максимальне значення індикатора, або нижня та верхня границі;

$x_{пор}^H$, $x_{пор}^B$ – порогові нижнє та верхнє значення індикатора, тобто значення, які бажано не перетинати;

$x_{опт}^H$, $x_{опт}^B$ – мінімальне та максимальне оптимальні значення індикатора, тобто інтервал оптимальних значень.

При цьому $x_{\text{опт}}^H$ та $x_{\text{опт}}^B$ знаходяться в інтервалі порогових значень $[x_{\text{пор}}^H, x_{\text{пор}}^B]$.

Значення $x_{\text{опт}}^H$ може дорівнювати $x_{\text{опт}}^B$, тоді інтервал $[x_{\text{опт}}^H, x_{\text{опт}}^B]$ перетворюється в точку $x_{\text{опт}}$.

Значення $x_{\text{гр}}^H$, $x_{\text{пор}}^H$, $x_{\text{опт}}^H$, $x_{\text{опт}}^B$, $x_{\text{пор}}^B$, $x_{\text{гр}}^B$ визначаються експертним методом.

Значення нормалізованого показника в точках $x_{\text{гр}}^H$, $x_{\text{гр}}^B$ визначається експертним методом або становить 0,5.

Задача нормалізації показників – це перехід до такого масштабу вимірювань, коли «найкращому» значенню показника відповідає значення 1, а «найгіршому» – значення 0. З точки зору математики, це є задача нормування змінних, а з точки зору статистики – перехід від абсолютних до нормалізованих значень індикаторів, що змінюються від 0 до 1 і вже своєю величиною характеризують ступінь наближення до оптимального значення, що можна також інтерпретувати у відсотках: 0 відповідає 0 %, 1 – 100 %.

Оскільки властивості соціально-економічних явищ характеризуються, як правило, множиною ознак ($m \geq 2$), то при упорядкуванні одиниць сукупності виникає необхідність агрегування усіх ознак множини в одну інтегральну оцінку.

Агрегування ознак ґрунтується на так званій теорії «адитивної цінності», згідно з якою цінність цілого дорівнює сумі цінностей його складових. Якщо ознаки множини мають різні одиниці вимірювання, то адитивне агрегування потребує приведення їх до однієї основи, тобто попередньої нормалізації. Вектор первинних ознак $[x_1, x_2, \dots, x_m]$ замінюється вектором нормалізованих значень $[z_1, z_2, \dots, z_m]$.

На практиці застосовують різні способи нормалізації. Усі вони ґрунтуються на порівнянні емпіричних значень показника x_i з певною величиною a . Такою величиною може бути максимальне x_{max} , мінімальне x_{min} , середнє значення сукупності $[x_1, x_2, \dots, x_m]$ чи еталонне (порогове) x_e значення показника.

Якщо x_{ij} – деякі показники, $j=1, \dots, m$; $i=1, \dots, n$, які в сукупності характеризують стійкість банківської системи, то інтегральний показник (індекс) стійкості повинен мати вигляд лінійної згортки:

$$I_i = \sum_{j=1}^m a_{ij} z_{ij} \quad (3.1)$$

де a_{ij} – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску j -го показника в інтегральний індекс стійкості банківської системи;

z_{ij} – нормалізовані значення вхідних показників x_{ij} .

Цей індекс дорівнює 1 тоді, коли всі x_{ij} набувають «найкращих», або оптимальних, значень, і 0 тоді, коли всі показники «найгірші».

Вимоги до a_{ij} та z_{ij} :

усі a_{ij} задовольняють такі умови:

$$0 \leq a_{ij} \leq 1 \quad (3.2)$$

$$\sum_j a_{ij} = 1 \quad (3.3)$$

кожен із z_{ij} є нормалізованим, тобто $0 \leq z_{ij} \leq 1$, причому $z_{ij} = 1$ відповідає оптимальному значенню, а $z_{ij} = 0$ – найгіршому.

При формуванні ознакового простору (множини індикаторів) важливо забезпечити інформаційну односпрямованість показників x_i . З цією метою показники поділяють на стимулятори та дестимулятори.

Зв'язок між інтегральною оцінкою I й показником-стимулятором прямий, між I й показником-дестимулятором – обернений. Дестимулятори перетворюють на стимулятори за допомогою нормування.

Нормування індикаторів здійснюється двома методами.

Перший метод нормування розраховується за формулою (3.4):

$$z_{ij} = \begin{cases} x_{ij} / x_{\text{опт}}, \text{ якщо показник є стимулятором, при цьому } z_{ij} = 1 \text{ при } x_{ij} = x_{\text{опт}} \\ x_{\text{опт}} / x_{ij}, \text{ якщо показник є дестимулятором, при цьому } z_{ij} = 1 \text{ при } x_{ij} = x_{\text{опт}} \end{cases} \quad (3.4)$$

де x_{ij} – значення індикатора;

z_{ij1} – нормоване значення індикатора x_{ij} першим методом.

Порогові значення для нормування індикаторів за першим методом наведено в додатку И.

Другий метод нормування розраховується за формулою:

$$z_{ij2} = \begin{cases} \frac{x_{ij} - x_{zp}^H}{x_{nop}^H - x_{zp}^H}, & x_{zp}^H \leq x_{ij} < x_{nop}^H \\ \frac{(x_{ij} - x_{nop}^H) + x_n^*(x_{onm}^H - x_{ij})}{x_{onm}^H - x_{nop}^H}, & x_{nop}^H \leq x_{ij} < x_{onm}^H \\ 1, & x_{onm}^H \leq x_{ij} \leq x_{onm}^6 \\ \frac{x_6^*(x_{ij} - x_{onm}^6) + (x_{nop}^6 - x_{ij})}{x_{nop}^6 - x_{onm}^6}, & x_{onm}^6 < x_{ij} \leq x_{nop}^6 \\ \frac{x_{zp}^6 - x_{ij}}{x_{zp}^6 - x_{nop}^6}, & x_{nop}^6 < x_{ij} \leq x_{zp}^6 \end{cases} \quad (3.5)$$

де z_{ij2} – нормоване значення індикатора x_{ij} за другим методом;

$$x_n^* = 0,5; \quad x_6^* = 0,5.$$

Оптимальні, порогові та граничні значення індикаторів для нормування за другим методом наведено в додатку К.

За межами інтервалу $[x_{гр}^H, x_{гр}^B]$ нормалізовані величини дорівнюють 0.

Для визначення вагових коефіцієнтів використовується модель головних компонент.

Модель головних компонент трансформує m -вимірний ознаковий простір у p -вимірний простір компонент ($p < m$).

У моделі головних компонент зв'язок між первинними ознаками і компонентами описується як лінійна комбінація

$$y_i = \sum_j^m c_{ij} G_j \quad (3.6)$$

де y_i – стандартизовані значення i -ї ознаки з одиничними дисперсіями; сумарна дисперсія дорівнює кількості ознак m ;

c_{ij} – внесок j -ї компоненти в сумарну дисперсію множини показників i -ої сфери.

Компоненти G_j також являють собою лінійну комбінацію

$$G_j = \sum_i^m d_{ij} x_{ij} \quad (3.7)$$

де d_{ij} – факторні навантаження;

x_{ij} – вхідні дані.

Вагові коефіцієнти a_{ij} розраховуються за формулою:

$$a_{ij} = \frac{c_{ij} \cdot |d_{ij}|}{\sum c_{ij} |d_{ij}|} \quad (3.8)$$

Побудова моделі головних компонент здійснюється за допомогою пакета “Статистика” у три етапи:

розрахунок кореляційної матриці R ;

виокремлення головних компонент і розрахунок факторних навантажень;

ідентифікація головних компонент.

Інформаційною базою компонентного аналізу можуть бути як первинні ряди (*Raw data*), так і кореляційна матриця (*Correlation matrix*). Тип інформаційної бази вказується на стартовій панелі модуля (*Input file*).

Процедури методу головних компонент – *Principal components* – представлено в модулі *Factor Analysis* – факторний аналіз. Праворуч розміщено поля для встановлення параметрів моделі: *Maximum no. of factors* – максимальне число факторів і *Minimum eigenvalue* – мінімальне власне число. Якщо не задано іншого, ці параметри становлять відповідно 2 і 1.

За командою на виконання програми з'являється вікно *Factor Analysis Results* – результати факторного аналізу, в інформаційній частині якого вказується кількість ознак, метод аналізу, десятковий логарифм детермінанта кореляційної матриці, число видокремлених факторів і власні значення матриці λ_j .

Після установаження Eigenvalues система видає таблицю значень власних чисел, які є дисперсіями головних компонент, а також внесок кожної з них у сумарну варіацію ознакової множини – % total Variance – внесок кожної компоненти у факторне навантаження – коефіцієнти c_{ij} .

3-поміж процедур обертання факторів – Factor rotation – вибирається Varimax normalized – варімакс нормалізований. Згідно з опцією Factor loadings маємо таблицю факторних навантажень, значення яких наближаються до 1 або 0. Ознаки, що навантажують кожна компонента, виділено. Це – коефіцієнти d_{ij} .

Проводимо розрахунок вагових коефіцієнтів за формулою 3.8.

Вагові коефіцієнти наведені в додатку К, вони однакові для обох методів розрахунку нормалізованих показників.

Розрахунок інтегрального індикатора для першого методу розрахунку нормалізованих значень індикаторів здійснюється за формулою:

$$I_{j1} = \sum_i a_{ij} \cdot z_{ij1} \quad (3.9)$$

де a_{ij} – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску і-го показника в інтегральний індекс;

z_{ij1} – нормалізовані значення вхідних показників x_{ij} , розраховані за першим методом.

Розрахунок інтегрального індикатора для другого методу розрахунку нормалізованих значень індикаторів здійснюється за формулою:

$$I_{j2} = \sum_i a_{ij} \cdot z_{ij2} \quad (3.10)$$

де a_{ij} – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску і-го показника в інтегральний індекс;

z_{ij2} – нормалізовані значення вхідних показників x_{ij} , розраховані за другим

методом.

Ваговий коефіцієнт визначається експертним шляхом серед N -го числа експертів як відношення суми балів, що дали всі експерти даному показнику, до загальної суми балів.

$$b_j = \frac{\sum_{n=1}^N S_{jn}}{\sum_{k=1}^M \sum_{n=1}^N S_{kn}} \quad (3.11)$$

де S_{jn} – оцінка j -го показника, яку дав n -й експерт;

N – кількість експертів;

M – кількість показників.

Узагальнений інтегральний індикатор стійкості банківської системи:

$$I_j = (I_{j1} + I_{j2})/2 \quad (3.12)$$

Розрахунки повинні здійснюватися Національним банком України щокварталу на підставі офіційних даних статистичного обліку Державного комітету статистики України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, Міністерства фінансів України та власних даних, отриманих у результаті пруденційного та інспекційного нагляду.

Запропонована у роботі методика розроблена з метою визначення рівня стійкості банківської системи України як головної складової фінансової безпеки держави і визначає перелік основних індикаторів стійкості банківської системи, їх оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи обрахування інтегрального індексу стійкості банківської системи.

Методика базується на комплексному аналізі індикаторів стійкості з виявленням потенційно можливих загроз стійкості банківської системи в Україні і повинна застосовуватися Національним банком України для інтегральної оцінки рівня стійкості банківської системи. Інші органи

законодавчої та виконавчої влади, банківські установи в межах своєї компетенції можуть використовувати цю методика та визначати рівень складових стійкості банківської для прийняття управлінських рішень щодо аналізу, відвернення та нейтралізації реальних і потенційних загроз стійкості банківської системи.

3.2. Використання моделі дефолту для оцінки ризику ліквідності банківської системи

Банківські установи є інституційною основою системи грошово–кредитних відносин. Практика показує, що недостатній рівень ліквідності часто стає першою ознакою наявності в банку серйозних фінансових проблем. Саме тому оцінка ліквідності як фактору стійкості банку є актуальною проблемою, яка досі не має однозначного вирішення.

Важливість оцінки цього ризику та управління ним останніми роками значно зросла. В першу чергу це пов'язано з процесом глобалізації світової економіки, наслідком якої стало формування світової фінансової системи. Глобалізація, з одного боку, відкрила перед учасниками фінансових ринків нові інвестиційні можливості, а з іншого – примусила враховувати ризики, які раніше обходили увагою, зокрема ризик ліквідності.

На сьогоднішньому етапі розвитку банківського нагляду для визначення рівня управління ліквідністю банків використовуються загальноприйняті міжнародні принципи, а саме Принципи ефективного управління ліквідністю у банківських установах, затверджені Базельським комітетом з Банківського нагляду. У рекомендаціях Базельського комітету щодо ефективного управління ліквідністю особлива увага приділяється важливості організації банками внутрішньої перевірки та планування на випадок непередбачуваних обставин [190, 191].

З метою підтримки ліквідності банків органи нагляду повинні вирішувати такі завдання:

1. здійснювати контроль щодо правильності визначення та здійснення адекватної політики щодо підтримки ліквідності, а саме через визначення оптимального рівня ліквідності, забезпечення своєчасного подання звітності та іншої необхідної інформації, забезпечувати вироблення належної стратегії у цьому напрямку;

2. виявляти оперативно (своєчасно, на ранніх етапах) негативні зміни в ліквідній позиції банку та завчасно вживати заходів щодо їх усунення;

3. встановлювати (за можливості та в разі необхідності) ліміти та параметри коефіцієнтів, що аналізують ліквідність, виключно для власної орієнтації та спрощення виявлення різних проблем. З іншого боку, вони можуть вводити такі ліміти, які, на їхню думку, відповідають вимогам стабільного функціонування банківського сектору;

4. ставитися неупереджено до всіх банків та визначати їхню ліквідність відповідно до загальновизнаних міжнародних принципів.

В цілому органи нагляду висувають по відношенню до банків наступні вимоги:

- щоденне та постійне вимірювання ризиків;
- виявлення потенційного дефіциту коштів, використовуючи «сходинки» термінів погашення ;
- проведення стрес-тестів на основі даних «сходинок» термінів погашення;
- оцінювання розміру та якості ліквідних активів, враховуючи можливе зниження їх вартості у випадку вимушеного продажу;
- підтримання здатності банку отримувати доступ до нових джерел ліквідності на роздрібних, комерційних (оптових) та міжбанківських ринках;
- підтримання рівня невикористаних кредитних ліній (тобто, кредитних ліній, відкритих в інших кредитних організаціях, але ще не

використаних) та забезпечення спроможності банку розширювати ці кредитні лінії або утримувати їх на тому ж рівні за критичних обставин;

– складення резервних планів фінансування, що мають стосуватися можливих ускладнень у використанні відкритих кредитних ліній; підтримки з боку власників (наприклад, материнської компанії); підтримки з боку центрального банку, хоча банкам не варто відверто розраховувати на підтримку центрального банку в своїх резервних планах, оскільки можуть виникнути проблеми морального ризику; оцінки рівня ліквідних активів та активів, які підлягають погашенню, що перебувають в розпорядженні банку.

В ході такої оцінки органи нагляду повинні проводити незалежну оцінку банківських стратегій, положень, процедур та принципів, що стосуються управління ліквідністю.

Спираючись на результати своєчасно проведеного аналізу, органи нагляду повинні зробити висновки щодо відповідності рівня банківської ліквідності встановленим вимогам. З урахуванням цього, банку може бути запропоновано внести необхідні зміни до його системи управління ліквідністю.

Отже, відповідно до завдань здійснення банківського нагляду відповідними органами, з точки зору управління ліквідністю банків, такий нагляд повинен поєднувати здійснення кількісної та якісної оцінки цього процесу.

Проведення кількісної оцінки діяльності банку щодо забезпечення відповідного рівня ліквідності здійснюється шляхом встановлення нормативних значень або нормативів для окремих обов'язкових коефіцієнтів та рекомендацій щодо застосування необов'язкових нормативів. Такі заходи спрямовані, перш за все, на визначення ліквідної позиції банку, потенційного дефіциту або надлишку ліквідних коштів [190, 191].

Якісна оцінка передбачає оцінку діяльності керівництва та управлінського персоналу банку щодо визначення стратегії управління ризиком ліквідності та її використання у щоденній діяльності банку, разом з стрес-тестуванням та складанням резервних планів.

Системний підхід до оцінки ризику ліквідності банку передбачає:

- 1) оцінка ризику ліквідності за допомогою обов'язкових економічних нормативів ліквідності, встановлених Національним банком України;
- 2) коефіцієнтний аналіз рівня ліквідності активів, стабільності пасивів банку, впливу значних концентрацій за активними і пасивними операціями на ліквідність банку;
- 3) оцінка волатильності високоліквідних коштів;
- 4) розрахунок локального та кумулятивного ГЕПу на основі побудови таблиці відповідності (розривів) активів і пасивів за сумами та строками погашення (ГЕП аналіз). Така таблиця наглядно демонструє наявність або дефіцит грошових коштів у банку в майбутньому, тобто передбачає розгляд ліквідності банку як певного «поток», а не тільки «запасу»;
- 5) використання VAR-методології
- 6) визначення незнижуваного залишку мінливих пасивів та оцінка щодо достатності його на покриття розривів між активами і пасивами за строками;
- 7) моделювання ризику ліквідності, зокрема, використання методів непараметричної статистики для оцінки ризику ліквідності.
- 8) стрес-тестування.

Як найефективніший метод оцінювання ефективності управління банком своєю ліквідністю органам банківського нагляду рекомендується використовувати перевірки методик та базових припущень банку для оцінки майбутніх чистих потреб у фінансуванні. Базуючись на даному підході, запропонуємо розрахунок індикатору ліквідності банківської системи.

Ризик ліквідності пов'язаний з можливим невиконанням банком своїх грошових зобов'язань.

Ризик ліквідності може бути обумовлений наступними причинами:

1. зовнішніми: економічна криза; банкрутство одного або декількох значних суб'єктів банківської системи, яке ставить під загрозу ліквідність і платоспроможність всієї або майже всієї системи (системна криза); макроекономічна політика, яка проводиться урядом чи Національним банком

України, що значно знижує ліквідність економіки чи зменшує впевненість у фінансовій системі і в стабільності національної валюти.

2. внутрішніми: значний відтік коштів з поточних рахунків клієнтів; незаплановані значні відтоки клієнтів і непогашення кредитів; значні короткострокові позики на міжбанківському ринку; недостатня диверсифікація джерел фінансування і кредитно-інвестиційного портфеля, значна залежність від великих вкладників та позичальників; недоступність до ринку ресурсів.

Виходячи з зазначеного вище, можна виділити наступні ознаки кризи ліквідності:

1. криза ліквідності, що близька до системної:

– стійка нездатність хоча б одного системного банку виконувати свої зобов'язання перед клієнтами і контрагентами, які виявляються у вигляді невиконання зобов'язань перед банками-контрагентами;

– банкрутство або ліквідація декількох банківських установ одночасно;

– значне підвищення процентних ставок і відчутне скорочення обсягів угод на міжбанківському ринку;

– інформація в засобах масової інформації про недостатню ліквідність банківської системи та затримці проведення клієнтських платежів деякими банківськими установами;

– дострокове погашення та стійкий відтік роздрібних клієнтських депозитів (понад 2,5% від загальної суми роздрібних депозитів за тиждень і понад 10% за місяць).

2. системна криза ліквідності:

– стійка нездатність значної кількості банків, в тому числі системних, виконувати свої зобов'язання перед контрагентами, які виявляються у вигляді порушень умов розрахунково-касового обслуговування, зобов'язань перед вкладниками та кредиторами;

– стрімке підвищення процентних ставок і майже відсутність угод на міжбанківському ринку;

- дострокове погашення та панічний відтік роздрібних клієнтських депозитів;

- інформація в засобах масової інформації про можливість кризи ліквідності банківської системи.

3. погіршення фінансового стану самого банку:

- передкризовий стан, що характеризується зниженням кредитного рейтингу банку на ринку або виникнення загрози такого зниження через появу на ринку негативної інформації про банк, що призводить до скорочення лімітів на банк за строками в частині депозитних операцій, а також у рості вартості залучених ресурсів; зменшення власного капіталу на 10% і більше; зменшення прибутку банку на 20% і більше; значне погіршення нормативу адекватності регулятивного капіталу; невиконання економічних нормативів, встановлених Національним банком України та недотримання обов'язкових резервів.

- криза, про появу якої свідчать залучення на міжбанківському ринку України ресурсів за ставками, що значно вище середньоринкових; переведення залишків великими корпоративними клієнтами в інші банки; значне скороченню залишків на рахунках клієнтів та на строкових депозитах.

- дефолт: невиконання власних зобов'язань неминуче; відтік клієнтських депозитів; активи, які можна було продати, вже продано; неможливість залучити ресурси на міжбанківському ринку або від великих корпоративних клієнтів.

На наш погляд, доцільно для оцінки ризику ліквідності розраховувати показник, який відображав би ймовірність дефолту банку через кризу ліквідності.

Для цього, насамперед, необхідно визначити термін, для якого ця ймовірність оцінюватиметься. На наш погляд, оптимальним терміном є один місяць. Вибір такого, досить короткого інтервалу, зумовлений значним зростанням помилок зі збільшенням інтервалу прогнозування через критерії оцінки ліквідності, які не можливо формалізувати.

На початковому етапі необхідно дослідити стан платіжної позиції банку у

випадку закриття лімітів МБК. Для цього вважаємо доцільним розглядати дві ситуації:

- закриття лімітів вітчизняними банками;
- закриття лімітів синдікованих кредитів, залучених з міжнародних ринків капіталів.

Оскільки ресурси вітчизняного міжбанківського ринку залучаються банком для поточної підтримки ліквідності, то пропонуємо розрахувати коефіцієнт поточної ліквідності без урахування МБК. Для цього застосуємо формулу (3.13):

$$\hat{E}1_{\text{н}0}^{\text{в}3\text{л}0} = \frac{A_{\text{н}0} - \hat{I}A\hat{E}_{\text{н}0}}{C_{\text{н}0}}, \quad (3.14)$$

де $\hat{E}1_{\text{н}0}^{\text{в}3\text{л}0}$ – коефіцієнт поточної ліквідності без урахування отриманих МБК на внутрішньому міжбанківському ринку;

$A_{\text{н}0}$ – активи банку з кінцевим строком погашення до 30 днів;

$MBK_{\text{вн.}}$ – міжбанківські кредити отримані зі строком погашення до 30 днів;

$Z_{\text{н}0}$ – зобов'язання банку зі строком погашення до 30 днів.

Ресурси, що залучає банк із зовнішніх ринків капіталів, розміщуються на більш довгий строк – до 1 року. Тому пропонуємо розраховувати коефіцієнт короткострокової ліквідності без урахування залучення синдікованих кредитів.

Застосуємо формулу (3.15):

$$\hat{E}2_{\text{л}0}^{\text{в}3\text{л}0} = \frac{A_{\text{л}0} - \hat{I}A\hat{E}_{\text{л}0}}{C_{\text{л}0}}, \quad (3.15)$$

де $\hat{E}2_{\text{ед} \text{в}^{\text{за}}}$ – коефіцієнт короткострокової ліквідності без урахування залучення синдікованих кредитів;

$A_{\text{кр}}$ – ліквідні активи з початковим строком погашення до 1 року;

$МБК_c$ – залучені синдіковані кредити строком до 1 року;

$Z_{\text{кр}}$ – короткострокові зобов'язання з початковим строком погашення до 1 року.

Показник залежності від міжбанківського ринку ($\hat{E}3_{\text{іае}}$), який буде врахований в загальному індикаторі розраховується за формулою 3.16.

$$\hat{E}3_{\text{іае}} = \frac{100 \times (\hat{I}A\hat{E}_{\text{іод}} - \hat{I}A\hat{E}_{\text{аеа}})}{\hat{I}\tilde{N}}, \quad (3.16)$$

де $\hat{E}3_{\text{іае}}$ – показник залежності від міжбанківського ринку;

$\hat{I}A\hat{E}_{\text{іод}}$ – залишки міжбанківських кредитів (депозитів) отриманих;

$\hat{I}A\hat{E}_{\text{аеа}}$ – залишки міжбанківських кредитів (депозитів) виданих;

Для розрахунку показника значення знаменника ПС розраховується як різниця загальної суми зобов'язань банку та величини сформованого резерву можливих втрат за терміновими угодами та позабалансовими зобов'язаннями, а також за розрахунками з дебіторами за операціями з резидентами офшорних зон. Можливий інший варіант розрахунку складової ПС: як різниця між загальною сумою зобов'язань та величини сформованого резерву можливих втрат за умовними зобов'язаннями кредитного характеру, іншими можливими втратами та за операціями з резидентами офшорних зон.

Проаналізуємо стан ліквідності банку без врахування МБК (рис. 3.3).

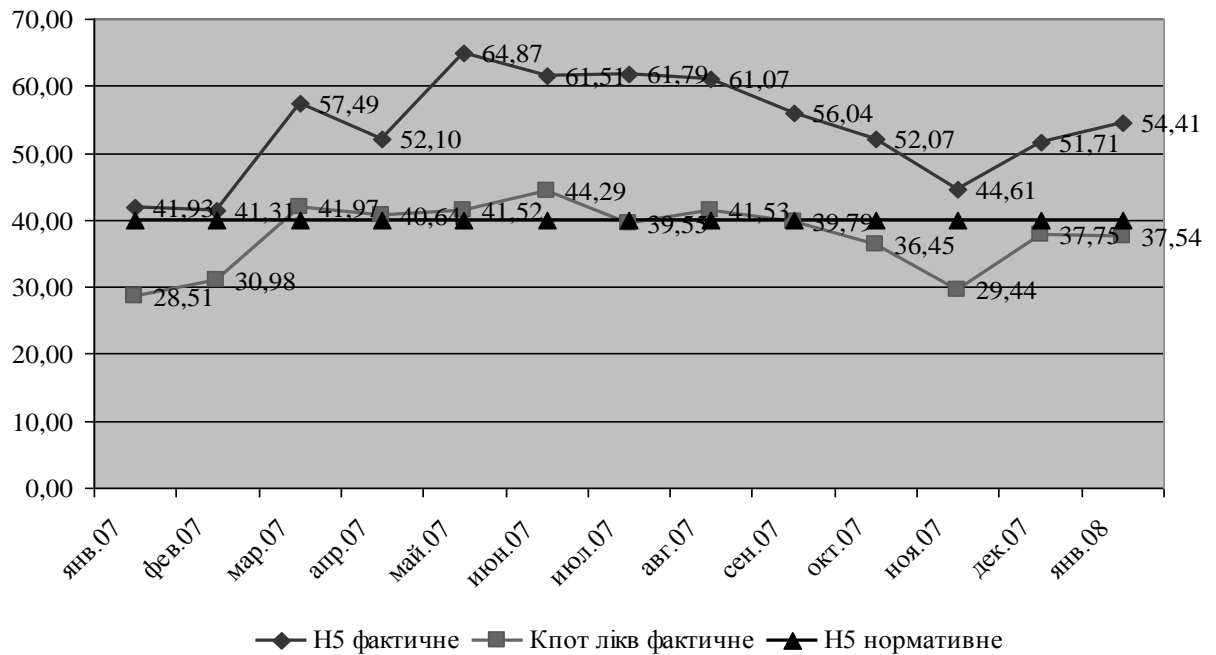

Рис. 3.3. Порівняння показника поточної ліквідності АКБ «Укрсоцбанк» з урахуванням та без урахування міжбанківських кредитів за 2007 рік, у %

Відповідно до отриманих даних, розрахованих за формулою (3.14) можна зробити висновок, що якщо вітчизняні банки закриють ліміти на АКБ «Укрсоцбанк», то показник його поточної ліквідності значно погіршиться і в деяких періодах не буде досягнуто нормативного значення – 40%. Погіршення поточної ліквідності призведе і до погіршення фінансового стану банку, оскільки йому потрібно буде швидко покрити дефіцит ліквідності, а це можливо завдяки міжбанківському ринку, доступ до якого буде закрито.

Залучення коштів фізичних та юридичних осіб не зможе швидко задовольнити попит на ліквідність, навіть, якщо банк встановить ставки вище середньоринкових. Можливий варіант виходу з такої ситуації – продаж ліквідних активів, що призведе до погіршення показників діяльності банку.

Проаналізуємо як зміниться показник короткострокової ліквідності у випадку закриття лімітів кредитування іноземними банками на

АКБ «Укрсоцбанк» (рис. 3.4). Для цього застосуємо формулу (3.15).

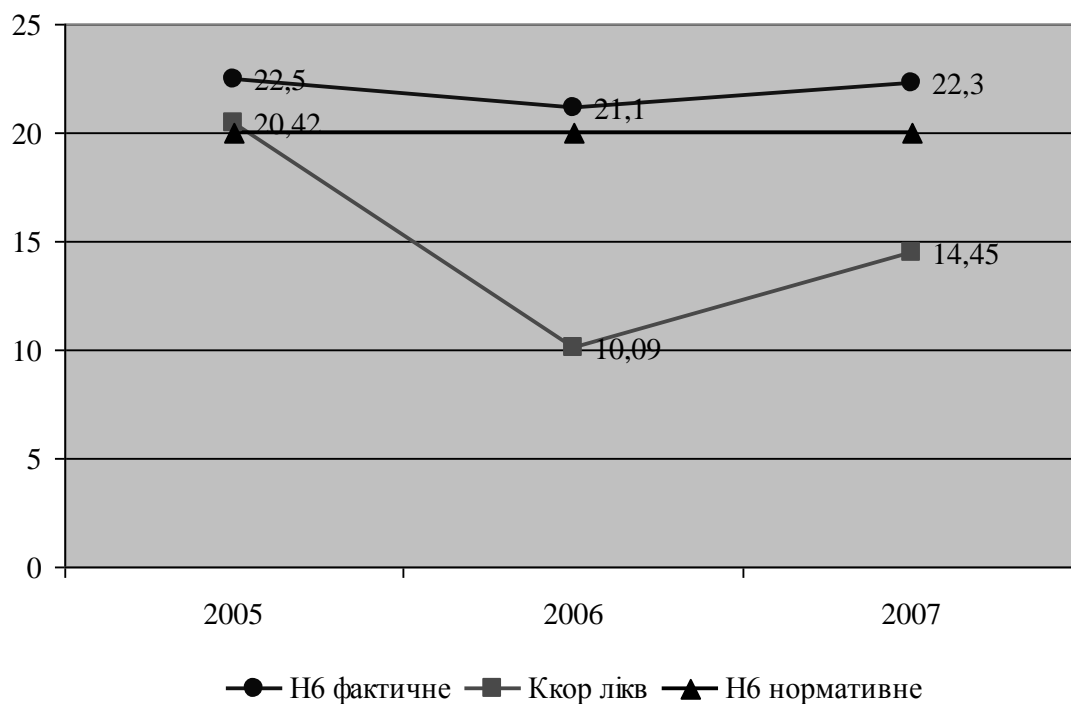

Рис. 3.4. Порівняння показника короткострокової ліквідності АКБ «Укрсоцбанк» з урахуванням та без урахування залучених синдикованих кредитів за 2007 рік, у %

Отримані під час розрахунку дані показали, що у випадку закриття лімітів за синдикованими кредитами в АКБ «Укрсоцбанк» значно погіршаться показники короткострокової ліквідності. Необхідно відмітити, що у грудні 2005 року банк залучив синдикований кредит на суму 80 млн. дол. США і був погашений. На кінець 2006 року було залучено коштів на суму 250 млн. дол. США, а у грудні 2007 року – на суму 200 млн. дол. США. Погашення очікується на кінець 2008 року, що значно підвищує ризик погіршення платіжної позиції банку.

Результати двох варіантів показали, що у випадку виникнення кризи ліквідності та закриття вітчизняними і міжнародними банками лімітів кредитування на АКБ «Укрсоцбанк», банк почне порушувати основну вимогу

стійкості економічної структури, піддаватиме значному ризику своїх вкладників та інвесторів.

Незважаючи на широкий діапазон застосовуваних коефіцієнтів як обов'язкових, так і можливість обчислення додаткових, метод оцінки коефіцієнтів не повною мірою пристосований для виявлення та оцінки ризику надлишкової ліквідності, відсутність управління яким може призвести до втрати доходів банку. Крім того, коефіцієнтний метод не завжди дозволяє точно оцінити й ризик недостатньої ліквідності.

Крім цього, коефіцієнтний метод оцінки не дозволяє виявити цінову складову ризику, яка може обумовлюватись ставкою проценту, можливого залучення додаткових ресурсів й ціною, можливого продажу активів; ця складова ризику обумовлена коливаннями на грошовому, валютному ринках та ринку цінних паперів.

Ще одним недоліком методу є застосування однакових рівнів критеріїв для всіх видів банків, незалежно від їх величини та спеціалізації діяльності. Адже відомим є той факт, що крупні банки можуть мати менше за обсягом запас високоліквідних коштів за рахунок полегшеного доступу на ринок міжбанківського кредитування, не великі банки повинні мати більший запас ліквідності, тому розрахунок нормативів миттєвої та поточної ліквідності не дозволяє в повній мірі визначити рівень ризику незбалансованої ліквідності банку тої чи іншої групи банків.

Спеціалізація банків також спричинює необхідність диверсифікації нормативів ліквідності для різних банків кредитних організацій. Так для банків, що здійснюють інвестиційну діяльність, норматив довгострокової може стати гальмом розвитку довгострокових вкладень, тоді як для банків, що не здійснюють довгострокові інвестиції, цей норматив не є актуальним, оскільки вони його перевиконують.

Для подолання перерахованих вище недоліків коефіцієнтного методу оцінки ризику незбалансованої ліквідності органам нагляду рекомендується розробляти в додаток до обов'язкових нормативів інші коефіцієнти з

пороговими значеннями, розрахованими урахуваючи специфіку діяльності кредитної організації та різні складові ризику.

Пропонується визначати індикатор ліквідності банківської системи, який включає розглянуті складові.

Перша складова відображає залежність значення індикатора ліквідності від показника K_1 таким чином, щоб при виході вниз за порогове значення в 55% (встановлене експертно) значення індексу зростало. Наприклад, при падінні K_1 до 54 значення індексу збільшується на 1, при падіння до 51 і більше значення збільшується на 2.

Розрахунок середньозваженого показника K_1 здійснюється за всіма діючими банками. У якості вагів для зважування прийнятий логарифм нетто-активів. Це обумовлено двома причинами. По-перше, величина нетто-активів являє собою найбільш універсальний показник, що характеризує значущість банку для банківської системи. По друге, логарифмування величини активів необхідно, щоб нівелювати значні різниці у величині активів; якщо цього не робити, то середньозважене значення практично повністю буде визначатися значеннями показників найбільших банків.

Друга складова відображає залежність значення індикатора зміни сумарної величини залишку МБК. Даний показник був введений, оскільки значна кількість найбільших і великих банків використовують міжбанківські кредити, отримані від нерезидентів; якщо величина МБК зменшиться, то ці банки будуть відчувати проблеми з ліквідністю. Показник впливає на зміну індексу в тому випадку, коли величина кредитів зменшується порівняно з аналогічною на попередню звітну дату. Наприклад, при зменшенні величини МБК в два рази індекс збільшиться на 1, при зменшенні в 4 рази – на 3.

Залишок МБК на кінець місяця, отриманого від нерезидентів, розраховується як сума залучених міжбанківських кредитів.

Третя складова повністю аналогічна попередньому та відображає залежність індикатора від зміни обороту МБК, отриманого від нерезидентів. Оборот, тобто сума кредитів, виданих протягом місяця) також здійснює вплив

на ліквідність банківської системи.

Оборот МБК за місяць, отриманого від нерезидентів, розраховується як сума половини дебетових і кредитових оборотів за залученими міжбанківськими кредитами.

Висновки до розділу 3

У результаті дослідження підходів до моніторингу, як складової механізму забезпечення стійкості банківської системи були зроблені наступні висновки:

1. Діагностика стійкості банківської системи повинна здійснюватися в ході моніторингу стійкості банківської системи, який передбачає збір даних, що характеризують стійкість банківської системи, їх аналіз і розробка на цій основі коригуючих заходів, а також прогностичний розвиток економіки за виділеними параметрами. Слід зазначити, що рішення можуть мати як оперативний, так і концептуальний, стратегічний характер.

2. Запропонована у роботі методика розроблена з метою визначення рівня стійкості банківської системи України як головної складової фінансової безпеки держави і визначає перелік основних індикаторів стійкості банківської системи, їх оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи обчислення інтегрального індексу стійкості банківської системи.

Методика базується на комплексному аналізі індикаторів стійкості з виявленням потенційно можливих загроз стійкості банківської системи в Україні і повинна застосовуватися Національним банком України для інтегральної оцінки рівня стійкості банківської системи. Інші органи законодавчої та виконавчої влади, банківські установи в межах своєї компетенції можуть використовувати цю методику та визначати рівень складових стійкості банківської для прийняття управлінських рішень щодо аналізу, відвернення та нейтралізації реальних і потенційних загроз стійкості банківської системи.

3. Оцінка якості управління ризиком ліквідності та перспектив розвитку бізнесу і прогнозування фінансового стану банків повинні враховуватись в рамках диференціації та оптимізації режиму банківського нагляду. З огляду на відсутність однозначного вирішення цього завдання, пропозиції щодо

впровадження індикатору ліквідності банківської системи, запровадження системного підходу до процесу управління та контролю ризику ліквідності банків на основі моделі дефолту, заслуговує на увагу з боку наглядових органів як одним з шляхів оптимізації здійснення їхньої наглядової функції, а особливо у сфері контролю за ліквідною позицією.

Основні результати розділу опубліковані в двох наукових працях [190, 191].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне обґрунтування та запропоновано нове вирішення наукової задачі, що виявляється в розробці методики підбору показників, їх вимірювання та принципах побудови індикатора стійкості банківської системи.

За результатами дисертаційного дослідження зроблено наступні висновки та внесені пропозиції науково-теоретичного і прикладного характеру:

1. При розгляді банківської системи, як об'єкту дослідження, її необхідно розглядати в процесі розвитку, який визначається умовами і чинників зовнішнього і внутрішнього характеру. Іншими словами, розвиток банківської системи обумовлений комплексом процесів, що відбуваються у зовнішньому середовищі і комплексом процесів в самій банківській системі та середовищі, яке її оточує. Таке розуміння банківської системи дозволяє визначити, що стійкість банківської системи забезпечується в тому числі і стійкістю банків, як складових даної системи.

2. Поглиблено теоретичні засади щодо визначення сутності поняття «стійкість банківської системи». Для характеристики поняття стійкості банківської системи необхідно ураховувати її структурну стійкість і наявність самоорганізації, а саме поняття стійкості банківської системи може бути охарактеризоване як здатність системи повертатися в рівноважний стан, не зважаючи на вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, базуючись на структурній стійкості; здатності до самоорганізації; підтримці стійкості банків, що входять до системи та управлінському впливу центрального банку країни. Такий підхід дозволяє визначити, що:

– стійкість банківської системи країни можна розуміти як єдину базу забезпечення своєчасного і безперешкодного переміщення вартостей у межах національної економіки. Вона забезпечується, по-перше, достатньою кількістю високоліквідних коштів (обсягом грошової маси в обігу); по-друге, надійністю

(безперебійністю) функціонування платіжних систем, ефективною організацією розрахунків; по-третє, загальністю охоплення системою нагляду комерційних банків, що здійснюється центральним банком та контролюючими органами; по-четверте, стабільністю головних макроекономічних показників національної економіки.

– стійкість банківської системи можна розглядати як форму руху і як стан банківської системи, а також здатність відновлювати цей стан після певних кризових моментів (спаду в економіці, фінансової кризи тощо).

3. До умов стійкості банківської системи, які формуються на макрорівні, можна віднести макроекономічну стабільність, яка досягається шляхом проведення ефективної грошово-кредитної політики, та ринкову інфраструктуру. Серед зовнішніх факторів виокремлюються стабілізаційна політика, виконання економічних меж кредитування потреб держави, формування грошового обороту грошовими активами.

Серед умов стійкості банківської системи, які формуються на рівні системи, слід виділити: забезпечення ліквідності системи, капіталізація та захист інтересів кредиторів та вкладників.

З позиції методології даний висновок свідчить, що управління стійкістю системи слід розглядати у єдності трьох складових: 1) в тісній єдності із стійкістю економіки в цілому; 2) у взаємозв'язку стійкості окремого банку із стійкістю банківської системи як цілісного утворення; 3) з позиції окремого банку, його структури, яка складається з певних частин.

4. На основі аналізу та уточнення сутності ряду визначень понятійного апарату теорії банківського менеджменту і розгляду методологічних основ і особливостей забезпечення стійкості банківської системи конкретизоване коло задач для удосконалювання побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи, серед яких виділені:

– для забезпечення стійкості банківської системи має значення побудова регулювання та нагляду за банківською діяльністю. Потрібно зауважити, що чітке визначення поняття «банківське регулювання» відсутнє.

Нерідко терміни «банківське регулювання», «банківський нагляд» і «банківський контроль» не розрізняють і вживають їх як синоніми. Це не є доцільним, тому що призначення банківського нагляду повинно зводитися виключно до можливості недопущення кризових явищ в банківській системі, а також повинно бути націлене на можливість використання превентивних методів регулювання;

– забезпечення стійкості потрібно розглядати як специфічну складову в системі управління розвитком банківської системи. Необхідність обґрунтування цього твердження пов'язана з тим, що стійкість банківської системи є основою її ефективного функціонування. При цьому забезпечення стійкості банківської системи є окремим завданням управління її розвитком та може бути розглянуто і як самостійний механізм.

– для побудови комплексного механізму забезпечення стійкості банківської системи необхідна постійно функціонуюча система збору і обробки інформації про системний та індивідуальні ризики, основою якої є механізм діагностики, що базується на системі вимірювачів ризику.

Під оцінкою ризиків необхідно розуміти показник чи систему показників, що дозволяє характеризувати рівень ризику в доступних чи зрозумілих користувачу термінах.

5. Запропонована структурно-функціональна схема побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи включає враховує потребу гнучкого і вчасного реагування на можливі внутрішні та зовнішні негативні впливи. Новизна полягає в тому, що запропонована структурно-функціональна схема побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи розмежовує заходи по зниженню індивідуального ризику та системного ризику. Такий підхід дозволяє розробити алгоритм дії наглядових органів при реалізації ризиків, пов'язаних з діяльністю окремого банку, а також – з проявом системних ризиків.

6. В підтвердження теоретичних основ забезпечення стійкості системи стійкість банківської системи України забезпечується умовами та факторами

макро – та мікрорівня.

7. Основними елементами механізму забезпечення стійкості банківської системи України є: стратегія розвитку, цілі системи та окремих її складових, інструменти досягнення визначених цілей, а також система регулювання та нагляду за виконанням поставлених цілей.

8. Стратегія розвитку банківської системи визначає всі аспекти її функціонування, встановлюючи її цілі і методи їх досягнення в довгостроковій перспективі. Тому саме стратегія розвитку визначає особливості побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи. Взаємозв'язок між стратегією розвитку банківської системи і механізмом забезпечення її стійкості проявляється не тільки в тому, що перша визначає другий, але і у наявності зворотного зв'язку, а саме: вибір того чи іншого варіанту побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи може вимагати певного коригування зазначеної стратегії чи попереднього урахування певних ризиків втрати стійкості при її розробці.

9. Проведений аналіз тенденцій розвитку сучасних банків показав, що у результаті змін, обумовлених процесом фінансової глобалізації, виник фінансовий ринок, що характеризується інтеграцією ринків і консолідацією інститутів за межами продуктових і географічних меж. Цей позитивний, на наш погляд, розвиток пов'язаний з виникненням ряду потенційних і конкретних ризиків. По-перше, інтернаціоналізація банківської діяльності може призвести до приходу на ринок кредитних і фінансових інститутів з країн з недостатнім контролем. По-друге, інтернаціоналізація може привести до перетину компетенцій національних органів нагляду. Таким чином, виникає необхідність чіткого виділення нагляду за діяльністю міжнародних інститутів на окремих сегментах ринку. По-третє, в процесі консолідації можуть виникнути надвеликі інститути, що являють небезпеку системного ризику.

10. З урахуванням тенденцій фінансової глобалізації ефективний банківський нагляд повинен, на нашу думку, задовольняти наступним основним умовам:

– інтеграція банківського нагляду, як за змістовною, так і географічною ознакою. Орган нагляду в сучасних умовах повинен забезпечувати обмін інформацією і організувати концентровані дії в кризових ситуаціях;

– нагляд повинен бути близьким до ринку, тобто мати нагоду реагувати на ринкові зміни і не повинен перешкоджати розвитку фінансових інновацій;

– повинен діяти принцип: «Однакові ризики, однакові правила», тобто нагляд повинен бути нейтральним по відношенню до конкуренції. Це повинно розповсюджуватися, по-перше, відносно нейтралітету конкуренції в міжнародному плані, по-друге, відносно нейтралітету між фінансовими інститутами з різних секторів.

– співвідношення «витрати-ефект» повинне відповідати наступному принципу: роздроблена структура нагляду призводить до високих витрат для міжнародних концернів, оскільки вони повинні звітувати перед великою кількістю органів нагляду.

Виходячи з вищесказаного, можна сформулювати концепцію міжнародного банківського нагляду в умовах глобалізації, яка полягає в необхідності: глобального нагляду (глобальний ринок вимагає зміни методології банківського нагляду і руху у бік створення наднаціонального органу банківського нагляду), інтегрованого фінансового нагляду, тобто комбінованого нагляду, що включає банківський, страховий нагляд і нагляд за діяльністю на ринку цінних паперів, а також пред'явлення нових вимог до кваліфікації регуляторів. На підставі аналізу тенденцій розвитку банківської справи і банківського нагляду нами розроблена схема процесу гармонізації міжнародного банківського нагляду.

11. В основу удосконалення нагляду в умовах фінансової глобалізації повинна бути, на наш погляд, покладена оцінка ефективності управління ризиками в банках. З цією метою були проведені дослідження методик оцінки ризиків та обґрунтоване першочергове значення аналізу в системі управління

ризиками. Дана концепція пропонує комплексний підхід до організації банківського нагляду і проведення аналізу банків. Одночасне застосування запропонованих інструментів у сфері банківського нагляду, як показники за системою раннього реагування, статистичної звітності, іншої інформації та попереджувальних заходів сприяє створенню ефективнішої системи банківського безвиїзного нагляду.

12. Запропонована у роботі методика розроблена з метою визначення рівня стійкості банківської системи України як головної складової фінансової безпеки держави і визначає перелік основних індикаторів стійкості банківської системи, їх оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи обрахування інтегрального індексу стійкості банківської системи.

Методика базується на комплексному аналізі індикаторів стійкості з виявленням потенційно можливих загроз стійкості банківської системи в Україні і повинна застосовуватися Національним банком України для інтегральної оцінки рівня стійкості банківської системи. Інші органи законодавчої та виконавчої влади, банківські установи в межах своєї компетенції можуть використовувати цю методику та визначати рівень складових стійкості банківської для прийняття управлінських рішень щодо аналізу, відвернення та нейтралізації реальних і потенційних загроз стійкості банківської системи.

13. Пропозиції щодо впровадження індикатору ліквідності банківської системи, запровадження системного підходу до процесу управління та контролю ризику ліквідності банків на основі моделі дефолту, заслуговує на увагу з боку наглядових органів як одним з шляхів оптимізації здійснення їхньої наглядової функції, а особливо у сфері контролю за ліквідною позицією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Введение в банковское дело: Учебное пособие / Общая ред. проф. Гюнтера Асхауэра. – М.: Научная книга, 1996. – 640 с.
2. Савлук М.І. Вступ до банківської справи. – Київ: Лібра, 1998. – С. 95.
3. Российская банковская энциклопедия / Гл. ред. Лаврушин О.И. - М.: Энциклопедическая творческая ассоциация, 1995. – 552 с.
4. Стрельбицька Л.М., Стрельбицький М.П. Основи безпеки банківської системи України та банківської діяльності. – К.: Кондор, 2004. – 600 с.
5. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 2–е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
6. Банківська енциклопедія / Під ред. д.е.н., проф. Мороза А.М. – К.: ЕЛЬТОН, 1993. – 328 с.
7. Енциклопедія банківської справи України. За ред. Стельмаха В.С. – Київ: Вид. „Молодь”. Видавничий дім „Ін Юре”, 2001. – 680 с.
8. Д’яконова І.І. Теоретико-методологічні основи функціонування банківської системи України: Монографія – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – 400 с.
9. Фетисов Г.Г. Устойчивость коммерческого банка и рейтинговые системы ее оценки. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 217 с.
10. Буздалин А.В. Надежность банка как мера субъективной уверенности// Банковское дело. – 1999. – №2. – С. 7–12.
11. Петров А.Ю. Анализ кредитоспособности коммерческого банка// Бухгалтерия и банки. –1998. – №8. – С.19–22.
12. Давыдова Л.В., Кулькова С.В. Теоретические аспекты проблемы финансовой стабильности коммерческих банков // Финансы и кредит. – 2005.– № 2.– С.2–6.
13. Лютий І., Юрчук О. Фінансова стабільність банків як основа розвитку ринку фінансових послуг // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 4. – С. 39–43.

-
14. Иванов В.В. Анализ надежности банка. – М.: Русская деловая литература, 1996. – 149 с.
15. Стребков И. Надежность и устойчивость коммерческого банка в конкурентной среде: автореферат диссертации. РЭА им. Г.В. Плеханова. – М., 1999. – 28 с.
16. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Около 57 000 слов: Научное издание. – 20-е изд., стереот. – М.: Русский язык, 1988. – 750 с.
17. Украинский энциклопедический словарь: В 3 т. Т. 3: Протерозой-Ящурка: Энциклопедический словарь. – К.: Главная редакция УСЭ, 1989. – 768 с.
18. Новий тлумачний словник української мови: 42 000 слів: У 4 т. Т. 4: РОБ-Я: Наукове видання. – К.: Аконіт, 1998. – 941 с.
19. Тимофеева З.А. Оценка финансовой устойчивости коммерческих банков надзорными органами [Электронный ресурс]: Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10. – М.: РГБ, 2003. – 172 с.
20. Толковый словарь обществоведческих терминов. / Н.Е. Яценко М.: Финансы и статистика, 1999. – 697 с.
21. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – 4-е изд. – М., 2003
22. Алтуфов Н.А., Колесников К.С. Устойчивость движения и равновесия. – М.: Издательство МГТУ им. Н.Э. Баумана. – 2003. – 256 с.
23. Лопатников Л.И. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Дело, 2003. – 520 с.
24. Курс лекций ПГУ по дисциплине «Основы теории управления» [Электронный ресурс] / К.В. Попов // Режим доступа: <http://alice.stup.ac.ru>. – Заголовок з екрану
25. Исследование сценарной устойчивости сложных систем: (Тезисы VII Международной конференции «Проблемы управления безопасностью сложных систем») [Электронный ресурс] / Д.А. Кононов // Режим доступа:

<http://www.sbcinfo.ru>. – Заголовок з екрану

26. Мартынов А.С., Артюхов В.В., Виноградов В.Г. Россия как система (комплексный аналитический WEB-атлас) // Теория систем. – 2006. – № 12. – С.4-11

27. Теория организации: Учебник/ Под ред. В.Г.Алиева. – М.: Луч, 1999. – 416с.

28. Терехов Л.Л. Социально-экономическое прогнозирование: Учебное пособие. – Ростов на Дону: Издательство РГПУ, 1995. –314с.

29. Зубанов Н.В., Пестриков СВ. Анализ устойчивости функционирования экономических систем относительно поставленных целей// Вестник Самарского государственного университета. – 2006.– №1.–С.17-21

30. Борисенко Н. О понятии финансовой устойчивости Пенсионного фонда России // Вопросы экономики. – 2004. – №7. – С. 106–111.

31. Корнилов Д.Т. Устойчивость банковской системы в условиях рыночной конкуренции : [Электронный ресурс] : Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01, 08.00.10. - Ярославль: РГБ, 2005. –170с.

32. Вахрушев Д.С. Самоорганизация и динамическая устойчивость экономических систем. – Кострома.: КГУ им. Н.А. Некрасова, 2004. – 172 с.

33. Пригожин И. Время, структура и флуктуации // Успехи физ. наук. – 1980. – Т.131. – С. 185–198.

34. Николис Дж. Динамика иерархических систем. Эволюционное представление. – М., 1989. – 486 с.

35. Хакен Г. Синергетика.– М.: Финансы, 1985 – 404 с.

36. Хакен Г. Информация и самоорганизация. М.: Мир, 1991.–397с.

37. Большой энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1991.

38. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 1101 с.

39. Психология бизнеса [Электронный ресурс] / Емельянов Е.И., Поварницына С.Е. // Режим доступа: <http://mylib.nm.ru> – Заголовок з екрану

-
40. Масленченков Ю.С. Управление устойчивостью коммерческого банка. –Бизнес и банк.– 1999.– №49. – С. 12-16
41. Никитина Т.В. Банковский менеджмент: учебное пособие. – СПб: Питер, 2001. – 160 с.
42. Фетисов Г.Г. Выбор методов оценки устойчивости российских банков // Аналитический банковский журнал. – 2002. – №7. – С. 65-74.
43. Фетисов Г.Г. К вопросы об устойчивости банковской системы // Финансы.-2003. – №2. – С. 11-13.
44. Фетисов Г.Г. Методологические основы формирования устойчивой банковской системы //Финансы и кредит.-2002.-№15.-С. 2-13.
45. Фетисов Г.Г. Оценка финансовой устойчивости коммерческого банка // Бухгалтерия и банки. – 2002. – №10. – С. 39-50
46. Фетисов Г.Г. Проблема укрепления устойчивости банковского сектора // Финансы и кредит. – 2002. – №19. – С.8-17.
47. Фетисов Г.Г. Устойчивость банковской системы и методология ее оценки. – М.: Экономика, 2003. – 497с.
48. Фетисов Г.Г. Устойчивость, стабильность, равновесие и надежность банковской системы: понятия и критерии оценки // Законодательство и экономика. – 2002. – №8. – С. 43-48.
49. Лукасевич И.Я., Баранников Р.Е. Совершенствование методов оценки надежности банков// Бухгалтерия и банки.-2002. – №9. – С. 30-38.
50. Коваль В.М. Надійність і стійкість комерційних банків: оцінка та регулювання: Автореф. дис... канд. екон. наук/ Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2001. – 17 с.
51. Банковское дело: Учебное пособие для вузов / Под ред. проф. А.М. Тавасиева. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 863 с.
52. Касаева Л.Д. Модельный мониторинг экономического состояния банка (на материалах Национального банка Карачаево-Черкесской республики ЦБРФ): Автореф. дис... канд. экон. наук / Черкесский государственный университет. – Черкесск, 2002. – 49 с.

---

53. Герасимова Е.Б. Феноменология анализа финансовой устойчивости кредитной организации. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 392с.

54. Котенков В.Н., Сазыкин Б.В. Устойчивое развитие банков России // Деньги и кредит. – 2006.–№4.– С.14-16

55. Живалов В.Н. Финансовая система России: эффективность и устойчивость коммерческих банков. – М.: ОАО „Издательство „Экономика”, 1999. – 263 с.

56 Галикеев Р.М. Методика составления рейтинга, основанная на определении устойчивости банка в рыночных условиях //http://bankmonitor.on.ufanet.ru

57 Галикеев Р.М. Финансовая устойчивость банка в свете кризиса 1998 г. //http://www.cfin.ru

58 Лаврушин О.И., Ямпольский М.М., Савинский Ю.П. Деньги, кредит, банки. – М.: Финансы и кредит, 1998. – 439 с.

59 Пантелеев В., Халява С.. Фінансова стійкість комерційного банку: проблеми регулювання // Банківська справа. –1996. – №1. – С.32-40.

60 Парасій–Вергуненко І.М. Аналіз банківської діяльності: Навчально–методичний посібник.– К.: КНЕУ, 2003.– 347 с.

61 Васькович І.М. Деякі аспекти фінансової стійкості комерційного банку // Формування ринкових відносин в Україні.- 2004.- № 2.- С.40-43

62 Малахова О. Л. Банківський нагляд: сьогодення та світовий досвід // Реформа фінансово-кредитної системи перехідної економіки України. - Луцьк, 1998. - С.286–288.

63 Ганцева Л.А. Обеспечение финансовой устойчивости коммерческого банка: Автор.дис...к.э.н.:08.00.10.-Екатеринбург, 2001.-15 с.

64. Кузьминов Я., Радаев В., Яковлев А., Ясин Е. Институты: от заимствования к выращиванию (опыт российских реформ и возможность культивирования институциональных изменений)//Вопросы экономики.- 2005.- № 5.- С.7-11.

-
65. Вербенська В.М. Стійкість банківської системи в умовах лібералізації міжнародної торгівлі фінансовими послугами (на прикладі країн Центральної та Східної Європи): Автореф. дис... канд. екон. наук //Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2006. – 20 с.
66. Ильясов С.М. Устойчивость банковской системы: механизмы управления, региональные особенности.– М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 305 с.
67. Мастепанова Д.А. Методология управления процессом обеспечения устойчивости российской банковской системы: Автореф. дис... канд. экон. наук //Московский институт статистики и финансов.– М.: 2000. – 16 с.
68. Затварська О.О. Банківська система України та основні напрями її розвитку: Автореф. дис... канд. екон. наук/ Н.-д. фін. ін-т при М-ві фінансів України. – К., 2004. –16 с.
69. Ларионова И.В. Стабильность банковской системы в условиях переходной экономики : Автореф. дис. ... д-ра экон. наук / Московский государственный университет.– М: 2001.– 49 с.
70. Стельмах В.С., Єпіфанов А.О., Сало І.В., Д'яконова І.І., Єпіфанова М.А. Макро- і мікроекономічні складові розвитку: Монографія. - Суми: ВТД „Університетська книга”, 2006. – 505 с.
71. Ляпунов А.М. Общая задача об устойчивости движения. –М.: Гостехиздат, 1950. – 472 с.
72. Пуанкаре А. Ценность науки // Пуанкаре А. О науке. – М.: Наука, 1983. – С. 273.
73. Бредов М.М., Румянцев В.В., Топтыгин И.Н. Классическая электродинамика. – М.: Наука. – 1985. – 400 с.
74. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе: Пер. с англ. – М.: Дело ЛТД, 1994. – 720 с.
75. Афанасьев М. П. Очерки истории экономической мысли. – М.: БДЦ-прес, 2005. – 328 с.
76. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. – К.: Логос, 2003. – 632 с.

-
77. Самуэльсон П.Э., Нордхаус В.Д. Экономика: Учебник (пер. с англ. Пелявского О.Л.; под ред. Старостиной А.А., Кравченко В.А.). Изд.18-е – М.: ИД Вильямс, 2007. – 1360 с.
78. Харрис Аоуренс. Денежная теория: Пер. с англ. / Общ. ред. В.М. Усопкина. – М.: Прогресс, 1990. – 749 с.
79. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії: Підручник. – К.: Вища школа, 1995. – 462 с.
80. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. – К.: Поліграфкнига, 2000.- 512с.
81. Фридмен М. Количественная теория денег: Пер. с англ. - М.: Эльф Пресс, 1996. – 132 с.
82. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала. – М.: Политиздат, 1983. – 905 с.
83. Фридмен М. Если бы деньги заговорили. – М.: Дело ЛТД, 1998. – 212с.
84. Пуховкіна М.Ф. Центральний банк і грошово-кредитна політика. – К.: КНЕУ, 1998. – 56 с.
85. Геец В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
86. Дзюблюк А. Интеграция банковского и промышленного капиталов и кредитные отношения // Экономика Украины. – 2002. – № 10. – С. 11-18.
87. Циганов С.А. Еволюція національних банківських систем в умовах інтернаціоналізації світового господарства: Дис. ... д-ра екон. наук : 08.05.01. - Київ, 2006.– 450 с.
88. Циганов С.А. Генезис банківських систем у трансформаційних економіках: структурно-функціональний аналіз. – К.: Академпрес, 2006. –412 с.
89. Гроші та кредит: Підручник / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2001. – 599 с.
90. Качан О.О. Банківське право: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2000.– 288 с.

-
91. Костюченко О.А. Банківське право: Підручник: Навчальне видання. – К.: Професіонал, 2004. – 544 с.
92. Національний банк і грошово-кредитна політика: Підручник /За ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 1999.– 312 с.
93. Поляков В.П., Московкина Л.А. Структура и функции центральных банков. Зарубежный опыт. – М.: ИНФРА-М, 1996.–192 с.
94. Пасічник В.В. Банківський нагляд правові засади та проблеми здійснення // Банківське право України / Під заг. ред. А.О. Селіванова. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 218 с.
95. Гегенхаймер Гері. Закон про комерційні банки: основні розділи та положення // Матеріали семінару «Закон про комерційні банки та його роль в забезпеченні умов ефективної банківської діяльності в Україні» (Україна, Пуца-Озерна, 4-5 червня 1999 р.). – К., 1999. – 184 с.
96. Орлюк О.П. Банківське право: Навчальний посібник: Навчальне видання. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 376 с.
97. Советское административное право / Под ред. П.Т. Василенкова. – М.: Юрид. лит., 1990. – 458с.
98. Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика: Навчальний посібник. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 278 с.
99. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. – 2-ге вид., випр.та доп. – К.: Центр Європи, 1997. – 576 с.
100. Лекции о деятельности центральных банков / Отв. ред. М. Роккас и К. Мastroпаскуа. – Рим, 1966. – 214 с.
101. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану
102. Бренд Р. Банковская система и контроль за банковской деятельностью в условиях рыночной экономики. – Мюнхен, 1994. – 487 с.
103. Орлюк О.П. Кредитна система як об'єкт правового регулювання // Юридична Україна. – 2005. – № 7. – С. 23-29.

-
104. Полицатто В.П. Разумное регулирование и банковский надзор. Создание институциональных рамок для банков. – Вашингтон, ИЭР МБ, 1992. – 102 с.
105. Шаповалов А.В. Огляд методичних підходів до внутрішньобанківського процесу управління ліквідністю // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 8: Збірник наукових праць. – Суми: Мрія-1 ЛТД; УАБС, 2003. – С.225-228
106. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. – 2-ге вид. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.
107. Роуз Питер. Банковский менеджмент. – М.: Дело ЛТД, 1995. – 735 с.
108. Банківські операції: Підручник / За ред. О.А. Мороза. - К.: КНЕУ, 2002. – 476 с.
109. Молчанов О.В. Теоретичні підходи до управління ліквідністю сучасних банків // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 10. – С. 48-51.
110. Маслак Н.Г. Проблеми капіталізації банківської системи України // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 11. – С. 31-39.
111. Сугоняко О.А. Проблеми капіталізації банківської системи і монетарна політика // Монетарна політика в умовах економічного зростання: Матеріали науково-практичної конференції: Наукове видання. – К., 2004. – 172 с. –С.5-9
112. Грудзевич Я.В. Проблеми капіталізації банківської системи України // Регіональна економіка. - 2005. - № 1. - С. 116-120.
113. Фрост Стівен М. Настольна книга банківського аналітика: Гроші, ризики і професійні прийоми. Пер. з англ.; За наук. ред. М.В. Рудя – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2006. – 672 с.
114. Хаб'юк О. Вплив Базеля II на банки та економіку // Вісник Національного банку України. – 2006. – №8. – С. 10-13.

-
115. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Інструкція, затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану
116. Єпіфанов А.О., Маслак Н.Г., Сало І.В. Операції комерційних банків: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – 523 с.
117. Савинская Н.А. Основы системной организации банковской деятельности. Риски. Надзор. Координация / Н.А. Савинская; Под науч. ред. Л.С. Тарасевича; СПбГУЭФ. – СПб., 2000. – 325 с.
118. Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – М., 2003. – 746 с.
119. Никитина Т.В. Теория и методология банковского надзора в условиях финансовой глобализации: Автореф. дис... доктора экон. наук // Санкт-петербургский государственный университет экономики и финансов. – С.Петербург, 2007. – 40 с.
120. Зінченко В.О. Сутність і поняття стійкості банківської системи // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – №2(23). – С. 83-86.
121. Зінченко В. Умови та фактори стійкості банківської системи на макрорівні // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. Випуск 22.– Суми, 2008.– С. 324–328.
122. Зінченко В.О. Механізм забезпечення стійкості банківської системи // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. Т. 21. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – С. 24-27.
123. Babihuga Rita (2007). Macroeconomic and Financial Soundness Indicators: An Empirical Investigation, IMF Working Paper.
124. Diamond, D. W. and P. Dybvig (1983). Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity, *Journal of Political Economy* 91, 401-419.
125. Fischer S. (1997). Financial System Soundness, *Finance & Development*.
126. Owen Evans, Alfredo M. Leone, Mahinder Gill, and Paul Hilbers (2000). Macroprudential Indicators of Financial System Soundness, IMF.

---

127. Sundararajan V., Charles Enoch, Armida San José, Paul Hilbers, Russell Krueger, Marina Moretti, and Graham Slack (2002). *Financial Soundness Indicators: Analytical Aspects and Country Practices*, IMF.

128. Зінченко В. Підсумки діяльності комерційних банків України за 1999 рік // Вісник Національного банку України. – 2000.– № 3. – С. 18–23.

129. Зінченко В. Підсумки діяльності комерційних банків України за I квартал 2000 року // Вісник Національного банку України. – 2000.– №6. – С.8-13.

130. Зінченко В. Підсумки діяльності комерційних банків України за перше півріччя 2000 року // Вісник Національного банку України. – 2000.– № 9.– С. 2–7.

131. Зінченко В. Роль іноземного капіталу в банківській системі України // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. тез доповідей X Всеукраїнської науково–практичної конференції (22–23 листопада 2007 р.): У 2–х т.: Т.1: Збірник: Наукове видання. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – С. 178–180.

132. Зінченко В. Роль та перспективи діяльності банків з іноземним капіталом в Україні // Міжнародна банківська конкуренція: Теорія і практика: Збірник тез доповідей I Міжнародної науково–практичної конференції (25–26 травня 2006 р.). – Суми., 2006. – С. 11–12.

133. Колодізев О. Становлення банківської системи України: минуле, світовий досвід, проблеми реформування // Банківська справа.- 2000.- № 2.- С.28-30

134. Гриньова В.М., Колодізев О.М. Проблеми та перспективи структурної перебудови банківської системи України // Фінанси України.- 2006.- № 1.- С.94-101

135. Зінченко В., Карчева Т. Підвищення ефективності управління ризиками в умовах активізації споживчого кредитування // Вісник Національного банку України. 2007. – № 10. – С. 7–11.

136 Мельник А.Ф. Державне регулювання економіки: Навчальний

посібник.- К.: ІСДО, 1994.- 272 с.

137. Конституція України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану

138. Міщенко В.І., Кротюк В.Л. Центральні банки: організаційно-правові засади: Навчальне видання. – К.: Знання, 2004. – 372 с.

139. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану

140. Банківська система в умовах трансформації фінансового ринку: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції 21-23 травня 2003 р. – К., 2003. – 197 с.

141. Біленчук П.Д., Диннік О.Г., Лютий І.О., Скороход О.В. Банківське право: українське та європейське: Навч. посібник / За ред. П.Д. Біленчука. – К.: Атіка, 1999. – 403 с.

142. Зінченко В. Виїзне інспектування банків – метод поточного контролю за діяльністю банківської системи в Україні // Вісник Національного банку України. – 1998. – №7. – С.3-5

143. Методичні рекомендації НБУ щодо організації та функціонування системи ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану

144. Примостка Л. Економічні ризики в діяльності банків // Банківська справа. – 2004. – № 3. – С. 16-24

145. Примостка Л. Фінансові інструменти і фінансові ризики: сутність, класифікація, аналіз (деякі аспекти МСБО 32) // Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 4. – С. 49-55.

146. Примостка Л. Управління банківськими ризиками: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2007. – 600 с.

147. Примостка Л. Банківські ризики: теорія та практика управління: Монографія. – К.: КНЕУ, 2007. – 450 с.

-
148. Раєвський К.Є., Домрачев В.М. Посилення контролю за ризиками як найголовніше завдання банківського нагляду в Україні // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т.20: Збірник наукових праць. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 352 с.
149. Любунь О.С., Раєвський К.Є. Банківський нагляд: Підручник: Навчальне видання. – 2-е вид., перероб. – К.: ЦНЛ, 2005. – 416 с.
150. Раєвський К.Є., Конопатська Л.В., Домрачев В.М. Банківський нагляд: Навчально-методичний посібник.- К.: КНЕУ, 2003.- 174 с.
151. Раєвський К., Раєвська Т. Методичні рекомендації щодо економічного аналізу діяльності комерційного банку // Вісник НБУ. – № 3. – 1999. – С. 31-41.
152. Волошин И.В. Оценка банковских рисков: новые подходы: Наукове видання. – К.: Ника-Центр; Эльга, 2004. – 216 с.
153. Иванов В.В. Анализ рисков, возникающих в деятельности банковских групп и управление ими // Расчеты и операционная работа в коммерческом банке. – 2000. – № 3. – С. 45-51.
154. Иванов В.В. Анализ надежности банка: Практическое пособие: – М.: Русская деловая литература, 1996. – 320 с.
155. Севрук В.Т. Банковские риски. – М.: Дело, 1995. – 72 с.
156. Севрук В.Т. Дополнительные рейтинги – инструмент оценки внутренних рисков финансовых институтов // Банковское дело. – 2006. – № 2. – С. 29-36.
157. Симановский А.Ю. Принципы и правила в регулировании банковской деятельности: отдельные аспекты методики и практики // Деньги и кредит. – 2005. – № 2. – С. 20-37.
158. Симановский А.Ю. О развитии содержательных подходов в надзоре // Деньги и кредит. – 2003. – № 1. – С. 9-12.
159. Симановский А.Ю. Текущий банковский надзор. Международные тенденции развития и некоторые вопросы совершенствования российской практики // Деньги и кредит. – 2002. – № 2. – С. 18-24.

---

160. Методичні рекомендації щодо порядку здійснення аналізу фінансового стану банку та складання звіту про мониторинг банку – юридичної особи: Рекомендації, схвалені Розпорядженням НБУ від 08.02.2007 №47-р [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану

161. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: Правила, затверджені постановою правління Національного банку України від 19.03.2003 №124 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану

162. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою Правління Національного банку України від 11.04.2005 №125 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану

163. Дебок Г. Анализ финансовых данных с помощью самоорганизующих карт / Г.Дебок, Т.Кохен. – М, 2001. – 234 с.

164. Методичні вказівки щодо організації, проведення інспекційних перевірок та встановлення рейтингової оцінки банку, затверджені постановою Правління Національного банку України від 31.08.2007 № 312 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану

165. Мазаракі А., Шульга Н. Методологічні засади побудови рейтингової системи оцінювання діяльності комерційних банків. // Банківська справа. – 1999. – № 3. – С. 26-29.

166. Подходы к организации стресс-тестирования в кредитных организациях (на основе обзора международной финансовой практики) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.cbr.ru>. – Заголовок з екрану

167. Supervisory policy manual. Stress-testing. // Hong Kong Monetary Authority. - February 2003.

168. Отчет о развитии банковского сектора и банковского надзора в 2007 году [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.cbr.ru>. – Заголовок з екрану

-
169. Whitley J. Policies for Monetary and Financial Stability. Top-down stress tests / J. Whitley - Bank of England. – 2003.
170. Virolainen K. Financial stability analysis at the Bank of Finland / K. Virolainen // BIS Papers No 1. – March 2001.
171. Меньшиков И. С. Рыночные риски: модели и методы / И. С. Меньшиков, Д. А. Шелагин. М.: Вычислительный центр РАН, 2000. – 119 с.
172. Рогов М. А. Риск-менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 253 с.
173. Лобанов А. А. Регулирование рыночных рисков банков на основе внутренних моделей расчета VaR // Рынок ценных бумаг. -2000.-№9.– С. 17-24.
174. Supervisory Framework for the Use of «Backtesting» in Conjunction with the Internal Models Approach to Market Risk Capital Requirements. // Basel Committee on Banking Supervision. – 1996.
175. Elsinger H. A New Approach to Assessing the Risk of Interbank Loans / H. Elsinger, A. Lehar, M. Summer // Oesterreichische Nationalbank Financial Stability Report. - Vienna, 2002.
176. Gorton, G. (1988). Banking Panics and Business Cycles, Oxford Economic Papers 40, 751-781.
177. Freixas X. Systemic Risk, Interbank Relations and Liquidity Provision by the Central Bank / X. Freixas, B. Parigi, J. C Rochet // De Netherlandesche Bank, Papers 47. – 2000.
178. Allen, F. and D. Gale (2000). Financial Contagion, Journal of Political Economy 108, 1-33.
179. Freixas, X. and B. Parigi (1998). Contagion and Efficiency in Gross and Net Interbank Payment Systems, Journal of Financial Intermediation 7, 3-31.
180. Kindleberger, C. P. (1978). Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises, New York: Basic Books.
181. Kindleberger, C. (1991). Chapter 15 on Financial Crises in A Financial History of Western Europe (second edition), New York: Oxford University Press

---

182. Halme L. Financial Stability and Central Banks. Selected issues for financial safety nets and market discipline / L. Halme, C. Hawkesby, J. Healey, I. Saapar, F. Soussa. - Centre for Central Banking Studies, Bank of England. – 2000.

183. Schoemaker D. Contagion Risk in Banking / D. Schoemaker - Ministry of Finance, the Netherlands. – 1997.

184. UK interbank exposures: systemic risk implications // Bank of England Financial Stability Review. – December 2002.

185. Андрианов Д. Л. Имитационное моделирование и сценарный подход в системах поддержки принятия решений / Д. Л. Андрианов, М. Н. Балаш, К. Л. Косвинцев, М. Ю. Кулаков и др. // Проблемы теории и практики управления. – 2002. – № 5. – С. 17-24.

186. Андрианов Д.Л. Информационно-аналитическая система «Анализ и планирование финансовой деятельности банка» / Д. Л. Андрианов, Г. К. Подушкина // Материалы конференции «Автоматизированные технологии финансовых рынков'96». – С.7-11

187. Basu N., Pryor R. J., Quint T., Arnold T. ASPEN: A microsimulation model of the economy / N. Basu, R. J. Pryor, T. Quint, T. Arnold – Sandia National Laboratories Report SAND96-2459.

188. Зінченко В.О. Організація ефективного банківського нагляду в Україні // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 2. – С. 67-73.

189. Закон України «Про банки і банківську діяльність»: Науково-практичний коментар / За заг. редакцією Голови Національного банку України В.С. Стельмаха – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2006 – 520 с. (Авторський колектив - ..., Зінченко В.О.,...)

190 Зінченко В. Дистанційний аналіз ліквідності в системі банківського нагляду // Вісник Української академії банківської справи. – 2008.– № 1.– С. 54–58.

191 Зінченко В. Управління ліквідністю банківської системи: досвід України// Міжнародна банківська конкуренція: Теорія і практика: Збірник тез доповідей

III Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 травня 2008 р.). – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – С. 5–6.